

Irodalmi tükör / szépirodalom

Csontos János: Tavasz futamok, Tájéírás	3-4
Kelemen Lajos: Újra új	5
Molnár Krisztina Rita: A magány íve (André Kertész triptichon): I. Cirkusz, II. Melankolikus tulipán, III. Székek Párizsban	9-11
Radnai István: Beszeg(z)ett változások, Áhítat, Tavasz-vizslat	12
Karáth Anita: Aliz, Lakhatási zóna, Felcserélt pólusok	13
Serdián Miklós György: Képmutató lett a világ (Tényregény – részlet)	14
Szigeti Lajos: Helyzetdal, Késérédes, Lant kísérettel	20
Kiss Benedek: Ha szegény az ember, Acsargó lettem	21
Marafkó László: Ablakban, A falkaherceg, Igazságtalan Mátyás és a két szabólegény, A kényszerűség bája	22
Bucz Hunor: Hajléktalanok, Mikes, Kultúrkaemp, Utószó	28-29
Halász Albert: Tükörben pocsolva – Haikus: Kupicázó (Részlet)	30-31
Somogyi György: Ország, város... (Helynév-játék a Káli- és a Tapolcai-medencékben)	32
Tóth Imre: Exit, Deák tér	44
Oláh András: zárójelben, mióta elengedtelek, (hajában deres virágok)	45
Kabdebó Tamás: Ír szerelem (Befejező rész)	46

Összeállítás a 125 éve született Pais Dezső emlékére

Kiss Jenő: Pais Dezső, a nyelvtudós	53
Németh József: Pais Dezső és Zalaegerszeg	57

Tanulmány - kritika

Fábián László: „A halál menuettje” – Czöbel Minkáról	63
Varga Virág: Bezárt szoba, avagy a történelem női átsajátítása. Gulácsy Irén: Pax vobis	73
Péntek Imre: Vallomások és gondolatok – életről és művészetről (Fekete György Befelé tágasabb és Tárgyak természetrajza Tapasztalásaim könyve című köteteiről)	79
Szemes Péter: (B)ámulat (Villányi László új verseskötetéről)	83
Somogyi Zoltán: Délelőttbe fagyva (Csontos János Delelő. Összegyűjtött versek 2002-2010 című kötetéről)	87
Farkas Szilárd: Euródiké sincs már (Soós József Holt kutak mélyéről című kötetéről)	90
Csik Veronika: Némán kiabálni (Villányi G. András A papagáj meséi című kötetéről)	94

Képző- és iparművészet

Szatmári Gizella: A „szép akasztott” és a „vasgróf” - Andrassy Gyula és Tisza István szobráról	96
P. Szabó Ernő: Hordozható messzeség - Péreli Zsuzsa gobelinjei és festményei a zalaegerszegi Városi Kiállítóteremben	101
Péntek Imre: Három (zalaegerszegi) tárlat	106
Kostyál László: Agyagba álmodott legendák - Németh János klagenfurti kiállítása elé	113
Farkasi Csilla: Egerszegi Szalon – alsóóri vendégségben	115

Hírek,

Kardos Ferenc: Pipafüst...- Pék Pál emlékszoba a kanizsai Halis István Városi Könyvtárban	116
---	-----

Szerzőinkről

A folyóirat archívum a www.pannontukor.hu weblapon elérhető.
Ugyanitt információ a folyóiratról és a Pannon Tükör könyvsorozatáról.

IMPRESSZUM

Alapító főszerkesztő: Pék Pál

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök: Balogh László-Nagykanizsa

Cséby Géza - Keszthely, Hévíz

Gyulai Csaba - Zalaegerszeg

Kiss Gábor - Zalaegerszeg

Papp Ferenc - Nagykanizsa

SZERKESZTŐSÉG

Péntek Imre - főszerkesztő

Szemes Péter - főszerkesztő-helyettes

Bence Lajos (Lendva) - főmunkatárs

Kabdebó Tamás (Newcastle, Írország) -

főmunkatárs

Kardos Ferenc (Nagykanizsa) - munkatárs

ROVATVEZETŐK

Tóth Imre - vers

Péntek Imre - próza

Szemes Péter - tanulmány, kritika

Horváth M. Zoltán - képzőművészet

Király László - zene

Ferencz e. Győző - helytörténet

Kaj Ádám - fiatalok, pályakezdők

Készült Zala megye,

Zalaegerszeg, Nagykanizsa,

Lenti, Hévíz önkormányzatának,

és a Nemzeti Kulturális Alapprogram

támogatásával.

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Szerkesztőségi cím:

Pannon Tükör Szerkesztősége, 8900

Zalaegerszeg, Landorhegyi út 21.

E-mail: pannonfold@gmail.com

Telefon: 92/598-070

Kiadja a Pannon Írók Társasága

Kiadóvezető: Péntek Imre elnök

Előfizethető csekken vagy számlázással,

mely a szerkesztőség címén igényelhető.

Számlaszám:

Zalavölgye Takarékszövetkezet,

Zalaegerszeg 75500258-10809415

Az egyes számok ára: 600 Ft.

Előfizetési díj egy évre: 1200 Ft.

ISSN 1219-6886

Előkészítés:

Náspáng Grafika

hmz@t-online.hu

Nyomdai munkák:

Göcsej Nyomda

8900 Zalaegerszeg,

Bajcsy-Zsilinszky tér 2.

E-mail: info@gocsejnyomda.hu

További támogatóink:

NB FORSZ

Szolgáltató és Tanácsadó Kft

Könyvvezetés - Könyvvizsgálat

Tel: 92-510005, Fax - 92-510006

Farkas Ferenc: Hármas kereszt

Csontos János

Tavaszi futamok

Újra tavasz és újra délnek,
szemben ösztönös madarakkal,
nem áll utadba holmi Nagy Fal,
zárt birodalmak édenének
erődítménye, úgy hasítod
egét teaföld-teraszoknak,
mint a sárkány, a drága titkot
mentő, kísér az ősi kardal,
el nem fáradó imamalmok
örök-monoton ütemére
ó igéket kántál a dalnok
s véled tartanak messzi délre.

*

A szerelem, a szerelem,
mint növényben a tavasz-program,
tetszhalottan is eleven,
háborús gránát mint ha robban,
ne vonszold magad hát unottan
át időközön és tereken:
ott lüktet horpadt mellkasodban
a szerelem, a szerelem.

*

Nem vagyok méltó, hogy szeress,
gyarló voltomért hogy rajongjál,
tudom, az élet sója volnál
s élnem sóltan nem érdemes,
mégis tüskés utakra vágyom,
kátyús-göröngyös holnapok
kaptatóin élőhalott
burkom a szenvedésre szánom,
s bár a lelkem is visszeres
(kedvesnővért is elviselne),
kórusban int a szív s az elme:
nem vagyok méltó, hogy szeress.

*

A nászdizájnos elsőáldozás,
a hittanórák tiltott-tűrt szaga,
az ószövetségi zsidó saga,
a valószínűtlen feloldozás,
az alkonyég, mely horzsolt és veres,
a pászma, mellyel Isten rádteking,
az áldozathoz viselt vászoning
s a régi hit, hogy hinni érdemes.

*

Egy újabb elfecsérelt holtsszezon,
egy elhibázott expedíció,
nemespenész, mi hamvával bevon,
egy száj, amelyben bennrekedt a szó,
a tétovákra mért ökölcspás,
mit nem mérsékel végkiszámolás,
a fülbedongó fürkésződarázs,
az áloműző tündérhorkolás,
az elodázott összegző eposzt
a kályha tűzén tápláló hasáb,
a százegyedszer visszaszúrt ríposzt,
a várlejtőre széthintett zsarát,
egy újabb útszélére szórt esély,
egy hasztalan tornázó búzamazg,
a verőfény, mit lebirkóz az éj,
s a szarkazmus, hogy vén vagy, ám szabad.

Tájleírás

Az odábbmozdult képletek akár
titkosíthatják, hogy dúlt a nyár
s a napszámosok végül tarra vágták
az erdők-mezők geometriáját.

Az őrizetlen hagyott kévehalmok
szórt szemére rájártak a barmok,
csipegették riadt madarak.
Béke volt a széles ég alatt.

A lombok hűsén viszketeg szerelmek
izgatták a szép paraszti rendet,
mit sem sejtve, mitől áll a bál.

Az odábbmozdult képletek világát
aprószemű földkupecsek járták,
remélve, hogy nincs többé szabály.

Pérel Zsuzsa: Aranykor - 1986

Újra új

(Ágh István *Hívás valahonnan* című könyvére)

Mondják, mély a múlt. Ez egyébként igaz. Logikátlan terjengése mélyeszi. S ezerszer és ezerszer hallottuk már – legyen hát mély; a vak lendület és a rejtett törvények úgyis tovaillannak az eseménygazdagság sűrűjében. Miközben nap a nappal oly folyamatokat nemz, amelyek esztelensége és ésszerűsége egyaránt kifogyhatatlan. Közeliükben arányokról és értékekről dönteni, hely- és időnélküli világokba kapaszkodva, ez hasonlőféle bizonyosság, mintha az ember megpróbálná hazavinni a szívárványt. Itt a tökéletesség pillanata csupán szónoklat. Csakhogy az ember szemszögéből, s egyedül a szív világosságában a cselekedeteknek és az életnek mégis mindig van új és újabb elhitetnivalója. Visszarángatni egyikét-másikát a félszázaddal ezelőtti napoknak, ragaszkodóan, de voltaképpen martalékul is: mi az? Tanulság? Vagy az utókor szemtelenkedő fölénye?

Hát csak telepedjünk át, távolodjunk vissza, amíg kelendő a múlt; régi hitek, tanulságok, ambíciók tűnnek elő cingár, beszédes esetleg tagadhatatlan jelek gyanánt: némelyiket nagyon is felnövelte az idő, s egészen sajátja a jelennek. A világhistóriában például bizonyosan nem mindegy, hogy félszázaddal ezelőtt, egy márciusi napon Nagy-Britannia felvételét kéri az Európai Közös Piacba.

A jól élni szerető és a nyugtalan szívek kora ez. (Ebben hasonlít a többi korokhoz.) A humanizmus gyérülő fényei interpretátorok és ellenségek után kutatva pásztázzák a kontinenst. Európa töpreng: még ingerlékenyebbnek mutassa-e magát, vagy új kultuszok mögé húzódva továbbra is inkább látszatait színezzé?

És itthon? Mit forrt ki itthon, mondjuk éppen a poézisvilág?

A magyar égöv alatt ekkor, s pláne a művészetben, ahol a lehetőség csendje is messzire elhangozhat, gyakran valami pótszer helyettesíti az eredetit, jobban mondva: az eredetiséget; noha nem egészen e célból, de végül is éppen a rendszer ideiglenességét bizonyítva. E rendszer a híveinek gyönyörében létezik. Ugyanakkor rezzenéstelenül elfogadja a többiek áldozatát. Tulajdonképpen mindegy is, hogy rátartiságból vagy szeszélyből, de amennyiben érdeke úgy kívánja, nem rest ledarálni az egyéniséget.

Ha ez időben a kultúra őrei a művész-sors startjainak szempontjaihoz úgy hozzátapasztják a pályára-bocsátás keretétől szolgáló csapat-formát, mint ahogyan az valóban történt, akkor a *csapatosdi* (a szervezett csoport) is bizonytalán más törekvést szolgál, mint rendesen. Vegyesüzet ez, ahol bajos különválasztani a szabadságot a kétségbeeséstől?

Csapat rendszerint egy magatartás egységéből, az azonos törekvések magától értetődő vonzásában szokott születni. Nem úgy a ferde időkben, amikor az őrzés és az átmentés gondja alatt roskadva a kultúraörtség menedzsmentje is toboroz. Igaz, e sajátos verbuválás folytatásként korán őszül (ha nem azonnal) a lobogás, korán rozsdásodik a hév és hamar kilukad a közös menny. A félszázados múltban nálunk sem volt másképp. Látszólagos jóindulatát, és a csapatban-tartás látványos alkalmait a hatalom jobbára a szemmel tartás könnyítése végett gyakorolja. Ám amint a csoport törekvése, a hasonló szívek klubja szembebeszél a politikai rendeléssel, s a csoporttagok egyéni esztétikákban, kiváltságos érzésekben keresik a megoldást, esetleg épp az önmagukkal szembeni neheztelésben, a kirakatban mutogatott jóindulat tüstént elenyésszik, hogy legalábbis komor leltár, a lázadásszagúak számára pedig karantén következnek.

De ha már csapat: röpjüljenek hát például madarakként *madárúton* a költők – igaz, egy szeszélyes és kissé hatásvadász jelző rögvést össze is mossa az arcukat. S még előbb: verhetetlen és hű könnyűlovasság gyanánt szintén költők teszik elérhetővé az elérhetetlen földet. S hogy a tánkra parancsolt tűz (a *Tűztánc*)

nemzedékéig vissza se menjünk, a könnyűlovasságot a *Hetek* előzik: Ágh István, Bella István, Buda Ferenc, Kalász László, Raffai Sarolta, Ratkó József, Serfőző Simon. Íme: így fest az ő csapatuk. A kritika jelölte őket először közös név alá.

Hét fiatal költő: amennyire hasonlítanak egymásra, annyira különböznek egymástól. Nincs ebben semmi meglepő. A művészet a legmegrögzöttebb régiség s a legelszántabb lázadás; itt konzervhegyeken és örök szerszámokon toporzékolva illik elkiáltani a zendülést; s ki-ki más-más ponton tapossa vagy gyöngéden koptatja, ami a talpa alatt. Tehát hogyan is: könyvek, szándékok és utólagos keresztelések révén születnek és emelkednek irodalmi csoportok?

Mindenesetre a hegyről messzire látni, messzebbre, mint alantól, tehát eleve jobban jár, aki ott foglal állást, mintha a hegy lábánál ágálna.

Egy fiatal költő (föltéve, hogy tényleg fiatal, azaz vérig ifjú), még ha személyiségéből nem léphet is ki, semmitől sem akarhatja elszigetelni magát.

Harmincévesen az ember, ha igyekszik, még könnyen fiatal; tombolni talán nem tombol, Európa keleti felén amúgy is legföljebb tehetetlen dühében tajtékozhatna.

Az igaz, hogy harmincévesen Ágh István még bőven fiatal. Keres, kutat, működik. Nyugtalan, akárcsak maga a földrész. Ahol messziről idehangzó gitárzene és üvöltés, a nyugat-fél háború utáni jólétének hírei olvadnak össze a protestáló reménnyel. Az '56-os forradalom megtorlásában buzgólkodó logisztikusok és iparosok alig rakták le rendjük sínjeit, alig fújták ki magukat, máris tombolnak a bekövetkezendők. Mi furdalja a kontinentet? Diákok forgatják föl Párizst, lánctalpak csattognak Prágában.

Nyugtalanul keres valamit Európa – valami nagyon hiányzik, leginkább mintha Európa hiányozna a neve mögül. És fordul a világ a költészetben is.

Az amerikai beat-nemzedék és az *angry young men* szelleme, ha csak foszlányokban is, valahogy áttüremkedik a vasfüggönyön. Az akkori idők új francia költőinek magyar nyelvű antológiája bizonyítja, hogy a másféléhez képest is lehet másképp fogalmazni. Az ötvenes-hatvanas évek nyugat-európai lázadó irodalmából Yves Bonnefoy, Jacques Dupin, Philippe Jaccottet vagy André du Bouchet, angolász részről Allen Ginsberg, Gregory Corso, Lawrence Ferlinghetti, Jack Kerouac, Jerome David Salinger, John Osborne kihagyhatatlan. Az ő érdes, rusztikus, darabos, a századeleji izmusok új rezultátumaként feltűnő muzsikájuk rácsokat fűrészsel és falakat bont. Dolgozik. S e munkazaj minálunk is visszhangot ver.

Éppen a prágai tavasz és a párizsi diáklázadások évében, 1968-ban jelenik meg Ágh István második kötete, amely legföljebb félig-meddig az, amire a címével utal: a népies-archaikus költészet, a Nagy László-, Kormos-, Csoóri-féle (kissé eufemisztikus elnevezésű népi-szurrealista) iskolára való emelet-ráépítés. Egy biztos, a hagyomány tiszta szavú egyenessége itt egzisztenciális árnyakon húz át: „lejöttünk a magasból, / újságpapírok, üvegek, / szappanhabok közé, / az ifjúság zöld ormairól / / alá, alá a betegágyhoz, / a szülőhalálhoz, / jöttünk világtalant vezetni / át a napos szobán / s tovább a betonerkélyhez, / alul, fölül a város, / isten, micsoda mérhetetlen árkot / teremtettél alánk.”

A *Rézerdő* új népiesség is, hűség az elődökhöz, de lázadás is, még a *Hetek* erősen forszírozott plebejus hajlamaihoz képest is egy másféle ízlésváltozat formulázása.

Egy beszélgetésben, melyet Bödő Anita-val folytatott a költő, így vall erről: „Azért én ezt a besorolást valamennyire kizárólagosnak tartottam, mert eléggé bezárt egyféle magatartásba, stílusba, amitől kimondva-kimondatlanul új népiesnek mondhatnak, pedig *Tandori Dezső*-vel már ötven éves a baráti viszonyom, ahogy *Orbán Ottó*-val is lenne. Ott voltam verseimmel a modernnek közelében. Én akkor az avantgárdok találkozóhelyére, az Építész Pincébe, meg a hasonló helyekre jártam, ahol *Kondorral*, *Erdély Miklóssal* voltam együtt barátilag. Szóval, nem fértem én teljesen ebbe a hetes rajba, s valamiképpen mindenki bővebbnek szerette volna, ugyanakkor a baráti, elvi, érzelmi közösség biztonságot adott, és nagyon sokat köszönhetünk egymásnak.”

A hagyományból kinőtt *Rézerdő*-höz már javában hozzáadódik, hogy annak a talajnak a hátán virul, amelyet az elődök műveltek, de új áramlatok levegőjét szívja. Régi csak azzal akar lenni, ami nem

erőlteti a frazeológia feltétlen békéjét. A szívós, eleven természetű költő más céhbéli művész-kortársai: például Kondor, Huszárik, Latinovits. Noha mindegyikükben ősök tolonganak, s az örökbecsű értékek mint újdonságot, merészséget hazaváró otthonok nyílnak ki bennük, mindegyikük bizonyosfajta szintézis hódítója. Könyvekből tanult, a korhangulatból átértzett – és papírosoknál mélyebbről jövő, atavisztikus ismeret ölelkezik lelkükben. Ágh István egyik komoly vonzereje éppen az, hogy nagy verseibe nagy érzelmeket dob be, a közösségre hivatkozik, elmúlt korokra sugárzó bizalom jellemzi, de szinte mindegyik nagy verse egy hosszú lépés előre a nyelverteremtésben. (*A gyerek* című versénél kevés érzelmesebb költemény született a tárgyban; s kevés, amely őszintébb modernséget képviselne.) Ha a *Rézerdő* valami különös izzás, a belőle kitelő fény, szín, stiláris fantázia egy pillanatra sem hagyja cserben *A tündér megkötözését*.

Akinek annyira a vers, az élő szívű költészet az eleme, mint neki, attól kiváltképp érdekes, hogy éppen lekötözni akarja a csodalény idea-alakjában megjelenített lírát. Sőt, le is kötözi. De verse szeszélyesen és szenvedélyesen torlódik, éppen nincs türelme. Egészen egyéni és újszerű ez a sodró, lírai lendület. Sorok, félsorok nyüzsögnek ki, s törnek elő külön lendülettel a vers kazettájából. A tündér kötelékeitől szorítva is vibrál. És Ágh István a megkötözött tündérnek soha ki nem fogyó varázsa alatt meglepően messzire tekint: a Musée de L'Homme-ig, Jézus Krisztusig, a Kennedy-fivérek áldozatáig, az angol író-mérnök, Arthur C. Clarke jövő-vízióig, kicsit a korabeli virágyerekek idealizmusáig, s valamennyi impulzuson innen és túl: a szülőföld kultúrájáig. És egyébként az úgynevezett új avantgárd jegyében egészen addig jut, hogy *A hangok támadásában* tövéig kiforgatja a nyelvtant.

Az avantgárd beletipor a szokványba, mondjuk: friss magvakat hint, ám sok esetben lélekvásár is. (Jól emlékezhetünk: a szürrealizmus minden ellen folytatott tagadása közepette imitt-amott egészen jól érezte magát a nihilizmus és a marxizmus ölelésében.) Ágh lelki adottságaiban nagyon távol áll attól, hogy kusza álmokra és értelmetlenségekre hivatkozva, úgy álljon elő, mintha a nulláról akarná kezdeni a költészetet. Ő technikákat, expresszivitást, a fogalmazás dinamizmusát, a montázs módszerét, egyáltalán a versről versre való megújíthatóság szükségességét demonstrálja azzal, hogy presztízst ad az avantgárdnak. Frissesség, a kifejezés szokatlansága és a hagyomány forrong a megkötözött tündérről szóló kötete után kiadott verseiben. *A Jóslatok az újszülöttnék*: tele élettel, szellemmel, csupa földies üdeség, tarka inget öltött líra, holott a szerző tán épp itt búcsúzik az ifjúságtól. Szaggatott stílusával, komplikált szerkezeteivel, cikluslírájával, elidegenített pátozával (ennek egyedülálló példája *Az apám órája*), széles tematikájával, azzal, ahogy száz arcát leli a szépségnek, talán a költő legszokatlanabb könyve. S egészen egyéni módon teszi fel a hamleti kérdést. *A semmi* kilátása és a *minden* lehetősége között csakugyan döbbenetes egyszerűséggel hangzik el a kérdés, amely ma épp annyira a tudomány, mint a költészet dilemmája: „Eljutok-e még a víz jó ízéhez?”

A feleletnél, amelyre azóta is epedve vár az emberkert, nincs semmi misztikusabb, nincs semmi pragmatikusabb. Kár, hogy a válaszról különben fogalmunk sincs.

Szívéhez szól a kornak, vagy állítólagos intellektualitásához?

Mindenesetre a mostanában egyre puritánabb és klasszikusabb alakzatokban megszólaló Ágh István a *Hívás valahonnan* című kötetében, vagy félszázad múltával, *Visszatávozás* címszó alatt jó néhány hatvanas évekbéli versét újraírta vagy átigazította.

Senki sem jut el a Paradicsomba, s nem jut el a Paradicsom ígéretéhez sem, ha nem jut el önmagához. Kérdés tehát, hogy egy költészet érett férfikorát, önazonosságát jelzi-e, ha a szerzőben egyáltalán felmerül, hogy helyre kell billentenie egyes strófáit? Visszanézve homályos poézisnek tetszik az, amit egykor sebesen papírra kívánt a rajongás? Telhetetlen vágyak fölött ítélt, aki a bölcsesség nevében átfaragja e vágyakat?

A Visszatávozás ritka őszinte és találó cikluscím. Hozza a régi mezők, a régi izgató arcok és problémák sokszínű és édes, sűrű és nehéz miliójét és légkörét. Az idillikus és törvényszerűen ismétlődő szakismereti rögeszmét, hogy az ifjúság mindent tud, s bolondul, ha tagad is, és sóvárog, miközben nem hódol. Az ifjúság: minden és holtpon.

Ágh István pedig most is lázadó. Magamagán vizsgálja meg az egyéniség alakulásának aspektusait. Eredeti és újraírt versei egyaránt ragyogó költőiségű darabok. Más-más okból és másféleképpen. De az egyik nem tagadja a másikat. Ahogy mondani szokás: a tökéletesség nyugodt, csakhogy több arca van. Ágh István nem távolabb, hanem közelebb jutott magához, amikor fölfedezte egyes régi verseiben a folytatás, az új szemléletbe ágyazás, az átigazítás lehetőségét.

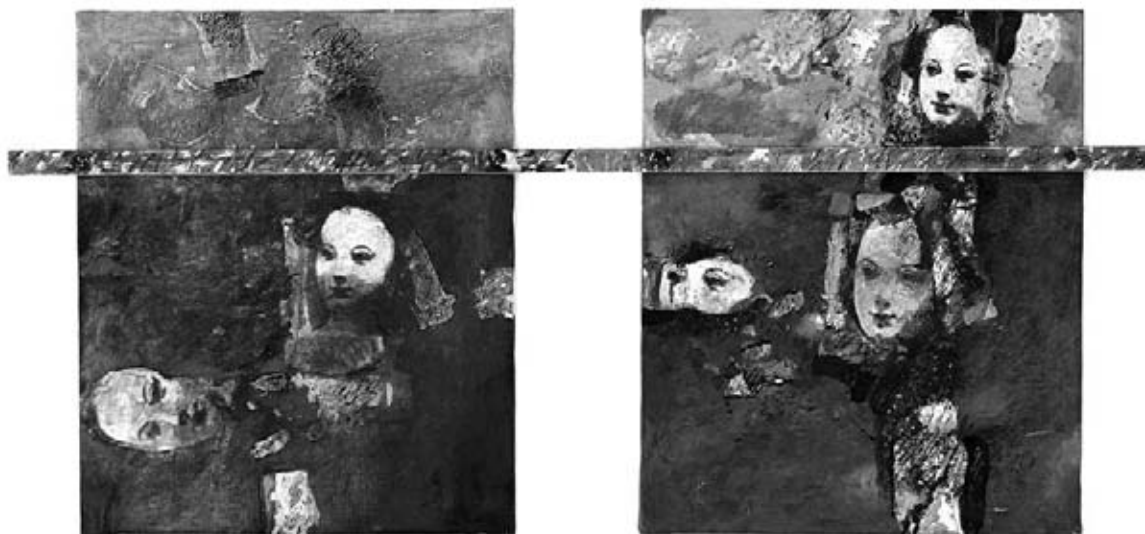
Régi maga mai formázásakor talán saját szemében is érdekes és újbóli munkára váró tárgyakkal mutatkozhattak a félszázados vibráló vallomások lírai darabjai. A képeknek az a bő öntése, hogy szinte körüljárhatóan plasztikus legyen a vers.

Hol kíván metszést és csiszolást ez az alakzat, hogy teljesen belsővé és személyessé váljék – most csakis a lélek izommunkáját, az askétikus stíl virtuozitását mutatva?

Ágh István kísérlete voltaképp a kifejezés és a gondolat egyfajta állandó mozgására hoz precedenst: az anyag istenítése helyett az alakíthatóság alázata mellett tanúskodik. (Nem egyedülként persze; szép számmal akadnak poéták, akiket saját betűik ihletnek.) Néha éppen itt kezdődik az egyéniség valósága: kinszenvedése és gyönyöre. Akárhogy is, a *Visszatávozás* oda repíti az olvasót, ahová a költőnek eljutnia egykor nem lehetett türelme, merthogy ott járt, ahol csakis az ifjúság teremtett törvényt.

Az idő állítólag a bölcsesség felé tereli az embert. Fölsípünk az évek során ezt-azt, bízva, hogy a valószerű és a valószerűtlen e kis részecskéi minket reprezentálnak az Úristen társaságában. De az ember csak nem hagyja magát megfosztani az ifjúság viharzásaitól. Van-e e paradoxonnál kerekesebb szabadság? Amikor az új esélyt ad, hogy majd újra új legyen.

Nemes László: Diptichon

Molnár Krisztina Rita

A magány íve

– André Kertész triptichon –

I. Cirkusz

- Elviszel?
- Elviszlek.
- Megígéred?
- Megígérem.
- Nagyon messze?
- A legmesszebbre. Ahová csak szeretnéd.
- Hajóval?
- Hajóval. Akkora hajóval, amelyet még soha nem láttál.
- Nézd, nézd a ruháját! Mint a hab! Gyönyörűség!
- Te sokkal szebb vagy.
- Istenem, késeket dobál köré! Jaj, ha eltalálja...!
- Dehogy találja. Nagyon vigyáz.
- Csak meg ne haljon...
- Dehogy hal. Csak játszanak.
- Megígéred?
- Megígérem, persze, hogy megígérem.

II. Melankolikus tulipán

Nem látod,
hogy meghajlásom
nem zuhanás?

Nézd,
száram nyílegyenes,
legszebb levelem
hogy nyújtózik a fénybe merítve.

Megszabadultam.
Nem köt a föld, a nehéz hagyma.
Nem húz-von
ezer szál, a gubancok.

Tiszta edényben tiszta a víz is.
Kelyhem
örömmel terhes,
megtölti a hála.
Így bókol –
árnyakkal míg
el nem enyészik –,
hódol a tárt égnek.

III. Székek Párizsban

Nem lényeges, kik ültek itt, s mikor.
Siettek. Ó, hová, ki tudja már?
Nevük mi volt? Marie vagy épp Nicole?
Csak úgy elüldögéltek. Udvarán
a délutáni csendnek. Ennyi volt.
Gerincük íve megpihent talán.

Hogy izzik hűlt helyük. Jeges lakat,
ha perzsel árva, szürke vázakat.

Radnai István

Beszeg(z)ett változások

„ezernyi luftballon röpült
a változások víg egén”
(Péntek Imre: *Fércelés*)

zarándokolsz a semmibe
és ez a semmi
semmit meg nem old

amit a vágy a szabadságba olt
inkább ne is kérj enni
elég neked a holt ige

alattad forr a kérges-arcú Föld
szemed alvó sziget alatta árok
résnyi ajtót amit pénz-kulcsra zárok
kötvény amit a sors kitölt

reméltél ember felderül az átok-
felhő alatt ami rád vetül a múlt
kéreget a zsebedből kinyúlt
egy sanda kéz tolvajt kiáltok

Áhítat

titkok utcája szerelmek íze
nektár szesz vagy tiszta víz-e
táplál pusztít vagy oltja szomjadat
csömör tölt el s éhséged megmarad
messziről indulsz sarudon a por
hideg hamu mit könnyű szél sodor
szűk utca forró zsibbadt félve
mezítlén-tisztán lépj be

Tavaszhizslató

fényes egek alatt
ahol éppen állok
egy csillag hullni akar
a hold félbevágott

csorba ez az éj
akarjak tőle valamit
megbotlik egy vibra fény
illatot szabadít

egy árva ibolya a levele
alá bújtak félénk társai
de a holnap felkel

vigyázz a reggel
messzi még rácsai-
val a fagy tócsákra tenyerel

Karáth Anita

Aliz

A megnevezetlen dolgok birodalmában
nagy volt az összhang,
ahonnan te jössz, ott fényes rendben
zajlik az élet.
Ha gondod adódik, azt itt
egy édes mosollyal elintézed.
Csak rekonstruáljuk a lét
elfelejtett teljességét szemrezdüléseidből
és a varázslat folyamatosan
aktiválja a gondolatainkat.
Elalváskor fénylények gyűlnek
az ágy peremére,
hogy hallhassák szívverésed.

Lakhatási zóna

Fogytán van a kezdettől mért idő,
a hajók mind kikötöttek,
a tulajdonosok és bérlők kifizették
a rájuk rótt költségeket.
A Hold a szemünk láttára
arrébb lebeg a kilences kapu felé.
Valaki jó elementálokat szül a harmadikon.
Egy másik dimenzióra vágyom,
oda már gyalog érkezünk,
esetleg a felújított kerékpárokkal.
Talán a boltban van még
ez-az a pult alól.
Kezünkben vattacukor
és pattogatott kukorica.
Onnantól idáig a miénk ez az egész...
Melegszik, tavasz lesz alighanem.

Felcserélt pólusok

A csillagok fényét
nem lehet becsomagolni.
Senki sem érintette még az eget.
Valahányszor próbáltam,
nem megy mással, csak veled.

Sok kis szemétdomb,
lelkemben trüffeles praliné,
nem megyek máshová,
-minek is tenném-
mondom majd, ha kérdené.

Addigis beérvük a házimozinkkal,
onnan nézzük a világvégét majd.
Ha a a pólusváltás
egyet s mást megzavart,
fogjuk magunkat és helyet cserélünk.

Serdián Miklós György

Képmutató lett a világ

(Tényregény – részlet)

Mi ... romungrók vagyunk, nem tudunk cigányul. Ha felmerül a roma identitás kérdése, nekem az jut eszembe először, hogy jaj, minek ezzel foglalkozni, hogy nem szeretem, ha valaki erőszakosan kisebbség akar lenni, meg hogy elszomorító, hogy a cigányokról csak rossz hírek jelennek meg. Én hiába vagyok büszke a magam életére – vagy bárki a magáéra vagy az övéi sikerére – az nem fér a hírekbe.

(Szalai Antal, hegedűművész, primás, alezredes)

Előszó

A regényt, egy sikertörténetből öngyilkosságba torkolló emberi sors, a cigány mese- és hiedelemvilág, valamint Németh Miklós, Monok díszpolgárának és volt miniszterelnöknek a szavai, „Erről regényt lehetne írni!”, indították útjára. Borsodi Attila újságíró kérdése azonban legalább ennyire fontos volt: „Ön szerint miként lehetne megoldást találni a roma kisebbség és a társadalom elszegényedett rétegeinek problémáira?”

A felismerés, hogy ma Magyarországon nincs baloldal, és a közelmúltban működő cigány/roma rokonok viselkedéskultúrája sem tért el a múlt magyar regényhőseinek szereplésétől, további érvek voltak a könyv megírása mellett.

A Josecito nevet a Dominikai Köztársaságban egy választási plakáton láttam, ami egyben a helyi politikai elit komolyságát is minősítette. A banánköztársaság szintjére zuhanó magyarországi állapotok számos átfedést sugalltak, ezért is vettem kölcsön Józsika karibi-spanyol megfelelőjét a főhős mesefigurájánál.

Köszönetemet fejezem ki Dr. Hoffman Tamás polgármesternek, ill. Újbuda kulturális bizottságának, valamint mindazoknak, akik segítették a munkámat.

Elismerés illeti a Néprajzi Múzeum munkatársainak tevékenységét, munkáját.

Hálával tartozom továbbá néhai Makovecz Imrének lankadatlan biztatásáért.

(Budapest, 2012. február 4.)

1.

Gyermekkor a szigeten. Hírgyártók havi fixért. Az első szabály: PC. Josecito, az éhes szellemek rohama és az oláh cigány bálvány árnyéka. Dober dan! (DD). A Géproma megérkezik az OT PC rendszámú Turán kerékpáron. Az étlap is PC: pandurka és cirki. Halottak napi fokos a Cancún-i bolhapiacról, aminek képirásos szövege a következő: PC 2012. OHOO, a hivatal mindent tud.

Hercenberger a kert közepén állt. Háttal a gátnak, ami mögött egy lomha, barnás folyó csordogált. Mivel más dolga éppen nem akadt, meséket mondott a kerti törpéknek, akik mozdulatlanul álltak a több irányba mutató árnyékaikkal együtt.

– Barátaim! Ezek a történetek majdnem olyanok, mintha az én életemből lennének. De nem ebből az életemből, hanem egy másikból. Valahonnan hozzám kerülhettek, de nem tudom, hogy honnan. Úgy követnek, mint a jól nevelt kutyák. Néhányat közülük talán egy idegentől hallottam, aki már nincs közöttünk. Egy részüket talán álmodtam. Ti viszont szépen megszorodtatok időközben. Mindenki itt van? Minden törpe-fejű?– kérdezte Hercenberger, és úgy tűnt, hogy nem igazán vár válaszra, mert azonnal elkezdte az első mesét, amihez olyan képet vágott, mintha már nem is önmaga lenne, hanem a történet főszereplője.

Cigány vagyok. De roma is vagyok. Meg tőlem még szintő is vagyok. A nevem persze magyar. Ez mindent elárul rólam. Szeretem a jó történeteket, és ez itt most egy olyan mese, ami jól hangzik. Reklám a cégemnek. Mert valamiből meg kell élni. Mi híreket gyártunk, és eladjuk a jó kuncaftoknak. Azt kapják tőlünk, amit hallani szeretnének magukról. A hatalomnak dolgozunk, meg gazdag embereknek. Többnyire jól elvannak egymással. Nincs sok vita köztük. Nekünk meg mindegy. A teljesítményünkért megfizetnek. Ez a munkánk a társaimmal. Mi vagyunk a híripar. De erről majd később. Mert az a legjobb, ha az elején kezdem, és nem a végén. Mert az már nem lesz túl vidám. Én itt születtem ebben a városban, és itt élek, amióta az eszemet tudom. Olyan vagyok, mint bárki más. Eszem-alszom, járok az utcákon, többnyire két lábbal a földön. Itt nagyon észnél kell lenni az embernek, különben hamar kirántják alóla a perzsaszőnyeget. Mert ellenségkép az mindig van. Ma én vagyok az ellenség, holnap valaki más. A pihentagyúak kitalálják, hogy utazó vagyok. Ez is a játszma része. Persze soha nem töltöttem el hosszabb időt az országon, de inkább a városon kívül, ahol már majdnem harminchét éve élek. Különösebben nem izgat, hogy ki mit talál ki rólam. Mert magyar vagyok. Se több, se kevesebb. Se más. Magyar az útlevellem, és magyarul beszélek. Magyarul álmodom. Csak magyarul. Ha valaki megkérdezné tőlem, hogy „beszélsz görögül”, jót nevetnék rajta. Vicces lenne. Tetszene, mert van humorérzékem. Mi tagadás, örülnék, ha tudnék más nyelven. De nem tudok. Egy kis mexikói spanyol se ártana. Mert azzal elboldogul az ember. De csak magyarul tudok. „Az van, ami van”, mondják a buddhisták, akik mondanak mást is. Mondjuk a zavaros tudatról. De nekem nincs semmi bakom önmagammal. Ha külföldön vagyok, akkor is azt mondom, hogy magyar vagyok. Ha olyan romák közt vagyok, akik mások, mint a magamfajta cigány, azt mondom nekik is, hogy magyar vagyok. Ezzel nincs is semmi gond. Persze azzal sincs, hogy a családkban, mindenki cigány. Így van ez, amióta az eszemet tudom. Mindenki cigány és mindenki magyar. Nem egyszerre mind a kettő, hanem a kettő egyben. Mindenki magyarcigány. A romák egy része azt mondja, hogy „aki sokat emlegeti a származását az nem is cigány”. Nekem se nagyon tetszik az egész rózsaszín ködben úszó maszlag, amit valakik, valahol, valamiért kitaláltak nekünk, hogy ki kicsoda, és honnan jött, meg miért nem megy vissza oda, ahonnan jött. A szigeten, ahol felnőttem – nem éppen az úri negyedben, inkább a gyárudvarhoz közelebb, az egyik egyszobás lakásban –, ott nem volt családja. Nem

volt se fehér kesztyű, se gyerekszoba, se szalonzene, se kávé Herendi porceláncsészből. Egy egész szoba volt, és a konyha hozzá. A vécé az udvar végén. Ha sokáig bent volt valaki, akkor kórusban énekelték neki, hogy „subi-dubi, ég a budi”. Télen, amikor üvöltő hidegek jöttek, bölcsebb volt reggelig visszatartani. A kezdés nem volt mesésép, és az emléke se szépül meg, ha visszagondolok a múltra. Nincs okom rá, hogy ne az igazat mondjam. Egy azonban biztos, akkoriban legalább nem volt semmiféle kényszer, hogy másként legyen az, ami van, és senki sem csodálkozott azon, hogy minden úgy van, ahogy van. Én ugyan nem nézek ki cigánynak...

– Akkor utazónak nézel ki! Akarom mondani, nem te, hanem a cigány hősöd. Vagy hős cigányod. Lehet, hogy perzsa volt. Mert valami szőnyeg üzletről beszélt. Vagy indiai? Elég közel vannak egymáshoz. Mi is a neve? – szólt közbe Kokkino, a piros baseball sapkás törpe, aki mindig jót nevetett a saját viccein. Mindig hangosan és szívből nevetett, és most sem hazudtolta meg önmagát.

– Annak látjátok, aminek akarjátok. A lényeg az, hogy éreztétek jól magatokat. Szerintem cigány volt, de magyar is volt. Nem akart roma lenni, utazó meg főképpen nem volt. De csókoltatok mindenkit. Please..., és PC. Fogd be a szád, kérlek, mert mondanám tovább, mielőtt elvesztem a fonalat. De ez már nem ugyanaz a történet! – folytatta Hercenberger rendíthetetlen nyugalommal. Olyan arckifejezéssel nézett, mint aki újra készül átmenni abba a másik világba.

Nem csak én nem nézek ki cigánynak. Sokan vannak, akik egyáltalán nem néznek ki cigánynak. De nagyon is cigányok. Josecito – tényleg így hívták –, egyáltalán nem nézett ki cigánynak. Azért mondom így világosan, hogy nem nézett ki cigánynak, mert semminek se nézett ki. Talán ebbe halt bele. Felakasztotta magát. Egy kicsit. Csak éppen annyira, amennyire kellett. Egy rövid időre. Senki sem tudja senki, hogy mennyire akarta az egészséget. Talán nem is akart átmenni azon a nehéz határon. Csak rá akart ijeszteni az éhes szellemekre, amik körülvették. A láthatatlan főnökeire, a furcsán tiszta barátaira és a szókített barátnőjére, aki már egy plasztikai sebész szakkönyvbe is bekerült. A rossz nyelvek azt híresztelik, hogy valakik még segítettek is neki, szegény Josecitónak, hogy átköltözzön a másvilágra. Én nem nagyon hiszek az ilyen szóbeszédnek. Ez is egy olyan történet, ami eladható, csak éppen a fele se igaz. A másik fele se igaz ugyan, de így még jobb árat lehet kérni érte. Szerintem csupán annyiból áll a történet, hogy Josecito megunta a szerepét. Megunta a képmutatást.

Elege lett püderezett grimaszolásból a kamerák előtt, a mókushintából, a másokat semmibe vevő vak törtetésből, a határtalan önzésből, a haszonlesésből meg a mértéktelen majomkodásból. Elege lett a mellébeszélésből, és a sok kis senkiből, akik a színpalak előtt és mögött a koncert tülekedtek. Mert mindenkiből mindig többet akartak. Még több hírnevet és még több pénzt akartak. Volt nekik ugyan mindkettőből elég, de soha semmi nem volt nekik elég. Josecito halálosan beleunt mindenbe. Szó szerint. A szereplésbe és talpnyalásba. Nekirugaszkodott és összeszedte minden bátorságát. Az egyik kávészünetben egyenesen megmondta a főnökének: „Mély tisztelem elvtárs! Nagyon köszönöm! Nem szeretnék részt venni a féregező bajnokságon. Nem érdekel az egycsillagos nyaralás.” A folytatást ismeritek...

– Ez a te híres Josecito, cigány hősöd, aki ilyen finom magyarsággal megmondta nekik a magáét, miért nem javasolta, hogy inkább saját a törzsükben a férfiaknak szervezzenek féregező versenyt, a nőknek meg táncmulatságot idegenekkel? – kérdezte Kokkino sokatmondó arckifejezéssel.

– Hátsó gondolatai ugyan neki is voltak, de azokat szép szavakba csomagolta. Úgy beszélt, mint egy pap. Ez beleverték – válaszolta Hercenberger ünnepélyesen, mintha a szószékről volna egy láthatatlan tömeghez.

A főbejáratnál, ami mellett egy szintelen szemű, nyolcméteres oláh cigány bálvány állt, a Géproma fékezett. A bálvány minden kétséget kizáróan másolat volt. A méreteit tekintve gyanúsán nagy, de most erre volt igény, mert a fejlett nyugati országokból ideküldött jogvédőknek ez tetszett.

– Dobar dan! DD! Nálatok merről fúj a szél? Nézed, hogy nőnek a kerti törpéid? – köszönt be üvöltve a Géproma. Egyenes derékkal ült a Pannon Culinaris (PC) márkájú kerékpárja bőrülésén, és a kocsmába igyekezett, ahonnan – ha még maradt ereje rá –, egy spiritiszta szeánszra ment tovább. A Géproma

nagy társadalmi életet élt. Ha akart, ha nem, muszáj volt neki, mint a Hellseher Shop társtulajdonosa, akit a beteges igazmondásáról ismertek, és ami nem mindig volt kedvező hatással az üzletmenetre. A Géproma soha nem bízta a véletlenre a jókedvét. A kölcsönenergiát kenőanyagból nyerte ki, mert így hívta a pálinkát. Kizárólag azt a Piramide Cubano (PC) védjeggyel ellátott italt fogyasztotta, a helyzethez illő mennyiségben, amit szabadgondolkodó trópusi feketék árultak. Bár itt a pusztában minden épeszű ember otthon főzte magának, de erről nem illett beszélni jobb körökben.

Hercenberger mindig örült a Gépromának, hisz barátok voltak, és most is üvöltve üdvözölte – Heló cigány! Surran az OT PC? – kérdezte.

Az OT-PC a Turán kerékpár rendszáma volt, amin a Géproma közlekedett. Pontosabban egy kartondarabra ráírta filctollal a négy betűt. Erre is volt külön engedélye. A rendszám így nézett ki:

OT

PC

– Ha legközelebb nem CyberRomának szólítasz, akkor kiszerelem a bálványodból a lélekchippet! – válaszolta széles mosollyal az arcán.

Hercenberger intett neki, hogy majd beszélnek még eleget ebben az életükben, de menjen minél előbb az útjára, mert folytatni szeretné a szereplést.

– Most a tanmese fejezet következik. Csak, hogy megértsétek a szövevényes világot.

– All right. Minden magyar! – üvöltötték a törpék kórusban.

Vannak akik, azt hiszik, ha kapaszkodnak, akkor megoldódik az életük. Tévednek. Mert amikor jön az elszámoltatás, meg kell mondani, hogy mi történt. Legjobb, ha minden egyes szó igaz a történetből, amit elmond a jelölt. Ez már nem az a hely, ahol fizetik a mellébeszélést. Szépen fel kell sorolni úgy, ahogy volt. Ha gyengék az érveid, a következő életedben te leszel a féreg, akit megetetnek a csórá csávókkal a reality showban. De vissza ebbe a világba. Hisz még itt vagyunk mind. Szóval, ha megpróbálsz vegyülni azokkal, akiknek a pénz az istene, de te magad nem vagy legalább annyira arcátlan, mint a fajtájuk, akkor vesztetél. Azt mondják majd az éhes szellemek, hogy „itt megy a lúzer”. Az angollal ne legyen gondotok kedves törpe-fejűek, mert ennyit már minden régi bevándorló és új telepes tud magyarul. Szóval a vesztésnél tartottunk. Nincs sok választási lehetőségetek. Annyit nyomják a fejébe a mantrájukat. Esélyed sincs. Mindegy melyik sorrendet választod, hogy előbb mész el egy zarándokhelyre, hogy megmutasd magad, és utána hazudod tele a képernyőt. Ebbe nem lehet beletanulni. Ez egy olyan műfaj, amit megszokni sem lehet. Lényegesen elegánsabb, ha kitanulsz egy mesterséget. Például rendőr leszel, és elmondod a rokonoknak, hogy úgy a talpukra versz – ízlésüknek megfelelően –, hetvenkettőt vagy kilencvenkilencet, esetleg százegyvet vagy háromszor a magyar adagot, ha nem viselkednek rendesen, hogy nem felejtik el egy darabig. Persze mindegyik elfelejt mindent. Butábbak a macskánál. Az csak egyszer égeti meg az orrát, és soha többé nem megy a tűz közelébe. Van más lehetőséged is. Ha jobban tetszik, elmész szakácsnak. Megújítod a cigány kóser konyhaművészetet, és kiteszel egy étlapot: libatepertő és más. Minden van. (PC)

Pandurka

& Cirki

Ez a minden. Meg más is a minden, de az csak pult alatt van. Ha előbb rendőr vagy, aztán meg kocsmáros, az a legjobb életpályamodell. Miután beindult az üzlet, nekirugaszkodsz a következő vállalkozásnak. De ez már tényleg nem lesz könnyű. Összeszeded minden erődet, és állás pályázatot írsz, mert be akarsz jutni az OS PC-be. Az Open Societybe. Hangsúlyozod, hogy csak az esélyegyenlőség miatt akarsz beállni a Nyílt Társadalomba, és csak a PC motivál, a pénz nem érdekel. De elmehetsz – szabad akaratodból – egy People's

Cuisine (PC), gyorsétterembe a kisablak másik oldalára, mosogatni. Nem lesz részed meglepetésben. Ez nem az a hely, ahol csodák történnek. Itt ugyanazt kapod az egész világon. Nem lehet hibát elkövetni. Mert folyamatosan jönnek az ellenőrök, akik lemérik a műanyagtalakat. P-től C-ig, ami két képzelt város első betűje, mert amiről beszélek, az nem tréfa. Megtörténhetne bárhol, bárkivel. Szóval, mindenhol lemérik, amit kell. A tartósítószeret nem mérik le, mert az már becsületbeli ügy, és így üzleti titoknak minősül. A génkezelt darált hús hőfokát is megméri. A buborékok számát is pontosan megméri a barna cukros vízben. Mindent lemérnek és felírnak, és mindent rögzítenek az érintőképernyős leltárkönyvükbe, ami az adatokat röptében feldolgozva továbbítja ismeretlen helyekre. Sejtéseitek lehetnek, de ez a hely annyira titkos, hogy a tulajdonosok közül is csak kevesen ismerik. A szakemberek a központból jönnek, és nem lehet lefizetni őket. Legalább annyit keresnek egy hét alatt, ha nem többet, mint ti törpe-fejűek egész évben. Így van kitalálva. Az ellenőr többnyire észak-nyugatról jön, te pedig, dél-keleten állsz. Ezek a fő égtájak. De ez sem biztos. Van olyan ellenőr, aki úgy beszél angolul, mint ti cigányul. Három szót. Mégis kiküldik. Gondolnak rátok, nehogy elkényelmesedjete. A szélirányokat színekkel jelölik. Mindig ugyanazokkal a színekkel. Piros is van köztük, csak hogy tudjátok. Mert a cigányoknak is kedvébe akarnak járni. Azt mondják, te is lehetsz ellenőr, ha jól dolgozol. Szóval dolgozz, mint az állat, és várj türelemmel. Ez a mostani világ nem tart örökké. Ha marad egy kis időd munka után, lenyomják a te torkodon is a féregező programot. Jön a virtuális mócsing. Bekapod, szopogatod egy kicsit, és lenyeled. Ezt azonban nem kell rágni. Puha és kellemesen. Langyos és lágy. Csúszik, mint az osztriga koktél. Ha lement a torkodon, egy idő után ugyanaz jön majd ki belőled, ami a többiekből. Felcserélhető lesz az ürüléked, bármikor bárkiével. Helyettesíthető lesz a végterméked, és te magad is kicserélhetővé válsz. Még azt is megmondják, hogy mi az életed értelme. Hidd el, ez az, ami jó neked. De ha mégse a pandurka & cirki (PC) menü mellett döntenél, akkor véletlen beleejtenez a tányérodba egy mérgezett repeszdarabot, és elvisznek a pénztárcádnak megfelelő kórházba és elaltatnak, egy kis időre vagy örökre, és egy lézerszikkével kiszereznek a beledből minden bajt és az összes fekete búbánatot. Kapsz műbelet is, ha a kórház eleget keres rajta. Ha ezután még élve maradsz, akkor beperelheted a nagy daráló cégvezetését. Ha elpusztulsz, a jogutódjaid járhatnak a bíróságokra. De csak óvatosan, mert – ha szegények a rokonok – még könnyen kideríthetik rólok az alperes ügyvédek, hogy ők tettek el láb alól. Szóval, ha szerencséd van, járhatnak a kádihoz, ameddig akarnak. Ezeregy napig, vagy ezeregy évig. It's free. Mert ugyanaz. A lényeg a dologban, hogy ha a rokonaid lúzernek születtek, akkor maradjanak is azok. Nem csak ebben az életükben, de az összes többiben. Hetedízigen. Meg, amit elbír a képzelet. Nyomják tovább a fekete mágiát. Mert, ha a rokonaid nyereségvágyból viszik az ügyet a bíróságra, és kiderül róluk, hogy csak a löle mercedesz meg a but lové érdekli őket, akkor végük. A bíró szeme éles, és azonnal meglátja, amit meg kell látnia, és ezt mondja majd: „Ugyan már! Ezeket a szerencsétleneket semmi más nem foglalkoztatja, csak kártérítés. A felmenőjük halálából akarnak meggazdagodni.”

– Szegények! Ennyire nem lehetnek buták! Nekik is fáj. Ez egy biztos. Mindenkinek fáj. De a pénzért sok mindenre képesek. Ha most nem is sajog a bal pofájuk, még fog. Mert kapnak rá négy pofont. Beleképzelem magam a bőrükbe, ahogy az éhes szellemek kedvébe akarnak járni. Szörnyű lehet. – mondta Zelen, aki eddig egy fának dőlve aludt.

– Nem unalmas már ez a sok éhes szellem? – sóhajtott Poldy C., aki a legöregebb kerti törpe volt, és még a Monarchiában született.

– Aztán jön a Füttyentős. „Kész, vége. Fertig, Anschluss!” Így! – mondta Hercenberger, és élesen elfütyült a nemzeti gyászindulót. – Aztán a halálfejes fokosával belecsap a levegőbe, aminek a nyelvébe belerágták az évszámot: 2012.

– De tudjátok mit, elmesélek nektek egy másik történetet, hogy jó kedvetek legyen. OT hiába terjeszti, hogy nem én találtam ki. Nem igaz. Tudom, hogy jó ember és ritkán hazudik, de akkor maga is elhiszi.

Az egész történetet álmomban láttam. OT azt is híreszteli, hogy a mese teljes szövege megtalálható az Oral History Office Online (OHOO) honlapján. Ne higgyetek neki. A hivatal is tőlem vette át. Mert a hivatal nem lop. Rögtön folytatom, csak előbb mély lélegzetet veszek. Megpróbálom szó szerint elmondani a történetet. Nem lesz egyszerű, mert röhögő görcsöt kapok.

– Az utóbbi ránk férne!– jegyezték meg a törpék, és lefeküdtek a fűbe.

Szényi Zoltán: Hazafelé

Helyzetdal

Fény előttem
– árny mögöttem,
nem hajoltam,
inkább törtem.

Hegyre hágtam,
vízen jártam
percek, fokok
hálójában.

Állat, növény
gyűltek körém –
lennék szelíd
öreg bölény.

Sok csillagos
szálloda most
a magas ég –
vendég vagyok.

Árny előttem
– fény mögöttem,
rejtőzködöm
sorközökben.

Keserédes

Tüzes víz,
pár csepp is
bátorít még szeretni.

Keserű,
borízú,
könnyű megrészegetni.

Illatos,
zamatos,
sosem bírok betelni.

Derűre,
borúra
más asszonyt kell ölelni.

Napsugár,
jégvirág –
nehéz csokorba szedni.

Lant kísérettel

Sziklaszirt fellegvára
s hollónép ostromzára
elsötétít nyílt eget.

Jó végvári vitézek
– szórvány magyarok, részek
őrzik még a nemzetet.

Zsoltár, dicséret örvend,
szülőháza – szent föld ez,
tisztességgel eltemet.

Ha szegény az ember

Ha szegény az ember,
becsületes lesz. Vagy betörő.
Ha bírja fegyelemmel,
figyelme egekbe nő.

Ha szegény az ember,
megpróbál azért jópofát vágni.
Ha betörni nem mer,
marad ajtó mellett a sámli.

Ha szegény az ember,
megkönnyebbül, ha mindenét elissza.
Gazdagtól levetett rendjel
jár neki s szemét-kulissza.

Ha szegény az ember,
vasárnaponként, ha van mibe, felöltözik.
Ha szegény az ember, öl.
De nem mindegyik.

Acsargó lettem

Acsargó lettem,
otromba bohóc,
aki csak ordibál,
köpködi a szót.

Szelíd szívemet
sátánok bírják,
messzire szökik
minden józanság.

S lecsillapulván
mardos az önvád;
már olyan lettem,
mint e szép ország.

Szánom már, bánom
nagy botorságom,
magamat kínban
porig alázom.

Cukrozott szavakkal
becézek mindent,
birkaságomon
nevet az Isten.

Rombol az élet,
a halál is rombol,
ki kéne jutnom e
napi pokolból.

Megülni szépen
már eltűnőben,
csak mint a Nap száll
pírba veszően.

Ablakban

Az asszony minden délután ott könyökölt a földszintes ház kapuja melletti ablakban. A párkányon párna, arra támaszkodott, összefont karjai fölött jól fejlett, kívánatos halmok tornyosultak.

– Kezicsókolom – mondta szinte egyszerre a két fiú, ha arra mentek.

– Szervusztok – a válasz kimért volt, ahogy a szomszéd bérházban lakó kamaszoknak kijár.

– Egész nap csak könyököl – mondta Csonti, akinek apja, akárcsak Colosé is, kora hajnaltól délutánig valamelyik közeli üzemben dolgozott. Akárcsak a többi házbeli felnőtt, ki itt, ki távolabbi helyeken.

– Biztosan özvegy – mondta Colos. – Láttad, a motorosnak marha jó a gépe. Kettőötvenes.

Ez bennfentesen hangzott, mert Colos autószerelőnek készült. Az a magas, szőkésbarna férfi minden héten megjelent. A motort nekitámasztotta az akácfának, aztán odament a kapuhoz, kétszer csengetett, az ajtó résnyire nyílt, sosem látszott, ki áll mögötte, de a fiúk tudták, csak egy valaki lehet, bár a kis házban mások is laktak.

Egyszer Colos egy pillanatra megállt az akácfa tövében aszalódó virágágyásnál. A száraz közt összerándult gumitasak hevert, mint valami különös, gyűrűs bőrű, döglött állat. Colos fitymálva berúgta a sűrűbe, aztán továbbmentek.

Nyár elején, amikor már könnyű ingben, rövidnadrágban jártak, az ablak előtt megint köszöntek.

– Jó napot! – mondta a nézelődő hölgy. Csonti úgy érezte, mintha a nő másodpercekig Coloson felejtette volna a tekintetét. Barátja úgy tett, mintha mi sem történt volna. Hallótávolságon kívül megszólalt:

– Szerintem ráncos.

– Honnan tudod?

– Sejttem. Panni jobb.

Panni a házmester korán fejlett, sápadt, fakó szeplőkkel teleszórt lánya volt. Csonti torka elszorult, mert pár napja, a pincelejárát előtti félhomályban, amikor letette a vödört, Pannival csókolózni kezdtek, a lány nyüzsgöve hozzátapadt, túlfejlett mellei szinte átégették a pulóverét, ölével a fiú combja közé nyomakodott. Nyála ott maradt Csonti száján, ami kicsit viszolyogató volt, de a lány előtt nem merte letörölni. S nem akart rögtön hazamenni, egy kört tett a tömb körül az alkonyatban, hogy a feltűnően kidudorodó nadrágja addigra lelappadjon.

Colos hozzátette:

– Hogy állsz?

– Mivel?...

– Úgy, általában...

– Hát általában... még előtte...

– Pedig minél előbb át kell esni rajta...

Csontiban emelkedett a düh: „A kis kurva!” Persze, lehet, hogy Colos csak dicsekszik, mindig nagyképű volt. „Minden nő ilyen...” Na, majd megmutatja nekik: „Elkapni, és kész... Mindegyiket!”

Csontiék még abban az évben elköltöztek a környékről, csak jó sokára tudta meglátogatni a barátját. A csengetésre Colos anyja ijedten nyitotta ki az ajtót, de nem engedte be a fiút:

– Alszik. Éjszakás. Ne zavarj – azzal becsukta.
„Éjszakás?” – ezek szerint Colosnál az autószerelésnek lóttak. A sarok felé vette az útját. A kapubejáró mellett ott könyökölt az asszony.
– Kezicsókolom.
– Jó napot! – mondta kissé rácsodálkozva a hölgy. Kardigánja kivágásában a domborulatok kitüremkedtek. Csontiban megvillant a szégyen: Panni bizony kimaradt... Ha ez a komoly asszony egyszer csak úgy, szó nélkül kinyitná az ajtót, és...
– Elköltöztünk. Sajnos... – tette hozzá.
Akaratlanul a fa tövéhez pillantott: kopár, elgereblyezett dombocska – a virágágyást valaki kiirtotta.

A falkaherceg

Fára kitűzött hirdetemény: kutyasétáltatást vállal türelmes ember. Az emberi, mi több, kutyai hang, bizalmat ébreszt. Aztán megjelenik a bőrkalapot viselő, kopott eleganciájú férfiú. „Tihamér vagyok – mondja –, vagy az egyszerűség kedvéért csak: Hamér.” Bizalmat kínáló bemutatkozás. És néhány hét múlva délelőttöként vegyes kompánia vonul végig nagy csaholások közepette az utcákon. Úgy mint Nelli, a farkát lengedeztető, zsemleszínű labrador szuka, aztán Tüsi, a szálkásszőrű tascsófiú, egyébként a harmadikos Pirike kedvence. Továbbá Aladár, a könnyen megsértődő, ámde vajszívú ír szetter, valamint Kitti, dr. Hadumáné pörölgő spitzere.

Néhány hét múlva a tulajdonosok, akiknek egészségi állapota, elfoglaltsága nem mindig engedi meg a kiadós sétáltatást, egymás közt „személyi lapot” állítanak ki Hamérról. Természetesen a házikedvenc viselkedéséből kiindulva. „Nelli, ha közeleg az idő, nem bír magával, pörög, könyörgő szemekkel néz a nagymamára, hogy nyissa már ki az ajtót” – mondja a közzgazdász meny. „Könyörgő? – így dr. Hadumáné. – Kitti egyenesen megőrül, pattog a magasba, csahol.” „Legutóbb Tüsi legurult a lépcsőn, mert nem bírta kivárni Hamért” – panaszkodik büszkén Pirike mamája. „Aladár oldalra csapja a nyelvét a gyönyörűségtől” – zárja a humánpolitikai rögtönzést Kisstamás magánzó.

Pirike, Tüsi kisgazdija iskolából hazafelé egyébként látta, Hamér hova viszi az állatokat: a környéken van egy építési terület, amelyen hónapokkal ezelőtt nagy dérral-durrall elkezdték a tereptisztítást, aztán elfogyhatott pénz, mert a szép, öreg fákat meghagyták, az avarral teleszórt térség ideális a hancúrozásra, faágak apportírozására, különösen nagyobb kutyáknak, ha a bot másik végén Tüsi vagy Kitti lóg.

Megint pár hét, s dr. Hadumáné kilövi az első mérgezett nyilacsakát: „Hát én nem is tudom... A szomszédok naponta szólnak Kitti miatt, túl zajos, nem bír magával, ha Hamér jön vagy elmegy.” „Aladár csak búslakodik, s nem fogadja a pillantásomat, ha a hét végén elmarad a séta Hamérral” – mondja a Mercedesből kiszálló Kisstamás. „Szerintem valamivel elcsábította a kutyákat, s ez nem fair a valódi gazdákkal” – összegez Nelli főnökasszonya.

Pár hónap múlva búcsúszimfónia kezdődik: először Kittit iktatják ki a csapatból. Dr. Hadumáné azt füllenti Hamérnak, hogy tüske ment a kutyus talpába, hosszabb ápolást igényel. Kisstamás egy cédulát tűz ki a biztonsági rendszerekkel védett ház csengője mellé, névre szólóan csak annyit, hogy kéretik nem becsengetni. Tüsiék ajándékcsofomaggal (a keksz, teát a pedagóguscsofó is úgy kapta) köszönnek el. Nelliék, miközben a kutyus a kötelező oltást kapja a családfe vezetővel, behívják Hamért egy kávéra, s azt füllentik, hogy családon belül megoldják a sétáltatást.

Hamért ezután nem látni a környéken. Pirike egyszer hegedűóráról hazajöve meséli, hogy a parkban látta Hamért, amint kis csődület vette körül. Egy jegenyefán ott billegett egy harminc centis papagáj. Hamér szölongatta: „Gyere ide!” A papagáj, oldalra billentett fejével, kimeresztett szemmel,

rekedt hangon ismételte: „Gyere ide.” „Gyere a vállamra!” – mondta Hamér. A papagáj megismételte. A harmadik ismétlés után a papagáj esetlen, bukácsoló repüléssel odaszállt a vállára. Hamér megfogta és átnyújtotta egy könnyező, idősebb asszonynak, a gazdájának.

Egy közeli telefonpóznán mindvégig ott ült egy varjú, „kár” – nyugtázta az átadást, ám abban a pillanatban kiesett a szájából egy dió, s koppanva elgurult a járda aszfaltján.

Pirike szülei mosolyogva összekacsintanak: micsoda fantáziája van ennek a gyereknek! Legközelebb talán Hamér repül fel a papagájért a fára...

Igazságtalan Mátyás és a két szabólegény

Holnemvolt országban élt egyszer egy szabólegény. Ám ha ennyiben maradnánk, abból csak meskete lenne, ezért rögtön nyomatékossítsuk, hogy szabólegényből – más mesterségek üzőihez hasonlóan – több is szokott lenni.

Nos hát az egyik szabólegény egy kisvárosban éldegélt, hivatásának szentelve idejét, azaz csinos öltözetek készítésével töltötte napjait, ámde akkor, fél évezrednél is többel Igazságos Mátyás dicsősége után eljött Igazságtalan Mátyás uralkodásának ideje, és hősünk, az idő tájt már szabómester kis műhelyét elvették, ő maga örülhetett, hogy dutyi helyett más foglalkozásokba volt kénytelen belekóstolni.

A mesemondó ugorni is tud az időben, felgyorsítva a fránya láthatatlant, mely másodpercekből, percekből ömlik alá, s áll össze órák és évek folyamává. Történt, hogy az immár nem szabóként nyugdíjas éveit töltő hősünk egyik fia arrafelé költözött, ahol egykoron Igazságtalan Mátyás lakott adáz kutyákkal és még adázabb örökkel körülvett házában.

Családi ünnepre igyekezett az öreg, táskájában ajándékokkal az unokáinak, mikor beérte az úton egy férfi, akinek az öreg beszédes kedvében elmondta, ki is tanyázott a szigorúan óvott lakban. Még azt is elmesélte, milyen cudar idők jártak akkoriban, hiszen Igazságtalan villája közelében, az út emelkedőjénél lakó költő, aki egyébként ura dicsőségét zengte verseiben, egyszer meghívta magához apját egy kis nyaralásra. A gyanútlan vendég, aki kora miatt már jócskán süket volt, Igazságtalan háza felé vette az útját. Nem hallotta meg az ör felszólítását, hogy arra bizony ne csámborogjon, ő csak mosolygott és ment feléje, hiszen a fia is mindig arról hozsannázott, hogy Mátyás, a jelenkori voltaképpen mindenki jóakarója. Még fel sem ocsúdhatott gyanútlanul lépdelve, amikor az ör kíméletlenül lábón lőtte.

Az nyugdíjas szabómester útítársa sem maradt adós egy történettel. Nem sokkal a szerencsétlen eset után éppen itt, e házban tartóztatta le Igazságtalan Mátyás a legodaadóbb hívét, legkíméletlenebb fegyvereseinek vezetőjét, Rettegett Gábort, mert maga helyett bűnbaknak alkalmasnak tartotta. Egyébként a bebörtönzött, annak előtte mindenki által félve emlegetett bajuszos férfúnak az eredeti foglalkozása szintén a szabómesterség volt. Úri szabó. Bár az urakat, legalábbis szavakban, gyűlölte. Igaz, élete nagy részében nem is nekik, hanem a politikának szabott. Magának viszont ugyanabból a finom, szürke szövetből tíz rend ruhát készíttetett, amelyek mindig ott sorakoztak a szekrényében, hogy öltözetet válthasson, ha beleizzadt a kegyetlenkedésbe.

Hogy mik vannak! – csodálkozott el a mi szabómesterünk, igazolva az állítást a különböző szabókat illetően, s abban a pillanatban talán nem is bánta, hogy egykor eltérítették eredeti szakmájától. „Csak egyet bánok – mondta az útítársának –, azt, hogy elment az idő. Pedig jó lenne újrakezdeni.” „És ha tehetné, hogy csinálná?” – kérdezte a kíváncsi ifjú. „Hát ugyanúgy” – felelte önérzetesen az öreg.

„Nos, ma ingyenes a felszállás” – lengett erre karjával a fiatalabb, s a csodálkozó öreg könnyedén elhussant az ég felé, hogy a mennyei újrátöltőknél beállhasson a sorba, a legközelebbi visszatérésére várakozva, hiszen megérdemli, ha egyszer itt lent annyira várják kedvenc galambjai, nyulai.

Hogy ki is volt az a fiatalabb útitárs, azt csak találgatni lehet.

A kényszerűség bája

„Még ifju szivemben a lángsugarú nyár / S még benne virít az egész kikelet, / De íme, sötét hajam őszbe vegyül már, / A tél dere már megüté fejemet. // Elhull a virág, eliramlik az élet... Üljetesem, ülj az ölemben ide!”

Ide, a villamosülésbe, s nem a villamosszékbe. Még van remény, még van esély. Elvégre nem mindenki teheti meg, amit mi most. Mert egyébiránt még ifju szivemben a lángsugarú... Még... Bár az elmúlt hetekben lángja néha már csak repdesett, heve is fáradtan lanyhult, de egy biztató mosoly, egy felvillanyozó szó, s újra benne virít a... Mi is? Mert fejemet megüté... Megüté sötét fejemet... A közlés, hogy „gyermekét hely hiányában az óvodába nem tudjuk felvenni”. Megüté fejemet, hogy ugyanilyen végzés volt három éve is, amikor nagyobbik gyermekünket sujtá a hely hiánya...

Mert szeptember végén, igaz, még nyílnak a völgyben, de a gyermeket már be kellene adni munkába menet a gyermekkertbe, mert az egyetlen élő nagyszülő újra elszegődött dolgozni, hogy a nyugdíjához némi kiegészítést szerezzen, s nem tud vigyázni unokájára. Így aztán hiába nyílnak, ha mi fizetés nélküli szabadságon, óh, hogy irigykednek a többiek, szabadság is, meg fizetés nélkül is bírják, pedig dehogy bírjuk, mert a feleség (most nem „ölemben ide”), éppen nem fizette be az ebédjét, hogy valamennyit spóroljunk, s kis műanyag edénykében viszi be munkahelyére a vasárnapi meg az esti maradékot.

De ne adjuk fel teljességgel addig, míg mehetünk panaszsra, nem alanyi jogon, pusztán azért, mert meghallgatónkkal valaha ugyanazon iskolapadokat koptattuk, s nemrég egy kiállításon véletlenül összefutva, a könnyed, formálisnak szánt „ha valamit tudok, csak szóljatok, s gyertek el” mondat most hihetetlenül forróvá vált, halaszthatatlan meghívássá, bár a feleség (ne „ölemben”, ülésre) óva int, hogy túlzott reményeket fűzzünk e kitöltetlen segítségcékhez. De mi most nem is megmentést várunk, mondjuk telefonhívást a műv. osztályról az óvodába, hogy aszondja „ne vacakoljanak már, annak a kislánynak ott a helye, pont a szeptemberi kezdőkörben, rögvést akár egy helyre kis köszöntő énekkel”. Á, dehogy, mi most voltaképpen fülbesúgók lennénk, naiv módon a javítók fajtájából, akik diszkrétan jeleznének, tolakodás nélkül és közvetlenül, közvetlenül a hatalom legbelső körébe, hogy valami ott, lent akadozik. Nem azért, mert a mi kis prücskünket nem vették fel, á, közel sem ezért (bár fájdalom, mint utaltunk rá, korábban a nagyobbikkal is ugyanez történt), hanem mert óvó nénik hozták a hírt, együttérzéssel, hogy van kis csemete, egyetlen gyermekként, a város túlsó végéről, tehát máshova tartozón, aki viszont felvételt nyert. Sőt, más is, úgyszintén egyedüli gyermek. S persze szigorúan nem hivatalosan, csak úgy „félre”, kiviláglott: elsőnek az apukája a magas hivatal munkatársa, amelynek saját óvodája is van, de a kényelem, hogy útközben, a kocsival megállva, leadhatja, haj, nagy úr. Szégyenkezve megjegyezzük: nekünk kocsink sem. A másiké meg házak szorgos építője, s most épp, minő véletlen, a tanácselnök et. (feloldva: elvtárs) nyaralóját „vitelezte ki” némi árkedvezményel, de mindez akár ártó pletyka is lehet, sőt, bizonyosan az, ha nyílt színvallásra készítenék a minden lében kanál dadust, tájékozódásunk kövér forrását.

A háziköntöst viselő Frici (diákként így hívta mindenki) által bebocsáttatást nyerve a szerény bérház (ámde jó környék!) puritán négyszobásába, alkalmatlankodásunk rögvést nyilvánvaló. „Ne haragudjatok, éjszaka jöttünk meg Hévízről, egy kis utószezoni...” – mentegetőzik, s invitál az épp játékokkal telehintett nappaliba. A gyerekek nyilván nemrég vezényeltettek ki innen. Puritán,

célszerű bútorok, világos falak, rajtuk néhány könnyed rajz, jó nevű kortársaktól. Talán országos hírű pártmeharadza após ajándéka a fölösből.

„Nos, hát mi az a sürgős ügy?” – és a kérdésére rögtön minden mondandónk megszáradásnak induló ragasztóhoz válik hasonlatossá, nyúlik, tapad, egyik szó hozzásimul a másikhoz, letörölhetetlen, levakarhatatlan, beágyazódik, nem enged.

Közben Eszti, a feleség, a csak megnyúlt árnyékként jelen levő „nagy ember” csendes, észrevétlen lényű lánya kávéhoz be, s nesztelen el, amitől a mi hetek óta megoldatlan s drámai mélységű családi monológokat gerjesztő sérelmünk szánalmasa összerogy, mint a leeresztett gumimatrac. Tulajdonképpen legszívesebben iszkolnánk, köszönjük, a kávé nagyon finom, s nekünk semmi keresnivalónk itt, egy boldog család hétfévi ejtőzésében, amikor is ők a következő hét embert próbáló napjaira vértéződnek fel, miközben a völgyben még, ámbátor a bérci tetőn már...

„No, kivele!” – nógat Frici, s köpenye szétcsusszanó nyílásából mellkasának vöröses szőrzete kibukkan, bőre nemkülönben vörhenyes, bár ez lehet a gyógyvíz elhúzó hatása is. Frici eme szőrzet és mellkas óvó árnyékában valaha válogatás nélkül cipelte haza az épp kiküldetésben levő szülők távollétében a partnereket, pedig illedelmesen és kitartóan járt már Esztivel, az apja tekintélyéhez képest voltaképpen szerény, s nemkülönben jellegtelen arcú évfolyamtársnővel. Talán a bántóan világos férfibőrön vöröslő szeplők keltette viszolygás miatt kibukik az első mondat a tényközlő elutasításról. S a mentegetőzés, hogy nem miattunk, hanem mert kevésbé rászorultak viszont igen. S már jönne a korábban megérlelt következtetés, de Frici közbevág: „Igen. Kevés az óvodai hely. Ne épült meg a tervek szerinti szám, mert átcsoportosították a... – belekortyol a kávéjába – az erre szánt összeget. Fontosabbra. Pillanatnyilag fontosabbra.”

Valóban, mennyire jól éreztük, hogy gyermekeink nem a legalkalmasabb időben cseperednek, s mi pedig botor módon... Eszti résnyire nyitja az ajtót, egy kis kabátkát mutat fel. „Értem” – mondja Frici – hétfőn én viszem oviba Benjámint, nem felejttem el.” Eszti el. Tehát Frici is részt vállal a népes család (három gyerek) működtetéséből. Ő viszi óvodába. Kedves. Valószínűleg a nagyobbakat iskolába is. Igen, mi is vinnénk a kisebbet, ha volna hova. Már megyünk is, nem is zavarunk tovább, de azért még valami van itt, legalább utalásszerűen. „Csak azt nem értjük”, mondjuk szinte egyszerre a feleséggel (ölembe ide, te bátor kis, helyre asszonyka), „hogy ha tízféle adatot kellett beírni egy űrlapra, fizetéstől a nagyszülőkhöz bezárólag, s még környezettanulmányon is jártak nálunk, akkor miképp bírtak dönteni nem a rászorultság alapján, hiszen legalább a sok utánajárását megspórolhatták volna.”

Frici arcán határozott felhősödés, zivatargond, elektromos kisülésjelek. „Gyerekek – a tónus határozottan baráti –, mi a fenét akartok, a helyzet egyszerű, nincs elég hely.” Így amikor visszafoghatatlanul kicsusszan a szánkon, hogy „de nem megfelelően bírálják el”, érezzük, ez kicsit erős volt. Visszavonhatatlanul, barátságot hajszálrepedéssel elveszejtőn az. Mert ha ott lent így, akkor kicsit föntebb beavatkozhatnának, különösen fellebbezéseink után, amelyekre viszont azt a választ kaptuk, hogy valóban, ott, konkrétan nincs hely, de nekünk felajánlottak egy távolabbit, vele egyenértékűt, ám azt nem fogadtuk el. Csakhogy nekünk senki semmit nem kínált, tehát ha a felsőbb fórum ekkora lódításra képes, akkor ott felszólamlásnak helye nincs, s nekünk sem sok keresnivalónk van. Végző kétségbeesésünkben maradt (volna) a Fricihez vezető titkos lift, melyet más nem ismerhet, s mellyel – mint látható – visszaélni nem ildomos.

Frici arcán a segítőkész kíváncsiság előbb még elmélázó zavara bosszúsággá komorul: „Nem is tudom felfogni, mit akartok.” „Csak szólni, hogy lent...” Eszti benyit: „A gyerekek lemennek a játszótérre.” „Jó.”

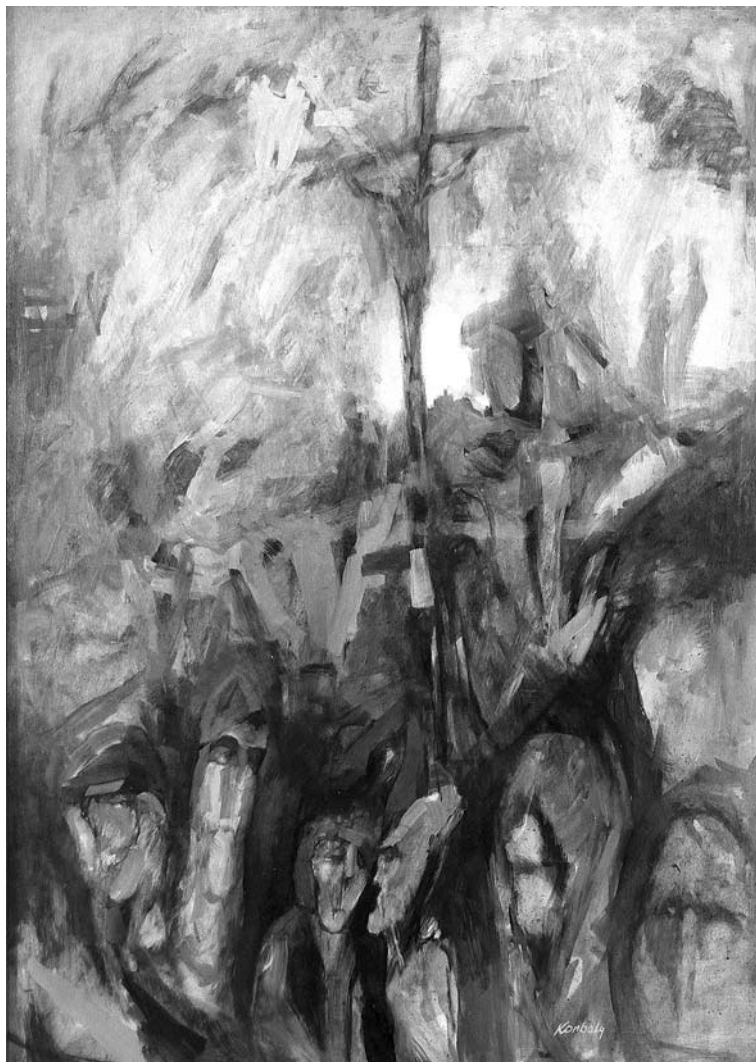
A tél dere, igen... Amott a bérci tető. Frici arca egy idegené, a makacs értetlenség bájával. Mondhatni a szükségszerű értetlenségével. Nem, nem voltunk pontosak. Bosszúságával.

Amitől a megújulás reményével kecsegtető kapcsolat szinte csobban a kiiktatandó múlt tavában. Bravó, ez a mondat félreértelmezhetetlenül méltó e látogatáshoz.

Most (és mindörökké?) nem is hívnánk vissza Friciéket. De ne játszunk könnyedén a szavakkal, szép hitvesem (ölembe ide, stb.), tehát a téli dérrrel sem, mely megütni hivatott, megüté (volna), megütné fejemet, ne tegyük oly korban, mikor jótállási idők oly könnyen enyésznek el, hiszen immár önmagamért is alig vagyok képes jótállni.

Szeptember legvégén meg legfeljebb váltjuk egymást a hitvessel. A fizetés nélküliben. Addigra a völgyben is a virágok... S rájuk a jótékony köd.

Korbely István: Golgota

Bucz Hunor

Hajléktalanok

dadogó télikabátok
nagyvárosi szentek
ikonok a kőrengetegben

keresztbe fekszenek
körmenetek előtt

remete buffók
a légvonat árnyékába
ágyazott gondolatjelek

a félmaratonnak
keresztbe fekszenek

jövőbe mutató szagló jelenek
jól elfekvő oszloposok
prófétái sivatagunknak

a kereszt előtt is
keresztbe fekszenek

nincs gravitásuk
illuminált tárgyak között
fároszként lobog a létük

Mikes

Rodostó Ostorod
Se hazád se otthonod
Jó Mikes Kelemen
Ima vagy és hűség
Bánat hajtott hétrét
Te győzz az egeken

Kultúrkaupf

Az omladozó kastély kertjében, ide száműzetett a halhatatlan kis ember, tetemét és testének marcipán maszkját gyalulatlan deszkára terítették ki. Az esemény jelentőségét megsejdtítették a máltai hajléktalanok, és zé alakzatban jöttek a Kórház utcából. A népes állófogadáson virtuóz módon zizegték alá nejlonzacsksóikkal az ejtőernyősök szextettjét. Áriázva érkeztek a paplannal repülőök. Pénzváltó asztalaikat is hozták, de gyorsan kiderült, csalatkozniok kell, a test feldarabolása váratott magára. A hajléktalanok oda se fértek az ünnepelthez, a messziről jöttek, az árnyékként ott lévőök elTOR-laszolták az utakat.

Kassák Lajos csak nevetett, vakkantva, szemszúrósan, és feldobta kalapját. A nagy karimájú kalap fényesen visszapörgött eléje, komótosan beleült, és elufózott a tavaszi áradatban, hagyta a jöttmenteket gyalulatlan asztala körül, hadd falatozzák csak tovább hűlt helyét, - az omladozó kertben, ahová egykoron száműzetett.

Utószó

A szabadulás emlékképei a dűnéken túl a Pannon tenger partján voltak. Nem vágyott oda. Megrögzött mámorában már nem csikorgott vele bivalyok húzta szekér fel a köves Bálványosra, sem a frissen fejt tej szaga nem vonzotta, büszkesége is, a rég volt, amikor először verte be fejét a szemöldökfába rorátéra menet egy hajnalon, elhagyta őt. Idült ópiumistaként meg-megújuló üzenetét a homokba rajzolta. Nem létező szerelmeinek, cím nélkül, az országot sem tudta, vagy elfelejtette, hova. Ha a víziló szörcsögve, fujtatva megérkezett, széles pofájában liliommal, a negyvenkettes gyalogezred tartalékosaként, mázsás teherrel mellkasán, dalolni kezdett, mintha mindig Húsvét volna: Győzhe-e-telen én kő-ő-szálom, Védelmezőm és kővárom... Tusakodásban megfáradt teste kihűlt, ám a lelke forrón örvénylett sok századokon át Sirok szétporladt temetőjében, és a gyerekek mindig csodálkoztak, ha sárkányt eregettek, vajon a lakópark dombján mi az a forgó, miért nem lehet játszani ott, és a kérdés kérdés maradt... Egy szakállas, papféle szerzet azt mesélte, hogy a hajdan volt időkben egy kis falu húzódott meg a halmok hajlatában, törökök vagy effélék lakták, és azok istenei járnak vissza, de senki nem hitt ebben, pedig a dombtetőről soha nem sikerült magasba röptetni sárkányokat.

Halász Albert

Tükörben pocsolya

Haikuk

kupicázó
(Részlet)

Vetkőzés

Cseresznyevirág
illatával bódítja
mi lett belőle.

Sima kékszilva

Csöppökben mérve
szilvórium – meztelen
állapotában.

Szilvácskám

Sárgabőrű nő
adta meg magát, minő
jó esszencia!

Édesem

Meggyelke kísért,
hölgy vihogva mond igent,
becsípve tőle!

Meggy

Piroska volt lám,
mi meztelen, tüzes lett:
fektesd pohárba!

Tündéri itóka

Mézescsóknál is
édesebb és csábosabb,
nőknek szeszélye!

Kifacsarva

Nyakatekerve
Vilmos bújt az üvegbe:
fogjad, ki vele!

Betyáros

Szőlőtörköly lett
töpörödve pálinka:
kifőzték szuszát.

Borpára

Nyomorult pára:
borból lenne borpárlat.
Borág siratja!

Mellesleg

Hozzá ne nyúlj ám,
mert ez a csengő barack!
Koccintsál velem!

Ágyas

Pőrén henyélve,
végül megadta magát:
ágyra fektetve.

A mámor vége

Szilva, ez körte.
Szürkeállomány-penge.
Mi ez a csörte?

Szüret

Hordókban a must.
Borzasztó szüret-mártír.
Fölszállhat a füst!

Ki lenyálkázza,
és ki a forrást várja,
le leánykázza.

Most jól fizetett.
Jég kímélte, cukra van.
Kivel szemezett?

Cserépkotyogó
vigyázza hevét, lázát.
Szeme csillogó.

Bele a pinkát!
Itt az újbor, a nagyúr!
A nedű-brokát!

A pince mélye
neveli és megóvja.
Orgia helye.

Jesszusom, a bor!

Elmúlt a nyár.
Amit hordott, szült az év,
kifacsarva vár.

Elkötött nedvek.
Tökében pihen a bor.
Ősszel kedvellek.

Parasztvers

Tegnapi desszert:

kukoricagánica.
Tejfölös, hideg.

Megáll benn a kés.
Kukoricagánica.
Erre jó a fröccs!

a józanodás
elvonási tünetek
sorozata is

Ország, város...

(Helynév-játék a Káli- és a Tapolcai-medencékben)

Ez még akkor történt, mikor a hangok hallhatóak (nem „hallhatóak”), a tyúkgombák ehetőek (nem „ehetőek”), a forrásvizek ihatóak (nem „ihatóak”) voltak, és a községi térképtábla nem „megrendelésre került”, hanem megrendelték – nevezetesen az önkormányzat rendelte meg tőlünk –, a Kőtengerben pedig nem motoros fűkaszák, hanem birkák legelésztek. A meteorológus megjósolta, hogy „a nappali felmelegedés fokozódik”, és az itt nyaraló nyelvész professzor is fölsóhajtott: „Ma megint dög meleg lesz”. A salgföldi juhász, akinek a felesége akkor már az ebédet hozta, megjegyezte: „Na, má kisül a béka szeme a víz alatt es!” – mire az asszony azt felelte: „No ’iszen, ha le nem húnnya!” Estére aztán föltámadt az a híres főszél, amiről Cholnoky Jenő tízoldalas értekezést írt¹, Mariska néni viszont így foglalta össze: „Ez a föjjuúru jövő szél olyan büszkén pöszmörög”.

Szóval, akkor rendelték meg tőlünk az első nagy méretű, tájékoztató településtérképet. Ezt aztán hamarosan újabb megrendelések követték, és húsz év alatt eddig harminchat Balaton-felvidéki település térképét festhettük meg (a fémgyűjtögető életmódot folytató Mágneses Kolompár szemében nemesfémnek számító alumínium lemezre, víz- és fényálló zománccfestéssel) családi vállalkozásban.² Közöttük néhány község és két város összevont falvait és néhány elpusztult falu emlékeit is tekintetbe véve, ez valójában még több települést jelentett: éppen elegendőt ahhoz, hogy munka közben a helyneveket tanulmányozhassuk. Alaptérképet egy-egy önkormányzattól vagy körjegyzőségtől kaptunk: ezek vagy településrendezési tervek, vagy földhivatali nyilvántartások, vagy idegenforgalmi kiadványok forgalomban lévő mellékletei voltak, amelyeket megrendelőink mérvadónak (vagy jobb híján elfogadhatónak) tekintettek. Mi pedig nekiláttunk a térség helynévanyagának a szakirodalmát is tanulmányozni. Az sem volt már teljesen ismeretlen előttünk, de főleg ismerős volt ez a vidék a maga valóságában, a saját „adatközlőink” nyelvtudományával és névadó hajlandóságával. Egykor magunk választotta, szűkebb pátriánkat – amelynél elbűvölőbbet álmodni sem mertünk – az 1980-as évek óta gyalogosan vagy kerékpárral, de legtöbbször lóháton, gyermekeinkkel együtt, számtalanszor bejártuk. Egyik keresztfiunk motoros paplanernyőjének hála, néhány alkalmunk nyílt azt madártávlatból is megcsodálni.³

Nemcsak helyneveket, hanem hozzájuk kapcsolódó szólásokat, falucsúfolókat, ragadványneveket és más nyelvi leleményeket, „népénekeket” és helyi „híres embereket” is gyűjtögetni kezdtünk.⁴

A tájjal együtt elbűvölt a benne élők nyelvének varázsa is. Valósággal lenyűgöztek az olyan helynevek (mint Gidina, Ederc, Körmic, vagy Tobán), amelyek jelentése és eredete előttünk titok volt, és némelyiké az is maradt. De ízlelgettük az olyan (jóllehet nemcsak ezen a tájon ismeretes) tájszavakat is, amelyekre addig csak „bámultunk, mint keszi mester a búcsús népekre”. Olyanokat, mint a pálinkafőzdet jelentő kukolla (amelyben függőleges hely szűkében ugyanúgy csak „kukolni”, azaz guggolni lehet, ahogy az egyik helyi nevezetesség, a bányatavakban fürdő lányokat leső „kékkúti szatír”, a Kukkoló is kukkolt), a bazalttufa málladékát jelentő hopogakó (és az ilyen kő szentbékáli bányagödrről jelölő Hopoka), a felszín lepusztulását túlélő, keményebb kőrészt jelentő köbörc (és annak egyik jellegzetes példája, a kővágóörsi Felső Kőhát, más néven Kűbörc vagy Gűbörc), a befüvesedett vakondtúrásokkal teli gyeper jelölő Honcsokos, a latin „pascuum”-ot magyarító, legelőt (vagy legelőért fizetett bért) jelentő páskum vagy páskom és az olvadáskor előntött területet jelölő Lippa vagy Vizhorta. Elbűvölt, hogy a Rendesi hegy melletti katlanban összefutó, két völgy találkozási pontját Gugyornak hívják, hogy a kukorica csuhéjához hasonló levelű sás neve errefelé csuhu, hogy aki nagyon igyekszik, az györtet, vagy ha lót-fut, akkor

eger (ahogy az Eger-víz a Bakonyaljától a Balatonig). Élveztük, hogy a Lábdihegy név mögött nem a hegy „lábát”, hanem a Lád nemzetséget, Szentbékállán (másképpen Szent Békállán vagy Szentbékállon) nem szentéletű békákat, hanem Szent Benedeket kell keresnünk, hogy a tapolcai és balatonrendesi Náci-dombok, a taliándörögdi Nyilas-kút, a gógánfai Nyilasok és a kővágóörsi Szálasi helynevek által kelthető képzeteket hiba lenne az 1940-es évekhez társítani: előbbieket minden kétséget kizáróan valamilyen Ignác személynevére, az utóbbiak pedig az erdőművelésre (egyenes alakú nyiladéokra és szálerdőre) engednek következtetni. Értékeljük az olyan névmagyarázásokat is, mint a Badacsony hegy mögötti Korkovány (vagy Korkován) esetében az állítólagos német „Gar ka’ Wein” vagy „Gurkenwein” és a tapolcai Sebron (vagy Sevron) esetében a borkereskedő Leszner család egyik tagjának bécsi felesége által kifejezett ámulat: „Ach, wie Schönbrunn!” És tetszett az a szellemesség is, amivel a hitvány talajú, mészköves Mogyorós (ám helyi kiejtéssel Magyarós) dombot az első világháború olasz frontját megjárt tapolcaiak kezdték Doberdónak nevezni, a terméketlen földet a köveskáliai kenyérszalasztónak, a zsákutcákat Kisapátiban, Kővágóörsön és Tótiban is kutyaszorítottónak, a köveskáliai italboltot Bömböldének és Apák boltjának, a henyeit Takarékpénztárnak, a tapolcai (évek óta nem működő) földalatti vécét Metrónak, a meddőség ellen küzdő Pannon Reprodukciós Intézetet pedig Gyerekcsinálónak hívják.

Munkánk során – hegyek és völgyek, erdők és mezők, árkok és barlangok, tavak és patakok megjelölése mellett – hatszázhuszonöt utca- és dűlőnevet kellett zománcfestékekkel leírunk. A legalább százötven féle természetrajzi – felerészben helyismereti – vonatkozású név a legfőbb nyolcvanöt féle híres emberrel szemben ugyan abszolút többséget élvezett, de az utóbbiak összesen több, mint kétszázhatvanzor, míg az előbbieket csak kétszázötven fordultak elő. A maradékon osztoztak azok az utcák-terek, amelyek neveiket egy-egy még működő – vagy csak nemrég megszüntetett – létesítménynek (iskola, posta, vasút, templom, temető), esetleg már csak emlékeztető, egykori nevezetességnek (malom, fazekasműhely, kolostor) köszönhették, s amelyek képzelte vagy nem természeti lényeket (sellő, angyal), illetve elvont fogalmakat (majális, sport) idéztek. Fő utca – illetve tér – ugyanannyi volt (öt), amennyi Alkotmány, Hősök tere pedig mindössze kettő. A fogalmak élén az Ifjúság és a Béke állt: hét-hét utcával. A „Tanácsköztársaság”, a „Felszabadulás” és a „Vöröscsillag” utcákat itt már átkeresztelték, viszont volt három Szabadság, két Úttörő, valamint egy-egy Néphadsereg, Május 1 („1890 óta a munkásosztály nemzetközi szolidaritásának ünnepe”) és Szeptember 4 („1930: a magyar munkásság legnagyobb megmozdulása”), de nem volt egyetlen egy „Március 15” vagy „Október 23” sem.⁵

Azt, hogy belterületen utcát, „hivatalosan” kiról-miről, mikor és miért neveztek el, legtöbbször ugyanúgy nem volt nehéz elképzelni, mint a névadókat, akik hol helyi, hol nemzeti hagyományokat, hol tágabb és szűkebb pátriájuktól egyaránt idegen (párt)utasításokat követhettek. Abból, hogy hol és hányszor neveztek el utcát valakiről vagy valamiről, egy térség műveltségének a térképe is kirajzolódott. Gyakran nem teljesen egyértelmű, hogy például egy Szent István völgyi utca névadójának maga Szent István vagy a róla régebben elnevezett völgy tekintendő-e, és csak sejteni lehet, hogy egy Zrínyi utca vajon Ilonáról vagy valamelyik Miklósról van-e elnevezve, hogy egy Rózsa utca vajon egy virágnak állít-e emléket, vagy (főleg ott, ahol a környékén sincs rózsa) a „munkásmozgalom” Ferenc nevű áldozatának, és hogy egy Szilágyi utca a levelét megírta Erzsébetnek, esetleg apjának, Mihálynak a nevét viseli-e, vagy netalán azét a Józsefét, aki 1947 és 1949 között az MKP karhatalmi osztályának volt a vezetője. Ezt az utóbbi feltevést a munkásmozgalmi névjegyzék terjedelme sajnálatosan megalapozta: tizenkilenc utca-névadó „érdemeit” a munkásmozgalmi lexikonból olvashatták ki.

A „hivatalos” névadás buktatóit a saját lakcímünk is szemléltette. Hogy (erdő művelési ágba sorolt területen álló és csak úttalan földutakon közelíthető, „pince” megjelölésű) otthonunkat lakóépületté minősíthetjük, az „illetékes hatóság” az addigi helyrajzi szám mellett köteles volt bennünket egy utcanévvel is ellátni, és a „Körmic dűlő” elnevezést választotta. Jóllehet Körmicnek eladdig csak az alattunk, a Berger-szőlőktől délnyugatra húzódó völgyet hívták, és a mi dombunk a régi kataszteri térképeken

mint Kis-Szilvádi (vagy Szivádi-) hegy, a szájhagyományban pedig mint Ebédleső szerepel.⁶ Ez utóbbi a környékbeli dombok egyik gyakori (Diszelben, Káptalantótiban és Kővágóörsön is megtalálható) elnevezéseként utal arra, hogy a szőlő-, birka- vagy marhapasztorok honnan lesték, hozzák-e már nekik a faluból az ebédet. A „hivatalos” elnevezések máskor a térképészek vagy más, nyomdafestéken nevelt tudósok beavatkozásáról árulkodnak. Cholnoky Jenő szerint a tapolcai Véndek- (vagy Vindek-) hegy valójában „vén dög” („vín deg”), de végül még Vendégi-hegy is lett belőle. A salgföldi Tingó-dombot is állítólag a térképészek keresztelték át Fingó-dombról 1925-ben, ami annál is valószínűbb, mert olyan (másik nevén Döglesztő) Sáskán is van, Balatonhenye, Monostorapáti, Mindszentkál és Taliándörögd határában pedig egy-egy hasonlóan meredek úton megközelíthető – tisztesség ne essék szólván – Lófingató(-domb), sőt, az utóbbi határban egy Fingó-kút is, amelynek állítólag a vize fejt ki az erőltetett menethez hasonló hatásokat. Sáskán egy régi mészégetőnek a környezetéből hirtelen kiemelkedő dombját hívják – nemes egyszerűséggel – Disznószarhegynek, Gyulakeszin pedig egy Basztikuli-főd nevű szőlőbirtok árulkodik arról, hogy egykori tulajdonosának mi lehetett a ragadványnevet adó szavajárása – de ilyen nevektől az érzékenyebb lelkű turistákat a térképek igyekeznek megkímélni. (Ahogy a tapolcai útikalauzok sem dicsekednek azzal: a városról a szomszéd falvakban egykor úgy vélekedtek, hogy „Riska-roska Raposka, kurvakergető Tapolca”.)

Rá kellett jönnünk, hogy a névanyagban való eligazodást a térképeken elírások, a szakirodalomban ellentmondások, a szájhagyományban elszólások és elhallások nehezítik. Egyébként mind a három hasonlóképpen működik: a térképészek más térképészekre, a szaktudósok más szaktudósokra, a Mariska nénik pedig más Mariska nénikre hagyatkoznak. Nemcsak a tájékozatlanság, de olykor a túlzott tájékozottság is adhat okot félreértésre. Ugyanannak lehet egyszerre több, vagy az idővel változó neve, ahogy a Kál-völgy (másképpen Káli-, Kállai- vagy Köveskállai-medence) elpusztult falvai közül Töttöskál hol Töttöskál, hol meg Töttéskál néven bukkan elő, Mindszentkál hol Mencenkála, hol Mindszentkál vagy Kisfaludmindszentkál, Kékkút pedig Kétkút, Kíkkut, Kékút és (a török-terek hangváltozatokra emlékeztetve) Kőkút. Ábrahámhegy 1217-ben Villa Abram, 1329-ben Abraam, 1531-ben Zentabraham, 1604-ben Abram feöldeo, 1634-ben Pusztáábrahám, 1707-ben Abrahány pusztá, 1808-ban Ábrahámshzeg, 1851-ben Salföldábrahám, 1902-ben Ábrahám szőlőhegy, (amelynek nyugati része Salföld-Ábrahám, a keleti Rendes-Ábrahám), 1950-től egészen 1977-ig pedig Balatonrendes. (Mellesleg, Köveskálon is van egy Ábrahám-táj – másképpen Ábrahám fája – nevű határrész.) Salföld is volt már Safőd, Saföde és Alsó-Kőkút.

Erről Pesty Frigyesnél azt olvastuk, hogy valamikor „öserdőkkel borított volt”, ezért „Havasalföldnek nevezték”, csak az első négy betű később lemaradt, ezzel szemben a Veszprém Megye Helytörténeti Lexikonában⁷ található „filii Sol nobiles de Kukuth” (1338) és „Saul de Kwkuch” (1385) forrásadatok Laci bácsit látszottak igazolni, aki két korszak között, forrásadatok nélkül is megmondta, hogy a falu a nevét Sal ispánról kapta. A balatonrendesi Lapi-fődek és Lapi-dűlő előnevét Pesty szerint az indokolja, hogy környezetük „ingoványos rét, ahol a marha egészen elsüllyedt”. Ugyanakkor az onnan legalább huszonöt kilométerre, Balatonederics határában lévő Lapi-rétek elnevezését a VMFN⁸ adatközlője Lapi nevű, egykori birtokosoknak tulajdonítja, a térség számos lap vagy lapi elemet tartalmazó helyneve viszont mindössze azok lapos, sík mivoltára utal.

A névanyagot önkéntelenül is próbáltuk osztályozni. „Ország-várost” játszó, a húsz év során fölcseperedő (és a térképfestésben egyre többet segítő) családtagjaink különösen a „hegy”, „víz”, „növény”, „állat” és „híres ember” fogalomkörökben hasznosítható nevek bőségét értékelték, de ezek egyikébe sem sorolható neveket is méltányoltak. Többféle osztályozással próbálkoztunk. A legkézenfekvőbb kategóriának a „természeti csodák” (hegyek, völgyek, barlangok, kőzetek, álló- és folyóvizek, erdők, mezők, vadak) világa kínálkozott, de bőséges volt a gazdálkodással (földműveléssel, állattartással) és a történelmi múlt emlékeivel (hiedelmekkel, mendemondákkal) kapcsolatos nevek választéka is. Számos elnevezés

a dolgos hétköznapiakra (a tapolcai Borhordó út például annak rendeltetésére, a borkereskedelemben betöltött szerepére), foglalkozásokra (mint a zalalahápi Gelencsér-gödri, ahonnan fazekasok hordták az agyagot), eszközökre (mint a káptalantóti Ágyus-vágó a seregélyriasztó karbidágyúra), „létesítményekre” (mint a lesenceistváni Malom alja), ismétlődő vagy rendkívüli eseményekre utalt (mint a Badacsony hegytől Diszel, majd Sáska irányába vezető Hadiút, illetőleg a szentbékáli Gatyaszalasztó (köz), ahol valaki – állítólag – egyszer gatyában szaladt el egy menyecskektől), mások meg egy-egy személy- vagy ragadványnevet örökítettek meg (mint a főispán nevét őrző Tarányi-présház vagy az edercsi Urasszon-Kongó). Ezeket igyekeztünk az „ország-város” játék megszokott kategóriába gyömöszölni, de végül kialakítottuk annak egy olyan, helyi változatát, amelyben csak az általunk már föltérképezett – vagy legalább is föltérképezendő – települések bel- és külterületének helynevei, illetve „híres emberei” szerepelhettek. Ez még a legkisebb települések esetében is hetven-nyolcvan, a legnagyobbaknál két-háromszáz nevet jelentett, ám a játékszabályokat csak komoly engedmények árán határozhattuk meg. Egy-egy kétes hovatarozású fogalmat csak kellő indoklás után fogadtunk el, aki viszont a többieket meggyőzte, az még egy plusz pontot is kaphatott. Érdeemes volt hát „fölkészülni”.

Ország

Hogy a játéknak legalább a nevének ne kelljen változtatni, az „ország” fogalomkörébe soroltuk minden olyan, behatárolható hely vagy terület nevét, amely a „város” (vagy falu), a kihagyhatatlan „ház” (illetve rom, vagy előbb-utóbb úgyszólván azzá váló „létesítmény”), a „hegy” (illetve völgy, árok vagy barlang), a „víz”, a „növény”, az „állat” és a „híres ember” fogalmak egyikével sem volt társítható. Ebben a körben még így is százegynéhány helynév maradhatott. Mindenek előtt Magyarország mint egy szigligeti szőlőrésznek a neve, továbbá mint Hungária (a révfülöpi, régi magtár), valamint a Vatikán (mint Raposkán a templom mögötti, félköríves útszakasznak a neve), amivel kapcsolatban nem vitattuk, hogy az ország-e, vagy csak állam. De ide soroltatott a – legalább is látszólag – egy-egy „nemzet”-re vagy „nép”-re utaló Angluskert (a szigligeti Alkotóház kertje), a gyulakeszi Bulgárkert, a kékkúti Török-ódal, a káptalantóti Szlovák-fenyves és a lesenceistváni Rác gyep, valamint a hegyesdi Svejcerok dűlőnév is (bár az utóbbi három ugyanúgy személynévből eredhet, ahogy a badacsonyi Dajcs-ház – más néven Egry József turistaház – egykor a Deutsch testvérek mézárszéke volt). „Ország” lett még a káptalantóti Hegymög (ahol a sok munkától „az ember nyig-nyög”), a kővágóörsi Kamonya („...mind a lányom vagyona”), a köveskáli Nyalókert (borkóstoló), a diszeli Gátorja (vagy Gátorgya, mint a falu eleje, „gádora”), a tapolcai Pinzes-rét (ahol valaha egyesek szerint kerek kavicsok voltak, mások szerint csak „pinzfű” vagyis „csöröfű” termett, megint mások szerint viszont jó széna, amit a veszprémi püspök drága pénzért adott el) és a szentbékáli Csipkés (ami ugyan egyesek szerint „csipkerózsával benőtt” területet jelentene, de mivel egyébként a vadrózsára nem azt mondják, hogy „csipke(bokor)”, hanem hogy bicske, mi inkább azt a két magyarázatot fogadtuk el, hogy onnan „a köveket a tulajdonosok összecsipegették” és hogy „a szántó melletti parlagból a tulajdonosok évről-évre elcsipkedtek maguknak”). Sőt, „ország” lett a Tapolcán, Balatonhenyén és Kékkúton is megtalálható Haraszt, jóllehet annak „növény” hangzása van, de valójában kopár, mészköves birkalegelő. A szintén kékkúti és henyei Kütyü (egykor apró zsellérházak helye) a szó tájnyelvi „termésburok, hüvely” jelentése folytán ugyancsak lehetett volna „növény”, de az is lehet, hogy inkább „kátyu”, így hát maradt „ország”-nak. A raposkai Cicogó esetében az „állat” gyanúja merült fel, mert ott állítólag a bíbicek cicognak, viszont a Kisapáti és Nemesgulács közötti Cicogó (vizes terület) csak akkor cicog, ha járnak rajta. Az ide sorolt, ábrahámhegyi Hehülés (egykori nádas vonó, vagyis halászóhely) nevét alighanem a gerebenezést is jelentő héhelés egyik emlékezetes esetének köszönhetette, ahogy a gyermekeink által „a nagy szeppenés” néven emlegetett kőfejtő gödör sem árulta el, hogy ott melyikük, mikor és mitől volt megszeppenve. S végül, de nem utolsó sorban, „ország” minősítést kapott

a Szilvádi hegy északi lejtőjének a gyermekeink és barátaink által Újvilág néven megkülönböztetett része is (ahol az általuk alapított Forrás Egylet alapját képező Egyleti forrás fakad).

(Az Újvilággal ellentétben, a túlvilágot nem „ország”, hanem két „hegy”, pontosabban a kővágóörsi Ördög-szikla és a Kapolcson, Taliándörögdön és Sáskán is található Pokol-lik, valamint egy „víz”, a Diszel határában lévő Pokol-tó képviselte – tanúsítva, hogy a Mennyországot egészen másfelé kell keresnünk.)

Fölmerült továbbá az az ötlet, hogy Kisörspuszta, amely most éppen Ábrahámhegyhez van csatolva, szintén az „ország” kategóriában versenyezhesen, hiszen nemcsak saját címere, hanem még Himnusza és Olimpiája is van, tehát – ha olyat mondhatunk, hogy „Somogy-ország”, akkor – miért ne tekinthetnénk azt Kisörs-országnak?

Város

Aztán mégis megegyeztünk, hogy legyen inkább „város” (azaz falu). A Kisörs név egyébként az 1940-es években még Badacsonyörs népszerű elnevezése volt, amiről többek között Bernáth Aurél „Kisörsi táj” című festménye és Szabó Lőrinc „Kisörsi nádas” című verse is tanúskodik. A sokak által lesajnált Bugyberek pedig az értékteremtő kisközösség követendő példája: 1984-ben nemcsak az egykor Szent Anna tiszteletére, kőből épített haranglábat állították helyre és látták el haranggal, hanem azóta minden évben megtartják ott az Anna-napi búcsút, amelyet százak látogatnak, hasonlóan az augusztus 20 táján, ugyancsak huszonegynéhány éve ismétlődő, háromnapos Kisörsi Olimpiához. Minden versenyszám eredményhirdetésekor fölhangzik a közösen „komponált” kisörsi himnusz, és esténként élő dzsessz vagy magyar népzene szól. Az utolsó őslakótól, néhai Gizi nénitől tanult nótát („Elmegyek, elmegyek, nem maradok e tájon...”) mindenki fújja, és a harangláb előtti, kis térséget úgy hívják, hogy Kusztora tér, amire az a falucsúfoló adott okot, miszerint „Bugyberekben iccével mérik a kusztorát”: ugyanis itt egy zsidó kocsmáros gyerekei egykor az iccébe tették a kusztorát (bicskát), amit a kocsmáros nem vett észre, és így mért bort egy (kővágóörsi) utazónak, aki a kusztorát elvitte, s útközben elhíresztelte, hogyan jutott hozzá. Azt is mondják, hogy „Bugyberekben nincsen mester, harangozó minden ember, kusztorát is ott mérnek, kővágóörsi mesternek”. A Kusztora Gyulakesziben viszont egy domboldal helyneveként ismert, ami megfelelni látszik annak, hogy az ottaniakat más falubeliek „keszi bicskások”-nak mondják, de rejtélyessé teszi mindaz, ami az 1970-es években gyűjtött névanyagban olvasható: a néphagyomány szerint ezt a helyet, ahol valaha templom is állt, úgy is hívják, hogy Szent Ferenc késése, vagy (a tapolcai járás történeti anyagának egy színes birtokvázlatán) Szent Ferenc kése. Egyesek szerint „Szent Ferenc itt késlekedett, várta a tatárokat a templomban”, mások szerint meg „... itt volt egy ‚Tapolca kés’ [?] tizedhely”. Erről meg kellett állapítanunk, hogy számunkra még akkor is homályos marad, ha „nekifekszünk, mint kesziek a ködnek” (miután jól berúgva, állítólag úgy látták, hogy a Balaton vize áradt ki egészen a borospincéjük ajtajáig, s belévetvén magukat, „megúszták a ködöt”)⁹.

Az -örs viszont már Alsó-, Felső- és Kővágó- összetételekből is ismerős volt, mint „örs” (mint katonai szakkifejezés), értelme pedig nemcsak világos, de néhány más név feledésbe merült jelentéséről is adott némi felvilágosítást. Kővágóörs (másképpen Küvágörs, Kivágörs vagy Kővágó) nevééről az említett Pesty Frigyes (1888-ban) azt írta, hogy: „e falu hihető eleve csak Eörs névvel bírhatott, és hihetőn a hét ős vezér egyike, Eurs nevéől, utóbb a keresztény világban kaphatta Boldogasszony Eörs nevét, mert 1550, 1560 és 1604-i okiratokban már hol Boldog Asszony, hol Kővágó Eörsnek, hol mindkettőnek együtt neveztetik, de a kettő közt is mindég előbb és úgy áll [hogy] Kővágó aliter Boldogasszony Eörs ...”. A „vezér” tisztség és Boldogasszony oltalma egyaránt az örs „örhely, helyörség” jelentéstartalmához és hadászati jelentőségéhez kapcsolható. A Káli- és a Tapolcai-medencék vulkáni dombjait ugyan földtörténeti megfontolásokból nevezték el tanúhegyeknek, de ezek történelmi időknél is tanúi, nemcsak „ebédlesőknek”, hanem végvárok őrszemeinek a leshelyei is voltak. Nemcsak a „juhászbojtár” jelentést

sejtető Csobánc és az „öreg, számadó juhász” nevét viselő Bács-hegy ügyelt úgy a falvakra, mint a pásztor a rá bízott nyájra, hanem a Belátó-dombok is Tapolca, Gyulakeszi és Kővágóörs határában. Egy „Gejza” fedőnevű adatközlőnk mindezeket a török ellen itt 1554 és 1562 között folytatott küzdelmekkel hozta összefüggésbe, és ő hívta fel a figyelmünket a Nemesvita és Lesencefalu határában lévő Tibafa helynév föltehetően „lármafa” jelentésére is. Szerinte ez a név egy ütögetett, középen elkeskenyedő, simára gyalult deszkalap vékonyabbik és vastagabbik végének a hangját utánozza, ahogy egy felső-billegei erdőréssz Fadörgés (vagy Fadöngés), valamint a Lesence, Világos és Kétöles patakok árterének Kongó elnevezése is arra utal, hogy ott fákat döngettek, ami messze hangzó, kongó hangot adott, ha döngették, hogy jeleket adhassanak. Ezek a „távírdák” – többek között a Tördemic és Lábdihegy közötti Alibánfa háromszólamú lármafájának közvetítésével – a környező falvakat a közeledő veszélyre figyelmeztették: hasonló hangokkal, mint amilyenekkel az orthodox keresztények bolgár, görög vagy román kolostoraiban használatos „kopianon” vagy „tálandon” szólítja imára a szerzeteseket. Állítását nemcsak az Erdélyben, a Libán nyergén át Gyergyószentmiklósról Székelyudvarhelyre vezető út emléke, hanem a Szent György hegy bazaltorgonái alatt orthodox monostort építő szerzetesremete, Márton atya szakvéleménye is igazolni, a Magyar Néprajzi Lexikon¹⁰ – és többek között Kányádi Sándor „Kenyérmadár” című mese- és versgyűjteménye – viszont cáfolni látszott. Azokban a lármafa nem hang-, hanem – meggyújtva – fény- és füstjeleket ad. Ám ennek kizárólagossága több okból is valószínűtlen. „Lárma” szavunk a köznyelvben és a katonai szaknyelvben használatos „riadó” értelmében is inkább a hang, mint a fény fogalmához társul, az Új Magyar Tájszótár szerinti lármafa, mint „mindenhonnan jól látható, kiemelkedő helyen felállított, négylábú faalkotmány” pedig inkább egy olyan „magasles” vagy (fény- helyett hangjeleket adó) harangtorony képzetét kelti, amelyet nem érdemes rendeltetészerűen fölgyújtani. Emellett szól az a Lendva környéki szájhagyomány is, amelyben a Lendva-hegyi lármafa – ugyancsak a török időkben – megfigyelőtoronyként szolgált, ahonnan „nagy lármaival, durrogatással figyelmeztették a lakosságot a veszélyre”¹¹. És a salgföldi határban lévő Toronyi (-dűlő) elnevezése is egy ilyen „látótoronyra”, a kisörsi Harangláb pedig az ősi lármafát fölváltó, „modernebb” hírközlő eszközre enged következtetni.

A török idők emlékét őrzi a kővágóörsi Török-domb (más néven Hármos-domb vagy Papütő), ahol is „az ecséri templom felé tartó búcsújárók papját a vámot szedő törökök leütötték”, valamint a Fekete-hegy Törökugrató (vagy Törökök halála) nevű sziklafala, ahonnan „a magyarokat éjszaka üldöző törökök lezuhantak”, s amelynek aljából félholddal és szablyával díszített gyűrű került elő.

„Város”-nak egyébként elfogadtunk minden településnevet, még ha csak jelzős szerkezetekben, az arra vezető utak vagy azzal kapcsolatos helyek, illetve személyek neveként fordultak is elő. Így lett számunkra szalonképes Róma (lásd badacsonyi Római út, ábrahámhegyi Római vágás), Vác (tapolcai Váci-domb), Szóc (Vigántpetenden Szóci rét, Sáskán mint út, csapás, elágazó), Szigetvár (a sáskai Szigetvári-ház), Sukoró (hegyesdi Sukoró-tető, sáskai -árok, -ódal, -dűlő), Prága (a Tapolcáról Sümegprága felé vezető Prágai út, -úti dűlő és úton felül ürügyn), Kanizsa (a Kisapátiban egykor a bauxitbánya vállalat igazgatójának szülőjéhez vezető, róla elnevezett Kanizsai út), Gyula (sáskai Gyula-vögy), Győr (Monostorapátiban Győri-rétek, Tapolcán Győri-kút és -szőlő), az egykori Dabos (Sáskán Dabosi út, rét, Taliándörögdön völgy, forrás), Belgrád (hegymagasi Belográd vízfolyás) és Betlehem (zalahalápi juhhodály, illetve szigligeti könyvtár, mint néhai szamáristálló), valamint Gyulakeszi Herend nevű része is, ahol egykor a herendi porcelángyár részére fehér homokot bányásztak.

Ám azt is meg kellett állapítanunk, hogy a leggyakoribb településnév errefelé az „Európai falu”. Ezt ugyanis minden községtáblára ráírták ott, ahol az iskolát és a postát, sőt még a boltot és a kocsmát is bezárták már (csak Tördemic maradt „Magyar falu”).

Ház (rom, kereszt, „létesítmény”)

Ahogy a „város” kategóriában az elpusztult vagy csak föltételezett, egykori falvak – Csobánszög, Dabas (vagy Dabos), Ecsér, Gárdony, Kerekikál, Kisfalud, Kiskál, Örskál, Pabar, Ráskó, Sásdykál, Sóstókál, Szentvidkál, Töttöskál¹² – is szerepelhettek, úgy itt azok – többnyire templomainak – romjait is lehetett szerepeltetni, de egy fordulóban bármelyiket csak az egyik fogalomkörben fogadhattuk el. Hozzájuk rendeltettek a bakonyszentjakabi pálos kolostor, a gyulakeszi Rossz kápóna (Pusztakápóna, Romkápóna, Várkápóna), a taliándörögdi Szent András templom, a monostorapáti Almádi monostor, a káptalanotói Sabar-hegyi (vagy Sabárhegyi) templom, a kisapáti Szentkereszt kápolna, a kővágóörsi Kisörsi templom, a révfülöpi Fülöpi templom és a szigligeti Avasi templom romjai, valamint a szentbékai Velétei palotárom is. Mindezeket emlegetik – a gyulakeszihez hasonlóan – sanyarú állapotukra vagy az élő falutól való távolságukra utalva, Rossztemplomként, illetve Pusztatemplomként is.

Előttünk legismertebb rom azonban az egykor Szent Mária Magdolnáról elnevezett, Köveskúti, manapság Salföldi, pálos kolostoré volt (hiszen az ábrahámhegyi Klastrom – Krastom vagy Klastom – utca végében, a Pusztatemplom aljáig húzódó erdő szélén telepedtünk meg, és annak búcsúját immár két évtizede ünnepeljük), így azt a „K”, az „S” és az „M” betűs „ház” kategóriában egyaránt hasznosíthattuk – jól tudva, hogy a VMFN adatközlőjének a „leányrabló veres barátokról” szóló meséje csak a pálosokat a templomos lovagokkal keverő néphagyománynak (valamint Krúdy Gyula Középkori álmom c. elbeszélésének) tulajdonítható. A pusztuló falak egy részét állítólag az 1800-as évek végén, a helyi nagybirtokos Csigó család bontatta el, és abból az Aligvári majort építtette, egyesek szerint alig várva, hogy elkészüljön, mások szerint azt elkészülte után is alig lehetett várni nevezni. Várrom viszont a csobánci, amelyet a mindmáig makacs néphagyomány szerint az említett kolostorral alagút köt össze, s ahol egy szikla Gyulafi László várkapitány lovának patkónyomát őrzi, s a hegy fokán virul a Gyulaffy lányok virágoskertje: zsálya, levendula, kosbor, kakukkfű, sziklai ternye, kövér daravirág és buglyos kötörőfű.

Egy ideig a rombontó Csigó családé lehetett az ábrahámhegyi Malom-vögyben vagy Malom-ódalban (más néven Kápolna- vagy Szent István-vögyben) lévő – nem működő, de lakható Csigó- (másképpen Burnóti-, Fehér- vagy Lapos-, Jankó János gyűjtése szerint Pusztá-) malom is, amelynek zuggóját az állítólag Galerius császár idején, a Káli-medence lecsapolására szánt Római vágás vizével üzemeltették.

Kővágóörs egyik nevezetes épülete a katolikusok Dactemploma, amelyet dacból építettek a reformáció idején többségbe került evangélikusok által tőlük elvett templom elé, bár amit nappal raktak, azt azok állítólag leomlasztották éjjel, és katonaságot kellett odarendelni. Mindennek előzménye a Tanárkapu nevű utcácska (köz) nevéből terjesztett mendemonda, miszerint az ellenreformáció idején templomukat visszakövetelő katolikusok szekerét lesben álló protestáns férfiak fölborították, és a rajta utazó „tanár atya” lábát törte. Ám ez a névmagyarázat legalább úgy sántít, mint egy törött lábú „tanár atya”. Amikor Nemesvitán találtunk egy Tanárok nevű zugot és egy Tanároki kutat, akkor – a szó „tanórok” kiejtőváltozatára emlékezve – már gyanítottuk, hogy a kővágóörsi Tanárkapuban sem a „tanár” nyelvújítási származékszavunk keresendő. Fölvitöttük hát a TESz¹³ harmadik kötetét, és az első Magyar Tájékoztató¹⁴ szerint „szőlő v. tilos rét kerítése v. gyepüje”, illetve azon lévő „kapu” jelentésű tanórok szónál – többek között – azt találtuk, hogy annak tanárok formái „az árok népetimológiás hatásával magyarázhatók”. Ehhez aztán a CzF¹⁵ tanárok címszavánál olvastuk hozzá, hogy „Túl a Dunán, nevezetesen a Balaton vidékén... rétet, kaszálót vagy szőlőföldeket kerítő árok, gyöpü...”¹⁶.

Ennél újabb keletű kővágóörsi nevezetesség a barokk homlokzatú Kernács-ház, amelynek felújításakor a Káli Medence Környezetvédelmi Társaság tagjai annyit vitatkoztak a műemlékesekkel, hogy annak eredményeként a kernácsolás az unos-untalan ismétlődő veszekedéssel rokon fogalommá vált.

Fogalom lett egy köveskáli „természetes ház” is: a búzacsírából életelixírt előállító (helyi „híres ember”-nek sem utolsó) Lehel vert falú, se víz-, se villanyvezetéket nem látott Életháza, amelynek az építési hatóság általi zaklatása ellen nem győzünk tiltakozni.

Tapolca legföltűnőbb építményei az egykori (és játékunk „növény” kategóriájában mint „barack” is hasznosítható) Barackos helyén épült Ipszilokok. Egyesek még a város pecsétjén és címerében ágaskodó oroszlánt is ezeknek az Y alaprajzú, tízemeletes panelházaknak az egyikével akarták lecserélni, mások viszont azokat urnatemetőhöz hasonlították, és a lakótelepet nem átalították Taplócává, lakóit pedig taplókká minősíteni¹⁷. A város nevezetes létesítménye még az egykor Kőszig, majd Izolit (Isolyth), aztán Rokvül (Rockwool) névre át- meg átkeresztelt szigetelőanyag-gyár is, továbbá a Fehérház, vagyis a Bakszit (a néhai Bauxitbánya Vállalat központjából lett Tamási Áron Művelődési Ház), valamint a Régi és az Új Cigány piac, más néven Turkesztán, ahova susiban (suhogó műanyag „szabadidő-ruhában”) tolonganak a turkálók turkálni – bár „nézettségben” újabban túltesz rajta a vasárnap délelőttönként házi termékek és élelmiszerek gazdag választékát kínáló Tóti (avagy) Biopiac a Tóti elágazónál.

A fel- (és le-) térképezett „kistérség” jellegzetes, kihagyhatatlan „létesítményei” az út menti kereszttek is. Másfél százánál is több van belőlük, és legindokoltabban az őket állíttatók vagy felújíttatók nevét viselhetnék (mint követendő például az ábrahámhegyi Mohos család által 1885-ben állíttatót Mohos-kereszt vagy az 1906-ban Horváth Ferencz által állíttatót, de 1945-ben megsérült, és Borbély János által helyreállíttatót Borbél-kereszt), de sok esetben (mint ugyanitt a Jung-keresztet) annak a nevének emlegetik – vagy annak a nevének is (ahogy a Kiss-Eörsi Vadas Pál és Rozmaring Rozália által 1839-ben állíttatót Rozmaring-keresztet Szücs Ferenc háza előtt Szücs-keresztként is) –, akinek a birtokán, illetőleg a háza előtt áll. Máskor a helyük vagy az anyaguk lett a névadó (mint egy-egy Temetői kereszt, illetve Kükereszt, Fakereszt vagy Pléhkrisztus esetében). Amelyik közelében egy újabb keresztet állíttatók, azt – már amelyik előbb volt ott – Volt kereszt néven is megkülönböztették. A tapolcai Fagyos keresztéről azt állítják, hogy egy farkasordító hideg téli napon Erdélyből jött farkasok elöl egy kéményseprő a keresztre fölkapaszkodott, de ott meg is fagyott. A kővágóörsi Kovács-kereszt helyén egykor úgy mond egy Csonka kereszt állt, annak a talpzata pedig az a nagy, lapos Próbakü volt, amelyen – Pesty közlése szerint – „kellott a falu népének hetenkénti sarczát a török pasának lefizetni”. A salgföldi Steiner-keresztet állíttatólag annak emlékére állíttatók, hogy a kukoricáját őrző özvegy Steiner Gyulánét ott éjszaka megölték. A kereszt lábáról a Mária-szobrot viszont lelopták, és helyette Dávid barátunk faragott újat, ezért – egy kis túlzással – az egészet „Dávid keresztje”-ként emlegettük mindaddig, míg a faluban föl nem állíttató a sajátját, ami azóta minden kétséget kizáróan Dávid keresztje. Az Egyed Gábor által 1884-ben állíttató, mindszentkáli Egyed-keresztéről mondják azt, hogy „vigyorog, mint a mencenkáli Jézus”, de ezt a helybéliek tagadják. Salföldön viszont büszkék arra, hogy a határban egy megfeszítve is Mosolygó Krisztus áll.

A Lesence és az Eger patakok völgyének festése közben, Eötvös Károly¹⁸ nyomán az egykor ott működő csárdák neveit is földidéztek: Billege, Kutya farka, Ürgelyuk, Sanyarú, Kínlódi, Netovább, Dobos, Tüskés, Szegfű, Kaparó, Legényes, Rostavető és Három zsidó. Ezek helyett most a Répa Rozi az egyedüli működő csárda, de a Billegei erdő nemcsak Sobri Jóska szeretőjének emlékére őrzi, hanem Savanyú Jóskaét is, akit állíttatólag a Vindek-cser később róla elnevezett, vén cserfája alatt fogtak el 1884-ben, miután italába álompórt kevertek, s akinek a kulacsa a tapolcai Pandurház pincéjéből került elő. Billege (vagy Billegepuszta) pedig azt a megoldatlan kérdést is fölvetette, hogy a szőlőfűrt szüretkor ott felejtett maradékának „billing”, vagy egy madárka „(barázda) billegető” nevének származékaként vajon a „növény” vagy az „állat” fogalmával társítható-e.

Hegy (völgy, barlang, szikla)

A gyulakeszi Bagó-kü és az ábrahámhegyi Bagoly-szikla esetében ez nem volt kérdés: nevükben ott tanyázott egy bagoly. A kisapáti Sárkány-erdőben és a Szent György hegyi – kétes hitelű – Sárkánylikban (más néven Jégbarlangban vagy Hideglyukban), valamint Raposka címerében is ott tanyázó sárkány viszont újabb fejtörést okozhatott, de végül megegyeztünk abban, hogy legyen „állat”.

A szentbékáli Kü-hegyen (más néven Kőtengerben) lovagolva, az ottani, hatalmas kőtömböket próbálgattuk rendkívül kifejező neveikkel – Rétes-kü, Lapos-kü, Billenő-kü (vagy Ingókő), Tücsök-ódal, Tátott-szájú-kü-ódal, Keleményes (azaz „keleményekkel”, vagyis kelésekkel teli) -kü, Nagy-kemence, Celi-hasadék (a célina vágás az erdőn), Csótány háza, Orgona(sípok), Szószék – azonosítani. Salföldről jövet-menet a Kereki-dombot (-pusztát, -pusztatemplomot, -dűlőt és egykor Kál-t) is mellőztük (azaz elhaladtunk mellette), és a „kerek” szó melléknévi értelmezéséhez sokáig kétségünk sem fért. Úgy tudtuk, hogy a gyakori, hasonló helynevekben (mint Csapkerek, Méhkerék, Kerekharaszt vagy az erdélyi Somkerék) általában a „kerek erdő” jelentést gyaníthatjuk, de itt még egy „kerektemplom” vagy kerek gyöpüvel védett falu képzete is földeregett. Azt a salföldi Természetvédelmi Majorban látható, jobbára az 1900-as évek elején, üvegnegatívokra készült fényképfelvételekről megállapítottuk, hogy akkoriban – elsősorban a legeltetés miatt – az egész Balaton-felvidék a mainál sokkal kopárabb volt, és el tudtuk képzelni, hogy itt a középkorban is előfordulhatott egy feltűnően kerek erdőfolt, amit egy lelegeltetett környezettől élesen meg lehetett különböztetni. Aztán, mikor a tájban egy paplanernyő alól, madártávlatból is módunk volt gyönyörködni, szöveget ütött a fejünkben, hogy ilyesmit (nevezetesen azt például, hogy az a domb nem kerek) legföljebb a magasból lehet látni – s hogy különben is, hogy lett volna az egész Kárpát-medencében annyi kerek erdő (sőt rét, mező is), amennyi helyneveiben és népmeséiben előfordul? És akkor Tótjoákim, a VMFN legjobb adatközlője, a Tapolcai Világlap Arany Hattyútoll díjával 1992-ben kitüntetett, minden ókori nyelven olvasó, sáskai csőszereelő helytörténész – aki a Dunántúlt nem Pestről, hanem Budáról szemlélve, előszeretettel Citra Danubius-nak, a pusztát pedig deserta-nak hívta, és „a Badacsony elrablásának” tekintette azt, hogy a Képes Krónika latin szövegében szereplő Bodohot egykori (az 1964-es és 1971-es Helikon kiadásokban olvasható) „Badacsony” értelmezését, ami a Zelice „Széles (víz)” jelentésének a Balatonra vonatkoztatását is lehetővé tette, később (a Thuróczy Krónika 1978-as kiadása nyomán), az 1987-es hasonmás kiadás fordításában „Bodajk”-ra változtatták¹⁹ –, a Tihanyi Alapítólevélben olvasható monorau kereku emlegetésével hívta fel figyelmünket a „kerek” szó főnévi, „erdő” jelentésére. Arra, hogy itt valaha éppen egy összefüggő, az embert minden oldalról körülkerítő erdőség lehetett. Később olvastunk egyet-mást arról is, hogy az „erdő” mint eredő egykor a fiatal sarjerdőt jelenthette – ahogy a sűrű errefelé is (mint az ábrahámhegyi Tar-sűrű vagy a tapolcai Csöndes-sűrű) bozótos vadon, a berek (mint a Bugyberek vagy a köveskáli Ágasberek) pedig bokros-nádas cserjés – és a kerek szó általában az „erdő”-t, amelynek jelentését az utóbbi csak később vette át, miután az előbbinek a melléknévi szerepe erősödött meg (így a Szigeti veszedelem XIV. énekében található kerék rét sem „kerék alakú”, hanem „erdei” tisztást jelenthet). A kerek erdő szóösszetétel tehát minden bizonnyal szószaporítás (tautológia, mint a „búbánat” vagy a latin-magyar „csicseri borsó”), és a „kerek erdő” sem más, mint nagy kiterjedésű, az egész látóhatárt betöltő erdőség.²⁰ Ami jelen esetben tájtörténeti szempontból is valószerű.

A Balatonhenyén, Köveskálon és Sáskán is megtalálható Dobogó (-hegy), mint felszíni térforma, mindig fönt ellaposodó (a tantermekből ismerős „dobogó”-hoz hasonló formájú), kopár, dolomitos domb, de az is igaz, hogy a dombdalon fölfelé kaptató ember vagy állat szíve is a szokásosnál jobban dobog – az viszont kétséges, amit egyesek a henyeiről állítanak, hogy a fenn lévő sík a lábunk alatt (a tantermi deszkaalkotmányhoz e tekintetben is hasonlóan) dobog, kong, merthogy a hegy belsejében tavasbarlang van.

A mál szó, mint a hegy „melle”, (déli) oldala vagy orma, a hegyesdi Sátorma- vagy Sátormál-pusztá, a révfülöpi Végmál és az ábrahámhegyi Diómál (1458-as adatként Dyomaal) nevekben is megtalálható, sőt, az utóbbinak Bök-ór (egyébként – magától a Bök-hegytől megkülönböztetendő – Kisbök vagy egy őslakó birtokos nevére Tót-domb) elnevezésében az „orom” orr változataként is. A kővágóörsi Küszöb-ór (avagy Küszöborra) esetében viszont a „küszöb” a hegy sziklás „melle” (eleje), az ór pedig annak a kiálló csúcsa.

A Diszelben, Gyulakeszin, Káptalantótiban és Kékkúton is megtalálható – többnyire szőlővel betelepített – Rózsa-dombok előkelőnek hangzó neve nem annyira a vad- vagy nemesített rózsára, mint inkább a telepítők sznobizmusára enged következtetni.

Nem úgy a számos delelő domb és völgy, amelyek Balaton-parti változatát az 1800-as évek végén az osztrák Emil Adam, az 1930-as években pedig Egrý József is megfestette²¹. A Balatonban vagy annak partján delelő csordák, ménesek és kondák látványa a fényképezés hőskorában a Balatoni Múzeumot létrehozó (Malonyai Dezső híres néprajzi gyűjtésében is résztvevő) Sági Jánost is elbűvölte, és az 1990-as évek elején – üveglemezre – számos olyan felvételt készített, amelyek a nagy víztől távolabbi, „hegyi” delelők hangulatát is megörökítették²². Ezek is – általában itatásra-dagonyázásra alkalmas – vizek, elgátolt időszakos források, patakok, tavak vagy kutak közelében voltak, mint a szentbékkáli Delelő-domb és Bikáló, a sáskai Aasó- és Fősó-Déllő, a zalahalápi Disznódéllő, a taliándörögdi Szamárdéllő, a tapolcai Gátveret, a hegyesdi fennsíkon (Gyulakesziben viszont mocsaras síkságon) lévő Csikókerítés, vagy a salzföldi Déllő-völgy (más néven Düllővölgy, illetve Délei-főd)²³. Némelyiket még Állás-térnek is hívják.

Valódi barlangokkal ez a vidék (az edericsei, de már a Keszthelyi-hegységben lévő Csodabogyós barlangot leszámítva) nem nagyon dicsekedhet, ezért a különböző – hol természetes, hol mesterséges – gödröket és likakat is barlangnak – vagyis „a hegy gyomrának” – számítottuk. A tapolcai Kincsesgödörhöz fűződő mendemondákat (hogy a török elől itt kincseket rejtettek el, hogy egy üregben „tésztát gyúró asszony” szobrát látták) úgy fogadtuk, mint azt a kacsát, amelyiket állítólag itt elengedtek, és az a Malom-tóból jött elő. A kővágóörsi Tatár-likak is inkább régi pincegödrök, semmint a török-tatár elől oda menekültek emlékét őrzik.

A sziklába robbantott, ábrahámhegyi Urán-barlang pedig végképp nem természetes, hanem az 1950-es években itt uránt kereső geológusok mesterkedésének eredménye, akár a kutatófúrások nyomait őrző Urán-kutak, amelyek viszont már egy másik fogalomkört feszegetnek.

(Folytatjuk)

- 7 (Akadémiai kiadó, Budapest, 1988)
 8 VMFN 339-343. o.
 9 TV 1992. március 13, 8.o.
 10 (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. III, 412)
 11 Vö. Guttman Miklós: A Lármafa név szóföldrajzához (MNK)
 12 A Káli-medencében föltételezett kilenc –kál mellett Csobáncszög Gyulakeszi, Dabas (vagy Dabos) Sáska, Ecsér Kővágóörs, Gárdony és Pabar Lesenceistvánd, Ráskó pedig Taliándörögd határában.
 13 A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967-1984)
 14 (Magyar Tudós Társaság Budán, 1839)
 15 Czuczor Gergely-Fogarasi János: A magyar nyelv szótára (Pest, majd Budapest 1862-1874)
 16 Vö. Vörös Ottó: Tanárok (Eltűnt földrajzi közneveink nyomában) (MNK)
 17 TV 1991. július 30, augusztus 16, szeptember 18, október 16, november 20
 18 EK I. 390. o.
 19 TV 1992. május 1
 20 Horváth Katalin: Kereki, Csipkerek, Méhkerék és társai (MNK)
 21 Adam, Emil: Die Gulya (olaj, vászon, Festetich Kastélymúzeum, Keszthely)

Egry József: Delelő
 (pasztell, papír; Laczkó D. Múzeum, Veszprém)

Ismeretlen: Sertéskonda a Bakonyban 1850 k.
 (olaj, vászon, Festetich Kastélymúzeum, Keszthely)

22

Sági János felvételei 1905 k.: Szántód,

Fenekpuszta,

Keszthely

23

A salföldi Délló-völgy és a Kőtenger háttérében a falu

Tóth Imre

Exit

Amikor rájöttem, hogy
nincs semmilyen sors, karma,
vagy eleve elrendelés,
láttam, hogy számtalan
lehetőség áll előttem.
Végül is, szabad
akarattal rendelkezem,
dönthetek így, vagy akár úgy is.

Látom, most szállsz fel a buszra,
egyik utolsó péntek délután,
a boltig utazol, ahol hétféjére
bevásárolsz.

Démonaink velünk járnak,
szabadulni tőlük nem tudunk.
Mikor gyermek voltam, úgy
gondolkodtam, mint gyermek,
úgy beszéltem, mint gyermek.
Ma már úgy látom a világokat,
mint az egymás mellé akasztott
kabátokat a ruhatárban.

Deák tér

Kékesi az ágyon feküdt.
Nem emlékezett, mióta fekszik így.
Álomból ébredt, mély, nyomasztó álomból.
Úgy emlékezett, démonokkal viaskodott.
Egyszer csak szaggatott, csuklásszerű sírás tört fel a
torkából. A teste görcsbe rándult.
Kinyitotta a száját, és érezte,
hogy valami láthatatlan távozik belőle.
Teste megkönnyebbült, elernyed.
Elhatározta, hogy iszik egy kávét.

Oláh András

zárójelben

már semmi dolgom veled
zárójelbe tettél
azóta ökölbe szorítva élek
ideiglenes lakód voltam
– átszállóvendég –
de kirekesztettél magadból
s már csak a jeltelen idő vet
eléd néha mint cirkuszi
elefántnak a kockacukrot

mióta elengedtelek

a szurdokban kis patak csörgedezett
egymáshoz simuló arcunkat
néztük meztelen vizében
minden olyan hibátlannak
tűnt akkor és egyszerűnek
– csak azóta kuszálódtak össze
a dolgok mióta elengedtelek
s mióta az a suta be sem fejezett
mondat – mint az abroszon szétfolyó
bor – benned foltot hagyott

[hajában deres virágok]

naphosszat ott üldögélt a szobor előtti padon hajában deres virágok láttam lelassult kezéből kiengedte a zsákmányt az öregedő emlékeket a szekérszörgést a lovak szapora trappolását az időt amikor még vágyott megmártózni az álmok farvizében alanyává lenni a pajkos örömmek... az emlékek tolvajnyelvén megértettük egymást sokáig de szemében már régóta ősz van és sötét közénk rágta magát az éjszaka szívében az út járhatatlan s a lobbanó szélben keresztbe vetett lábakkal egykedvű csönd feszül

Ír szerelem

(Befejező rész)

Történt, hogy a szomszédos kollégium berkeiben ideiglenes, hétvégi tanyát vert a Focolári. Aine tudomást szerzett róluk és mint istenhitet és vallást igénylő hajadon, rábeszélte Imrét, töltsenek a keresztény hitüket folyamatos tánccal és évekkal megvalló csoporttal egy álló napot. Így lett. A Focolári zajos, de kellemes népség volt, sok a mozgásba oltott imádsággal, részben betanult és kitervezett, részben rögtönzött műsorral. Vajh Assisi Szent Ferenc is a Focolárik egyik előképe lehetett?

A Focolárik Krisztust dicsőítették rendjére, ébren tartva a lángot, mely keresztelt szívekben jobbára csak pislákol, buzdították a lanyhuló lelkesedést, mely a katolikus egyház gondjai és visszasságai miatt már-már kihunyóban van. Prédikáció nem volt, csupán csoportos vagy párbeszédű beszélgetés. Fulco Gabinetti, az itáliai születésű csoport egyik vezetője (folyékonyan, bár nyomatékos olasz kiejtéssel beszélt angolul), két csoportra osztotta a Jézussal még a földi életben találkozott embereket: hívekre – ide tartozott a bibliában felsorolt minden tanítvány, és a meggyógyítottak és a csodák egykori tanúi – valamint a hitetlenekre, mint a farizeusok, Jézus bírái, poroszlói, az őt elítélő tömeg (a Barrabás kiáltók), de legfőképpen a gonosz, elvetemült áruló: Júdás.

– Ami azt illeti – szólt félhangosan Imre, akinek a bizalom erősebb oldala volt, mint a vakhit – én sem ennék egy tálból cseresznyét Jézus bíráival, ám Júdást nem feltétlenül hagynám örök időnkig a pokol fenekén, ahová a hitbuzgó Dante Alighieri helyezte őt.

– Hát hová tenné? – kérdezte Fulco Gabinetti, aki tar fején apró sapkát, mellén bőszárnyú fehér inget viselt.

– Mondjuk a tisztító tűzbe – ha van olyan. Mert azt csinálta, ami eleve elrendeltetett. Van egy kopt történet erről, elmondom:

Az utolsó vacsora

Az utolsó vacsora közel kétezredik évfordulóján, egy bizonyos csütörtökön, az Úrjézus összehívta az apostolokat a mennyben, hogy az emlékezetes estét megünnepeljék. Az Isten számtalan csarnokainak egyike tökéletes mása volt az egykori jeruzsálemi háznak, mely egyemeletes volt, lapos tetős, adobé téglából készült, falait fehérre meszelték és vastag tölgyfadeszkből volt bejárati ajtaja. Az apostolok félkörben ültek a lapos asztalnál, az étkeket félfekvő testhelyzetben vették magukhoz, mint az a Római Birodalom távolabbi sarkainál is szokás volt akkoriban. Az Úrjézus körüljártatta a szemét a lelkeken – kiket azért egykori testi valójukban látni lehetett – majd fölemelte a kelyhet...

...mikor kopogtatás hallatszott a tölgyfaajtón.

Az Isten szeme mindent lát, az Úrjézus tehát látta a kopogtatót, mielőtt ajtót nyitott volna neki. az apostolok azonban ágaskodtak, fűrkészték ki áll a már nyíló ajtóban?

– Gyere ide be fiam – mondta az Úrjézus, és szent kezét (melyen közel kétezer év után is látszottak a szögek verte sebek helyei) a jövevény fejére tette.

– U, ah, nem, ezt mégse – hallatszott az apostolok szájából. – A gaz Iskariót, aki elárulta az Urat – mondá Jakab apostol mérgesen.

Az Úrjézus hátrafordult. Nem szólt egy szót sem, de a szeme azt mondta a többi hűséges apostolnak: Kuss. És ezek elhallgattak, visszaültek a helyükre.

– *Fiam, Júdás. Igaz, hogy elárultál engem azon a sziklasúlyú napon, de meg volt írva, hogy meg kell halnom. Ha te nem adsz a poroszlók kezére, akkor megtaláltak volna ők, amúgyis. Hiszen nem rejtettem, áldozatom önkéntes volt. Nos, hát, eszköz voltál, kétségtelenül hibát követtél el, de nem kívánom, hogy a gyehegnán bűnhődjél az idők végezetéig.*

Kissé vonakodva bár, de az apostolok helyet szorítottak az asztalnál Iskarióti Júdásnak, s immáron tizenketten emelheték serlegüket az Úrjézusra, az Úrjézussal.

Fulco meghallgatta a történetet, nyelt egyet, nem kommentálta. Levette fejéről kis tökfödőjét, a terem közepére tette, ahol a táncolók – mint egy jelre – abbahagyták a mozgást, félrehúzódtak, a zene, azaz a lant és citera szó elhallgatott és Fulco megkövetett mindenkit, hogy dobjon kis sapkájába pár garast a hontalanok javára. Aine beledobta minden aprópénzét, Imre a tárcájából egy ötezer lírást, ami római útjáról maradt. Amit gondolt az eretnesség volt és nem kötötte senki orrára. Ez pedig így körözött agyában: *Jobbak-e ezek a Focolárik, mint Krisna hívei? hisz ők is istenesen táncolnak és hári hári szóval imádkoznak. Elképzelhető-e, hogy az Úristen kizárólag keresztény?*

Imre, hazatérvén, lefekvés előtt, közben és már az álom küszöbén szenderegve lelkigyakorlatot végzett a Felsőbb Hatalom létezéséről, annak természetéről. Nem volt kétsége afelől, hogy a Teremtő és az Irányító Intelligencia létezik, de nem tartotta kétségtelenül abszolútnak a keresztény kinyilatkoztatást. Először is azért nem, mert sem Krisztus, sem követői nem szóltak a felmérhetetlenül hatalmas csillagvilágról, melynek csak egy sarka a Tejút, és patkószöge bolygónk, rajta a küszködő emberiséggel. Másodszor azért nem, mert a kereszténység szektáival együtt, mindössze ha egy negyedét hódította meg az emberiségnek. A biblia látszólag kizárja a nem keresztények üdvözülését, mivel másban és nem a keresztény Istenben hisznek. A harmadik kételye arra vonatkozott, hogy mi, gyarló emberek egyszer föltámadunk és a két vagy három feltételezett régió közül egyikben várjuk az örökkévalóság lepergését. Azt külön nehezményezte, hogy a feltételezett Isten a maga hármasságában, vagy közülük az egyik személy *örök* kárhozatra ítéljen valakit, aki földi életében – legyen az 80-90 – “rosszul” hitt vagy “rosszul” cselekedett. Az ilyen ténykedés a feltételezett Felsőbbrendű Lényt kegyetlen zsarnokká avatja.

Még az Aine-val való ismeretsége előtt, aztán vele is, Imre meglátogatta a Newgrange-nek nevezett, hatalmas barlangsrót, Meath megyében. Először egy nyári estén, sötétedés után ért az ötven méteres kúp alakú domb bejáratához, jó hatású elemlámpával. A turisták és vezetőik, akik pénzért mutogatták a csodát, addigra már rég eltakarodtak a környékről. Imre először megszemlélte a dombot körülgyűrűző hatalmas követ – egyik-másikán a szimmetrikus hullámvonalakat –, majd beférközött a sírbarlangba. Testét összehúzza, fejét behúzza botorkált be a barlang közepébe, hol a hullámvonalak megszaporodtak és egy vélhető egykori tűzhely helyén néhány csontdarabka szuvasodott. Talán az ötezer év előtti építőké. A bejárat fölött egy szögletes, kövekből kiépített csatorna húzódott, megfelelő szögben belülről e csatornán keresztül ki lehetett látni a csillagokra. Mikor az egyiptomiak úgy képzelték, hogy piramisukból a csillagig repül a fáraó lelke, az írzigeti ó-lakosok úgy igazították csatornájuk építését, hogy a december 21-i napsugár besüthessen, behatolhasson a kör alakú sírbarlang közepébe. Nem tudjuk, hogy vallásuk hogyan képzelte el az Istent – de annyi bizonyos, hogy összeköttetést tartottak a hozzánk legközelebb álló csillaggal, a nappal. Hm. Imre nem tagadhatta, hogy a Föld teremtő ereje akkor a nap volt és az is maradt. Tisztelete, Istenként, csak akkor bizonyult gyermetegnek, amikor csillagvizsgálók segítségével kiderült, hogy a nap csak egyike a csillagoknak és szellemi képességekkel nem rendelkezik. Krisztusról, e feledhetetlen erkölcsű és kiderítetlen származású emberről nem derült ki, hogy Isten – ő magát csak az Isten *fiának* hívta –, de az sem, hogy nem az. Ha bizonyos felfogás szerint *Isten mindenütt van*, akkor Jézusban is, sőt leginkább őbenne. Ám miért ne lehetne meg az isteni szikra Buddhában? És miért ne lehetne a Nirvána éppoly valószínű/valószínűtlen befejezése az emberi életnek, mint a keresztény másvilág? Mai tudásunk szerint csak három dimenzió van, és az anyag – legyen az az ember teste – halála után molekuláira bomlik. Hogyan állna össze mindez egy újabb egyéni valósággá? A hirdetett másvilágok

leginkább csak szimbolikusan és nem aktuálisan képzelhetők el.

A következő este Imre ismét találkozott Aine-val, akiben ugyancsak motozott a Focolárik által fölvetett dolgok szellemi utóélete. A lány a férfinak szögezte a kérdést:

– Ha Isten mindent tud, a jövőt is, és ha van előre elrendelgetés, akkor lehet-e az, hogy a mi találkozásunk is előre elrendelgetett?

– Igen – felelte Imre, és elmosolyodott a bajusza alatt.

– És a folytatása?

– Isten szabad akaratot adott az embereknek, a fiúknak és a lányoknak is.

– Tehát elutasíthatlak volna.

– Vagy én téged.

– Tudod, ugye, hogy a szüleim bigott katolikusok? Egyik anyai nagybátyám plébános egy Cork vármegyei faluban. Apám, anyám szorgosan járnak misére. Még léha bátyám is. Számukra csak egy igaz vallás létezik: a *római katolikus*.

– Mi van tehát a többi 999 keresztény felekezettel, a mormonoktól az adventistákig, a baptistáktól a lutheránusokig?

– Azok, szerintük mind-mind eretnekek.

– Kiket az Isteni Személyek szeretnek, azokból nem lesz eretnek – mormogta Imre a fogai között, magyarul.

Aine fölcsattant:

– Nem értem a lingót. Mondd angolul!

– Amit mondani akartam, nem tudom lefordítani méltó módon.

Aine folytatta:

– Szüleim szemet hunynak a fölött is, hogy mit műveltek és művelnek egyes álnok és galád papok. Minthogy az én nagybátyám nem olyan. De az egyik püspökről kiderült, hogy egyetemista fia van és az eklézsia pénzéből neveltette. Az egyik szomszédos falu lelkésze ministráns fiúkat buzizott. Az egyik barátnőm – csak most, felnőtt korában merete elmondani – egyik dublini egyházmegye lelkészének áldozata volt kislány korában.

– Csúnya dolgok – ingatta fejét Imre –, de amint mondtad, vannak jó papok is. Talán ők vannak többségben. És a bencésekhez jártam, Pannonhalmán, mindegyikük kiváló tanár volt, egyikük egyenesen szentéletű. Olyan Szent Bernát vagy Benedek fajta.

– Szerinted helyes a papi nótlenség és a megtartóztatás szabálya?

– Nem helyes, de egyházi szabály. A protestánsoknál másképp van, ők ezen a téren jobban valóság közelben élnek. Szent Péterről tudjuk – holott ő lett az első pápa! –, hogy nős volt, anyóssal is rendelkezett, aki egyszer beteg lett, s akit akkor Jézus Krisztus meggyógyított.

E beszélgetést követő napon egy szörnyű telefonhívás rontotta el a szeles, noha napsütéses napot. Sanyi felesége telefonált, férjét szélütés érte, a János kórházban fekszik béna balkarral. Imre szíve összefacsarodott, de nem mutatta keservét. Este Aine-val teniszezett, nem szólt neki a balhírről, de félreverte a teniszlabdákat, mint gondolatban a várható lélekkharangot. Csupán egy szettet játszottak. Másnap, a Gate színház Hamlet előadására volt jegyük, de nem a Shakespeare-féle dán királyfit, hanem annak egy kifigurázott olasz nyelvű változatát nézték meg.

Előtte Zsuzsi, Sanyi felesége ismét telefonált: férjét a második szélütés elvitte.

Imre sohasem ivott magában – társaságban olykor – és különösen nem étkezés híján. Házikójában sört tartott és jamaikai, teába való rumot. Ebből lehajtott egy vizespohárral. Belecsorgott a könnye. A kajaktúrára gondolt, melyet egykor, boldogult úrfi korokban, még Imre vándorlása előtt, a Tisza felső folyásán abszolváltak Sanyival. Aztán a sárospataki Rákóczi pince penészes szaga villant érző emlékezetébe, ahol, ön megtartóztatva, csak a kiadagolt mennyiségű tokaji aszút itták. Ennek emlékére most megivott még egy vizespohár rumot, mely égetni kezdte a gyomrát. A feje kóválygott, de nem annyira, hogy

gondolkodni ne tudott volna. Visszagondolt egy közös villamos útra, a 6-os Moszkva téri indulásától a végállomásig, mikor ők ketten, a peronon, Isten létezését vitatták, a Mindenható teremő munkáját és gondoskodását, illetve annak sokszor érthetetlen hiányát fontolgatták. Imre lelkét most kérdések furdalták, nem kételyek emésztették. *Hol van most Sanyi? Elvált-e a lelke testétől és ha igen, várja-e a teste az utolsó napot, a lélek és test ismételt egyesülését, a föltámadást?* (Avagy – a kétség ismét ágaskodni kezdett – mindez csak bebeszélés, illúzió, valóság-alap nélkül. Isten, aki tétlenül nézte hatmillió ártatlan zsidó elégetését, vajh nekifog majd annak, hogy hamvaikat szétosztályozza és régi lelküket új testtel áldja meg? Képtelenség.)

Imre most már az apadó tartalmú rumosüvegből ivott, nem törődve a pohárral. Aztán öregedett az este, menni kellett a színház fesztivál keretében eljátszandó olasz Hamlet előadására. Bár erősen szédelgett, Imre változatlanul biztosan vezetett. A kocsit az autóparkoló mélygarázsában hagyta, onnan elgyalogolt a színházig. Aine a bejáratnál várta, kezében a jegyekkel.

– Rosszul vagy? – kérdezte.

Imre legyintett, leültek a legelső sorba, ahol a színészek harsány kijelentései nyomán kifröccsenő nyál olykor arcukat érte. Imre csendesen böfögött Yorick koponya jelenetéig. Akkor és ott azonban a koponyát tartó Hamlet elmékedése során Baka István, magyar költő idevágó sorai siklottak eszébe, ültéből felállt, és mintegy túlharsogva a színészt, szavalni kezdett:

Yorick alkonya

*Úgy nézek mindenre akárba most először
látnám holott talán utolszor láthatom
ténfergek sötét folyosókon végigbaktatok
a zab- s lótrágyaszagú hátsódudvaron*

*a strázsák alabárdnyelükkel fenéken billentenek
nem tiltakozom és nem mondok viccet sem hogy e
megaláztatást ellensúlyozzam nem érdekel sem
a szolgálak jóindulata sem uraik kegye*

A mellettük ülők pisszegni kezdtek, Aine rémülten, a kabátujjánál fogva lehúzta Imrét, vissza az ülésre. A férfi csuklani kezdett, majd jelezte, hogy ki kell mennie. Aine belékarolt, támogatta, vezette, a férfi WC bejáratáig. A férfi betántorgott, könnyített magán, kitántorgott.

– Ne gondold az autóddal – mondta a nő – hazaviszlek az enyémmel. Ott parkoltam, ahol te. Holnap aztán visszahozlak, begyűjtheted a kocsidat.

Így lett. Tehát otthon, a parasztházban Aine levetkőztette Imrét, ágyba fektette. A férfi magyarul motyogta:

– Részeg vagyok rózsám, mint a csap.

– Mit motyogsz?

– Nem számít.

– Hát idefigyelj, barátom. Most még kiborogatlak részegségedből, de ebből először és utoljára. Alkoholista nekem nem kell. Elég ebből a műfajból egy: a bátyám. Ha még egyszer berúgsz, én kikapcsolom magam, mint a villanyt.

Bár fizikailag kiheverte a rum hatását, Imrének nem lett jobb kedve. Délben kelt fel, beleült a hintaszékébe és magnetofonjába tette azt a szalagot, melyen Sanyi elmesélte, hogyan kell megtisztítani a folyóvizet. Gyerekkora óta Imre másodszor sírt, kilépett az eső verte előkertbe és hagyta, hogy az égi csapadék lemossa borostás arcáról a könnyeket. Egyesült tehát az emberi harmat az ég vizeivel.

Ebédidő volt, Aine berobogott. Ő így:

– A bátyám, Brendan, már beszéltem róla, jogász. Ügyvédi munkaközösségben dolgozik. Ha nehéz a meló, vagy nem tud valami problémát megoldani, akkor leissza magát. Leissza magát, mint a disznó, bár kizárólag *malt whiskey*-t iszik. Te miért fordultál az alkoholhoz, azaz, először azt kérdezem: milyen gyakran orvosság az ital a rosszkedvre?

– Emberemlékezet óta nem ittam máskor, mint étkezés közben. Akkor is csak egy-két pohárral legfeljebb. Most azonban történt valami. Sanyi agyvérzést kapott, a második szélütés elvitte.

A nő megkapaszkodott a kerítésben, melynek mentén állt.

– Értem, most már értem – mondta elcsukló hangon – nem akartalak megbántani.

– Jobb is, mert bánt az Isten. Legjobb barátomat vesztettem el – két csapásra. Együtt túráztunk. Együtt buliztunk. Együtt boncolgattuk a sors titkait. Mindketten hittünk abban, hogy – bár e világot, sőt annak a ránk eső sarkát sem tudjuk megváltani –, legközvetlenebb környezetünket esetleg megjavíthatjuk. Hogyha gyerekeink lennének, akik, ha nem is lesznek büszkéek apjukra, nem kell, hogy szégyelljék ősüket. Hát igen, neki lett folytatása, felnőtt lánya, fia van...de én...te nem akarsz gyereket.

– Nem. Nem akarok. Önző vagyok, tudom. A figyelmet elvárom és viszonzom. Ám szaporítani nem akarom sem magamat, sem az emberiséget. Vagyunk már elegen. Na meg a szoptatás sem kell, attól csüggni kezdene a mellem, a pelenkázás nem nekem való, utálok a kakiszagot. Időm sem lenne egy gyerekre. Hisz itt van a munka és a sport, aztán meg a szórakozás.

– Én nem bánám, ha lehetne folytatásom. Az ember elkorhad, mint egy öreg fa, és jó, ha látja, hogy nő a fiatal hajtás. Valaki, aki megörökli jó és rossz tulajdonságaidat. A gyerek, aki, mondjuk képes arra, hogy egy mesterművet, egy bestsellert megírjon. Aki, ha kislány, mondjuk rád hasonlítana, kerek arca, szabályos orra, szép keble lenne, mint neked, aki még jobban teniszezne, mint te, aki “zöldkezű” lenne, mint az anyja, ujjnyomai nyomán virulnának, pompáznának a kert virágai.

– Lehet, hogy nem a megfelelő nővel hozott össze téged a szerencse. Mondj le rólam, mielőtt nem késő. A gyerek kötöttség, melyet te, lám vállalnál. Én szabad akarok maradni, mint az a madár.

Aine egy seregélyre mutatott, ami a kerítés lécein ugrált ide-oda.

– A hasonlat rossz. A seregélyek falkákban élnek. Bár önálló egyedeknek látszanak, valójában állandóan figyelnek egymásra. A nőstények a hímekre. Ha megvolt a párválasztás, fészket raknak, tojásokat tojnak, azokat kikeltik, a fiókákat röpködni tanítják, majd falkába vonják őket is, és több százan együtt körülrepülnek a várost, aztán a városzéli fákra letelepednek.

– Jó. Hát akkor fecske lennék, vagy ökörszem. Vagy mittudomén micsoda: mondjuk kócsag.

Egyik este a tenispályáról jövet, alkonyatkor, a keskeny betonút kanyarulatánál Imre hirtelen fékezett. Az országút közepén egy emberszabású mozdulatlan csomag feküdt. Mindketten kipattantak az autóból, és egy kendőbe bugyolált öregasszonyra lettek, aki nem mozdult, de lélegzett. Aine lehajolt hozzá és elfintorodott.

– Imre. Ez az öreg szüle eszméletlenül részeg.

A férfi is konstataulta a poitin szagot.

– Itt nem hagyhatjuk. Egy jármű halálra taposná.

– Maynooth túlsó szélén táboroznak a cigányok. Szerintem közülük való.

– Honnan tudod azt megítélni?

– Mosdatlan. Harisnyát nem visel, a sarka retkes. A közönséges hajléktalanok nem kódorognak ki a városból, hanem éjszakára a párologó rácsok fölé újságpapíros ágyra fekszenek.

– Szerezzünk egy rendőrt.

Ha kell, az nincsen. A falu szélén volt ugyan egy telefonfülke, de a zsinórt kitepték, a dobozt megfúrták.

Az öregasszonyt becipelték a hátsó ülésre. Fölébredt, nyöszörgött.

- Hogy hívják magát, néne? – érdeklődött Imre.
- Aideen-nek kereszteltek – motyogta az öregasszony.
- Hallja kend, hova valósi? – kérdezte Aine.
- Hát az istenverte lakókocsiba.
- Na, látod – pillantott Imrére Aine. – Ír cigányasszony a szentem.
- Nem tudtam, hogy itt is vannak romák. Egyébként az öreg szüle bőre fehér, az orra meg

piros.

– Persze. Elszegényedett ír földművesek sarja. Tudod, a múlt században, a krumplivész idején megoszlott a lakosság. Egy része éhenhalt, a másik része kivándorolt Amerikába, a harmadik összekapott magának valamiképp a túléléshez, a negyedik földönfutó, azaz *traveller* lett, más szóval ír cigány.

Némi kocsikázás után megtalálták az állomásozó cigányokat, s mi több, az öregasszony fiát, ki, mint mondta, anyját már naphosszat kereste. A karaván előtt öreg tragacs Mercedes rostokolt, mint az egykori fekete pónilópáros, amiből azóta szalámi lett. A lakókocsi lépcsőjén álló középkorú cigányember mögött egy loboncos hajú cigánylány furakodott előre:

– Édes nagyanyám! – sikította és átkarolta a dülöngélő, de már a saját lábán álló öregasszonyt. – Hol volt, hol nem volt? – jött elő a kérdéssel e fiatal, takaros, mezítlábas fehérszemély.

Miközben a nénét betámogatták, Imre jól megnézte magának a lányt. A fekete lobonc kerítette ovális arc közepén két nefelejcskék szem világitott a kora sötétben, mint két otffejejtett színes lámpás. A lány egy kartonruhát viselt.

– Rózsa, melegíts vizet a nagyasszonynak – szólt hozzá az apja.

A csaj petróleumlámpa búróját mintázó vádlija alatt karcsú bokát villantott szaladtában. Sudár derekán vékony ezüst övet viselt.

– Hány éves maga? – szaladt ki hirtelenjében Imre száján a szó.

A feleletre megvillant a lány száján egy röpke mosoly, s mint fehér kavicsok a patakban, megcsillantak a fogai.

– Egy híján húsz.

Az apa elővett egy nagy üveget, melyben számtalan fémgyűrű csillogott.

– Válasszon egyet jutalmul aranyoskám!

Aine megrázta a fejét és a *Fehér Ló* fogadóba hajtott Imrével, ahol a főnöke, Jansen, már várta őket egy finom vacsorával. A fogadós egy *Guinness Stew*-val telt zománcozott lábast tett eléjük, egy külön tálban reszelt krumplit és egy üvegtálban uborkasalátát. Hozzá természetesen Guinness sört ittak, Aine egy pohárral, Imre egy kriglivel, a pufók, vállas és pocakos Jansen három pintet. Közben mesélte háborús élményeit.

Brüsszelben vagyunk, 1945-ben, német megszállás alatt. Jansen egyetemista, azaz a bejárás helyett a városszéli német őrhelyeket látogatja, hangtompítós, belső zsebbe rejtett revolverrel kezében. Megvárja a sötét leszálltát, aztán becserkészi az őrt és homlokon lövi. Éles törével a halott német katona bal fülét levágja, zsebre dugja, elinal. Másnap fölrobbant egy kültelki lőszer raktárat – a Krautok egy farmer pajtáját használták töltény, kézigránát és aknakészletük felhalmozására. Harmadnap már nyomában van a Gestapo. Egy angol kém segítségével Zeebrügge-nél brit rohamcsónakba száll, így szeli át az ott igen széles La Manche csatornát.

Aztán, amikor Aine kimegy bepúderezni hamvas, őszibarackszínű arcát, Jansen megragadja könyökénél Imre jobb karját, és jó hangosan a fülébe súgja:

– Becsüld meg fiam ezt a lány, aranyat ér!

Zárásig vannak a *Fehér Ló*-ban, a fogadós nagy, kerek almás lepénnyel traktálja őket, Aine beszippan még egy pohárka meggylikőrt, Imre egy, Jansen három deci brandyt. Ittasan nem tanácsos vezetni, de Jansennek nem ártott, biztos kézzel hajtott haza landroverén udvarházába.

Aine, Imre szintén hazahajtanak, Imre parasztházába visz első útjuk, ott rögtön az ágyba, mely most sem alvással szolgál.

Később, úgy kettő felé, Imre hazaviszi Aine-t a kocsiján. Sailing by?

A lány kiszáll, tétovázik, induljon-e vagy még mondjon-e valamit. Az utóbbira kerít sort.

– Imre. Ezek szerint te feleségül akarsz venni engem. Erre már többször utaltál. Igaz?

– Igaz.

– És mikor?

– Bármikor.

– Jó. Hát én holnap este beszélek erről anyámmal, apámmal, és holnap után délben találkozunk.

– Aine. A szüleid aligha fogadnak el engem, így egyszeriben. Mi lenne, ha megszőköttenél?

– Hogyan képzeled?

– Úgy, hogy átkelünk Angliába, Londonban töltünk két hetet és ott az egyik anyakönyvvezetőnél összeadnak bennünket.

– Ez szüeim megkerülésével történne. Én belemennék, de őket egy életre elkeserítené. Hadd legyen úgy, ahogy én kigondoltam.

Harmadnap délben a Liffey folyó partját övező töltésen találkoztak. Aine arca maszatos volt a könnyektől.

– Mikor beszámoltam tervemről, apám sírva fakadt. Még soha nem láttam az öregemet sírni. A szívem szakadt. Nem mehetek hozzád, Imre...

Imre lelógatta őszülő fejét, még annál is lejjebb, csüngő, magyaros bajuszát.

– Értem. Szüleid féltik a tisztességüket, mely szétmozsolódik, ha elvált ember a férjed. Így vélik. Ez a katolikus regula, melyet persze az álszent papok naponta megszegnek.

Többet nem találkoztak. Idővel Aine talált magának az osztrák Alpokban egy sípartnert, Imre pedig fölkereste a cigánykaravánt, megkérte Rose kezét és kilenc hónapra rá egy fekete fűrtű, kékszemű baba apja lett.

Enteriőr Budaházi Tibor kiállításáról

Összeállítás a 125 éve született

Pais Dezső

emlékére

*A zalaegerszegi
József Attila Városi Könyvtárban
2011. november 13-án rendezett
tudományos ülés anyagából*

Kiss Jenő

Pais Dezső, a nyelvtudós

A hagyományok ápolása, a múlt értékeinek megbecsülése, a jeles elődök tisztelete nem fölösleges luxus, hanem a közösség érdekében való cselekedet.

Pais Dezső jeles tudós és nagyszerű ember volt. Érdemes arra, hogy emlékét megőrizzük. S ebben Zalaegerszeg, illetőleg Zala megye példamutatóan, mások elé példaként odaállítható módon jár el. Hiszen 1964-ben Zalaegerszeg díszpolgárává fogadta neves fiát. 1973-ban bekövetkezett halála után, 1974-ben itt, Zalaegerszegen rendezték meg az első nyilvános Pais-emlékülést. Majd 1986-ban újra itt a névtani konferenciával egybekötött centenáriumi ünnepséget, s ekkor neveztek el iskolát Pais Dezsőről, ekkor avatták föl mellszobrát, s Pais Dezső-díjat alapított a város, mely utóbbi széles körben élteti tovább a jeles tudós nevét. Zalaegerszeg gondoskodik Pais Dezső budapesti sírjának a méltó rendben tartásáról is. S íme, születésének 125. évfordulójára is a városnak köszönhetően emlékezünk.

Pais Dezső 1886-ban, tehát 125 évvel ezelőtt született Zalaegerszegen, „A kis magyar hazának abban az áldott szögében” - ahogy Bóka László, az őt jól ismerő irodalomtörténész-barát és akadémikustárs írta (Bóka 1956: 277). A kisvárosnak akkor kb. 8 ezer lakosa volt csak. Pais itt érettségizett, innen indulva jutott el a tudomány magas ormaira, s vált a magyar nyelvtudomány egyik kiemelkedő alakjává. Mindvégig megmaradt megismételhetetlenül eredeti személyiségnek, vagy ahogy a már említett Bóka László mondta: hapax legomenonnak. S szívében megmaradt Zala hű fiának. Benkő Loránd, tanszéki örököse írta róla: „Életének üde színfoltja, felemelő aktusa volt, hogy 1964-ben Zalaegerszeg városa díszpolgárává választotta [...] a szülővárosától jövő kitüntetett figyelemnek kimondhatatlanul örült, és magnetofonszalagról meghatódott visszaemlékezésben köszönte azt meg” (1993: 135). De munkásságában is számos jelét adta a szülőföldhöz való ragaszkodásnak Mert: „Szinte az egész Zala megye térképe kirajzolódik azoknak a helységneveknek, de hegy-, víz-, sőt határrészneveknek a magyarázatából, amelyekkel (...) több mint hat évtizedes nyelvészeti tevékenysége során foglalkozott” (Benkő 1975: 23).

70. születésnapja - 1956-ban - az akkori magyar nyelvtudomány ünnepi eseménye volt. Olyan emlékkönyv készült tiszteletére, amelyet az utókor nem múlt felül. A nevezetes Pais-emlékkönyv 711 oldalas, 119 szerző írt bele tanulmányt, s a tartalomjegyzék szerint a tisztelgő írások a következő, Pais

Dezső munkásságának részét képező kutatási területeken születtek: általános nyelvészet, nyelvtudomány-történet, magyar hangtörténet, szóalaktan, szójelentéstan, mondattan, szó- és szólástörténet, tulajdonnévtörténet, nyelvjárások, irodalom és irodalmi nyelv, stílus és stílustörténet, nyelvhelyesség és helyesírás, nyelvemlékek, uráli nyelvek, altaji nyelvek, indoeurópai nyelvek.

Legyen szabad Pais Dezsővel kapcsolatos személyes emlékeket is fölidéznem. 50 évvel ezelőtt láttam először őt, s néhány héttel később volt szerencsém beszélgetni vele. A mi szemünkben, kezdő egyetemisták szemében ő maga volt a legendás, nagy nyelvész, a feltétlen tekintély. Ha feltűnt az egyetem 3. emeleti folyosóján, ahol a nyelvészek honoltak, vagy a Nyelvészkönyvtárban, áhítattal néztük, s dehogy mertünk volna odamenni hozzá! Ha pedig megszólított bennünket a folyosón, megilletődve, zavartan álltunk, nem tudtunk mit kezdeni a nagy megtiszteltetéssel. Igen, szemünkben ő olyan tudós volt, aki már átlépett a jövőbe. Így mi annak több-kevesebb tudatában - pontosabban talán: érzetében - mentünk speciális kollégiumára, etimológiai szemináriumára, hogy a már életében tudománytörténetivé magasztosult Pais Dezsőt hallhatjuk.

De vajon mi Pais Dezső életútjának a titka? Mi a magyarázata a nagy ívű tudományos pályának? Vele született tehetsége? Szorgalma, kitartása? A legendás Eötvös Collegium lendítő ereje? A nagy kortárs-nyelvészek, mint például Gombocz Zoltán és Melich János példája? A körülmények szerencsés alakulása? Bizonyára mindegyik. De még valami nem maradhat említetlen: az, hogy kutató ösztöne végigkísérte pályáját. Az a mohó érdeklődés, amely a nagy tudósokat jellemzi, amiről Einstein így nyilatkozott: különösebben tehetséges nem, de nagyon kíváncsi voltam. Pais Dezsőt a nyelv titkai izgatták, vonzották. S ez a vonzalom akkor vált - hogy úgy mondjam - életprogrammá, amikor állás nélküli fiatal tanárként a zalaegerszegi levéltárban fölfedezte a kéziratokban megőrződött régi egerszegi és környékbeli földrajzi neveket, s magyarázni kezdte őket. Ekkor és itt kötelezte el magát véglegesen a nyelvtudomány mellett. Tudósi elhivatottságú emberként igazi éltető közege a tudományos kutatás volt. Szerette tudományát, a tudományos munkában örömét, élete értelmét lelta. Foglalkozása egyszersmind hivatása is volt. Nem csoda, hogy fáradhatatlan volt a munkában.

S vajon mit kapott - nyelvi-nyelvészeti szempontból fontosat - útravalóul Zalában az ifjú Pais Dezső? Bóka László ezt írta: „Ha Pais Dezsőt ünnepeljük, Zala népét kell ünnepelnünk, [Pais Dezső] első, legnagyobb hatású tanítómesterét: ízes szavának eredetiségét, színét, zamatát, erejét, tévedhetetlen nyelvi biztonságát [Pais] annak köszönheti, hogy ölbeli gyermekségétől maturandus úrfikoraig e nép között élt” (Bóka 1956: 277). Való igaz: sajátosan egyedi stílusa volt, mesterien bánt a szóval, stílusának ihletői között pedig kétség kívül ott volt a népnyelv, zalai anyanyelvjárása is.

Meghatározó jelentőségűek voltak a fiatal Pais Dezső számára azok a tanulmányi évek, amelyeket a nevezetes Eötvös Collegiumban, abban a tanár- és tudósképző intézményben töltött, amelyben pályatársa volt Kodály Zoltán, Horváth János, Szekfű Gyula és Szabó Dezső is. A magyar-latin-görög szakon diplomázott Pais Dezső a Collegiumot saját szavaival így jellemezte: „Életünket a szabadság és a fegyelem valami különleges egyensúlya jellemezte. Kritizálni és kritizáltságot vállalni - mondhatnám - kötelező volt. Fontoskodás és nagyképűség így nem volt valami különösen megbecsült magatartás. Ellenben a kedélyesség - nem ritkán borsosabb formában vagy iróniává kihegyezve - eléggé uralkodó plánétája volt közösségünknek”. Itt, a Collegiumban vált „Pais Dezső azzá a tágas látkörű, csak a tények előtt meghajló, tanulásra, vitára mindig kész, a tudomány erkölcsétől áthatott tudóssá, akit ma tisztelünk benne” (írta Bóka László i. h.).

Pais tanár úr 1931-től volt a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Az Eötvös Collegiumban töltött tanári évek (1933 -1937) után 1937-től pedig a pesti egyetem tanszékvezető professzora lett, s az 1935-ben elhunyt Gombocz Zoltánt, a magyar nyelvtudomány legnagyobb alakját követte az említett tisztségben. A jeles tudós kettős örökséget hagyott ránk. Egyrészt tudományos eredményeit, a fél ezret is messze meghaladó szakmai publikációt. Másrészt azt a tudósi éthoszt és emberi, tanári példát, amely közvetlen és

közvetett tanítványok hosszú sorára volt és van mindmáig maradandó hatással. A Trianon utáni értelmiség tagjaként az „etikummal megemelt minőség” (Németh László) szemléletét követve dolgozott, abban a meggyőződésben, hogy a tudományban, a művészetben és a magyarságban nincs megalkuvás. Kemény vitapartner, félelmetes debattőr is tudott lenni, aki a harcias vitapartnereitől feléje dobott kesztyűt nem volt rest fölvenni.

Pais Dezső mindenképp előtt a magyar nyelv történetének a kutatója volt, ízig-vérig nyelvtörténész, aki a nyelvtörténettel a magyarság múltja, műveltsége feltárásának a szándékával is foglalkozott. Tudta ugyanis, hogy a nyelv nemcsak kommunikációs eszköz, hanem műveltség-hordozó és -közvetítő szerepe is fontos, s hogy ez a szerep csak nyelvészeti kutatással hozható felszínre. Tulajdonnevek és köznevek garmadáinak az eredetvizsgálatával igazolta azt, hogy a nyelvi anyag e szempontú kutatása „alkalmazott művelődéstörténet”. Leginkább otthonosan a magyar nyelv ősi és belső keletkezései elemeinek a vizsgálatában mozgott. Ennek jegyében foglalkozott nyelvi alapon az ősmagyarság hitvilágával, a sámánizmussal, révülettel, lélekképzetekkel, jó és ártó szellemekkel, babonasággal, varázslással, halotti siratással, tabuval, totemmel például (Benkő 1993: 81). Vagy a honfoglalás utáni népi és udvari mulattatással, az énekléssel-zenéléssel, az ördögösséggel, bűbájossággal, csalással (Benkő i. m. 82). Nyelvészeti szempontú, a szókincs és a tulajdonnevek történeti elemzésén alapuló őstörténeti kutatásaival sokat tett pályatársaival a helyes nemzettudat formálásáért, a már akkor is erőteljesen terjedő tudománytalan nézetek és hamis nemzeti ábrándok ellenében. De sokat tett azoknak a kísérleteknek az ellensúlyozására is, amelyek a trianoni békediktátum után a magyarság és a magyar nyelv Kárpát-medencei múltbéli szerepének csökkentését vagy éppen tagadását célozták. (Ma is volna tennivalója e téren is bőven.)

Pais Dezső hatalmas munkásságában új ösvényeket is vágott, s ezeknek többsége olyan, amely a magyar nyelvközösség elmúlt élete pontosabb megismeréséhez vezet el bennünket. Ő rendszerezte elsőként a magyar történeti személynévkutatás elméletét, megteremtve a középkori személynévadás jelentésanalízisét, fölfedve a névadás társadalmi indítékait. Ő indította el a magyar irodalmi nyelv történetének, a nemzetté válás szempontjából is oly fontos históriának a kutatását. Régi nyelvemlékeink tüzetes magyarázatával a társtudományok művelői számára is gyakran használt forrásokat és elemzéseket adott. Anonymus nevezetes gesztáját (Gesta Hungarorum) többrendbeli alapos vizsgálatnak vetette alá. Neki köszönhetjük Anonymus latin szövegének pontos fordítását és szakszerű nyelvi, tárgyi magyarázatait. A társkiadásban megjelentetett Ómagyar olvasókönyv hosszú évtizedek óta fontos könyve az ómagyar kor kutatóinak. Helynévmagyarázatai a település- és helytörténet, szóetimológiáinak hosszú sora a művelődéstörténet számára járnak rengeteg tanulsággal. A teljes szócsaládok vizsgálatával új műfajt teremtett. Egy-egy különösen gazdag szócsaládnak sok irányba futó szárait több nyelvben is követve teremtett rendet a roppant bonyolult összefüggésekben, fölmutatva nyelv és társadalom, szókészlet és kultúra mindenkor szoros kapcsolatát. E vonatkozásban hangsúlyozandó pozitívuma munkásságának, hogy egyrészt olyan művelődéstörténeti kérdések megválaszolásához is hozzásegített bennünket, amelyeket más tudományok oldaláról nem vagy alig lehetne megközelíteni, másrészt pedig eredményeivel, következtetéseivel további tudományközi kutatásokhoz nyújt kiindulópontokat, ötleteket, lehetőségeket.

Vezető tudósként neki is megvoltak a maga tudománypolitikai harcai: „Pais az ötvenes években, sokszor nyomasztó körülmények között, nagy küzdelmet vívott tudománya érdekeinek a védelmében” (Benkő 1993: 101). Egy idézet következik egy 1951-ben az Akadémián elhangzott Pais-beszédből: „A tudomány kötelessége, hogy az élet előtt járjon mint annak egyik legfőbb fejlesztője. De hogy e kötelességének eleget tehessen, ahhoz szabadságra van szüksége” (Akadémiai Értesítő LVIII, 375).

A tanszéki utód, Benkő Loránd összefoglaló értékelése szerint „Pais Dezső nyelvtudományi életművének egésze a konkrét tudományos eredmények óriási halmazát szervesen összeillesztő, csodálatos gazdagságú, sok színben csillogó építmény, kincsház. Befogja a magyar nyelvtörténetnek minden szakaszát, kiterjed a fontos területeknek úgyszólván mindegyikére, részdiszciplínáinak hosszú sorára. Pais élénken figyelt a jelenkor nyelvének eseményeire, jellegzetességeire is, számos közleménye bizonyítja ennek.

Mégis elsősorban ízig-vérig nyelvtörténész volt, a nyelv múltjának titkait fürkészte. Erre predestinálta filológiai beállítottsága, errefelé vitte őt erős történeti szemlélete, a magyarság régi életét, történetét, kultúráját, hagyományait megismerni törekvése [...] Múltunk értékelése, megismerésének a jelen és a jövő érdekében való hasznosítása eszmevilágának egyik központi eleme és áttételesen patriotizmusának is lényeges része volt. »Azonban mondhatná valaki - írja -, hogy a múltat mentjük, és ezzel egy visszahúzó erő érvényesülését mozdítjuk elő. Ámde az emberiség életében nemcsak haladás van, hanem folytonosság is. És a múlthoz való ragaszkodás a jövő fejlődésének egyik fő biztosítéka» (1993: 43-4). Pais Dezső „saját korának nyelvtudományát hazai viszonylatban számos kutatási részterületen továbbfejlesztette, új ismeretanyagokkal és új szemlélettel gyarapította (...) nem egy stúdióban kezdeményező szerepet töltött be, nálunk nem vagy alig művelt kutatási területeken adott tényleges eredményeket hozó ösztönzést (...) olyan hatalmas ismeretanyagot hagyományozott a magyar nyelvtörténeti kutatások továbbvitelére, amely jelentős hányadban bizonyult időtállóknak... Pais Dezső a „budapesti nyelvtörténeti iskolá”-nak mindenesetre nemcsak jeles egyénisége, hanem kétségtelenül továbbfejlesztője és továbbélésének hathatós serkentője is volt” (i. m. 107-108).

Bárczi Géza, a tudóstárs és közeli barát ezt írta emlékezetes köszöntőjében: „Pais Dezső neve nyelvtudományunkban immár fogalomává vált, s jelenti nemcsak a gazdag tudományos eredményeknek egyre bővebb áradását, a töretlen, derűs munkakedvet, a hatalmas átfogó tudást és színes leleményt, de egyszersmind a legmagasabb tudományos erkölcsöt, a meg nem alkuvó jellemet, mely a múzsák berkein olykor átzúgó kemény fürgetegekben is makacs rendületlenséggel áll meg, a mély emberséget, mely mindenki: barátai, tanítványai, ellenfelei iránt egyaránt megnyilvánul, a teljes méltányosságot, melyet senkitől, esetleges ellenségeitől (köztéren működő ember ilyenekre is számíthat) sem tagad meg soha.” (1956: 9).

A tanár nemcsak oktat, nevel is. Pais tanár úr is ezt tette. Tanítványaiba mélyen beoltotta az anyanyelv szeretetét, a nyelvünk életének minél alaposabb megismerése iránti vágyat. Megingathatatlanul ragaszkodott nemzetéhez, szűkebb és tágabb pátriájához. A szó igazi értelmében volt nevelő is: tudányszeretetre, áldozatvállalásra, munkaerkölcsre, emberségre nevelt. A tudós személyiségének varázsa egyebek mellett abban rejlett, hogy tanítványaival (ahogy egyik tanítványa, Kubinyi László mondta róla) a szellem és a lélek nemesedésének célként óhajtott távlatát láttatta meg. Benkő Loránd, tanszéki örököse, 20 évvel Pais tanár úr halála után írta ezeket a szívből jövő sorokat: „Még teljes valóságában, mindennapi lényében itt van közöttünk, akiket szeretett, s akik anyyira szerették, tisztelték, becsülték, követték. Itt van, mert őt nagyon nehéz, nem is lehet felejtetni” (1993: 9).

Zárásul természetes módon kínálkozik Pais tanár úrnak egyik, rá oly jellemző, sokszor idézett jeles mondása: „A tudomány az életért van - és a mi életünk legyen a tudományért!”

Hivatkozások:

Bárczi Géza 1956. Pais Dezső. In: Bárczi Géza és Benkő Loránd szerk. 9-22.

Bárczi Géza és Benkő Loránd szerk., Emlékkönyv Pais Dezső hetvenedik születésnapjára. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Benkő Loránd 1975. Zalaegerszegtől az Akadémiáig - Pais Dezső tudományos életútja. In: Szathmári és Ördög szerk. 21-28.

Benkő Loránd 1993. Pais Dezső. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Bóka László 1956. Pais Dezső 70 éves. Magyar Nyelvőr 80: 277-282.

Szathmári István és Ördög Ferenc szerk. 1975. Pais Dezső tudományos emlékülés Zalaegerszegen. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 140. sz. Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság.

További irodalomra lásd Benkő 1993: 179 -182.

Pais Dezső és Zalaegerszeg

1974. május 23-án a Pais Dezső emlékére rendezett tudományos ülészak bevezető előadásában mondta Benkő Loránd egyetemi tanár, akadémikus: „A magyar tudomány történetének kevés olyan kiemelkedő alakja volt, akinek tevékenységében a szülőföld, mégpedig nemcsak a sajátjé, hanem az ősöké is olyan meghatározó szerepet játszana, a jó értelemben vett lokálpatriotizmus olyan kézzelfoghatóan megnyilvánulna, mint a Paiséban.”¹ Benkő professzor akkor főként a Pais életművében mindvégig jelen lévő zalai kapcsolatokat, a Zalaegerszegről vonatkozó kutatási eredményeket mutatta be, a tanár úr néhány szép, lírai vallomását idézte. Én ma főleg a másik oldalra, a zalai, különösen az egerszegi gyökerekre, a szülőváros Pais-tiszteletére szeretném Önöket emlékeztetni. Mivel összejöveteleinkre is érvényes Tosu tanár úr meghatározása: Az idő az, ami nincs – csak röviden, helyenként vázlatosan.

A város

Zalaegerszeg 1886 körül kis város, majdnem falu volt. Mindössze 9000 lakos közössége, amely csak 1885-ben szerezte meg a régóta vágyott rendezett tanácsú város rangot. Emeletes lakóház alig magaslott még itt, a kis földszintes otthonok felét fazsindely és szalmatető fedte. A cseperedő Dezsőke iskolába menet azonban már serény építkezéseket láthatott. Elkészült a laktanya, 1886-ban a kórház, 1890. október 15-én Baross Gábor felavatta a vasútállomást. A jövőbeni nyelvészprofesszor kisiskolásként csodálkozhatott rá az Arany Bányászi szálló frissen emelt épületére, s nyolcadik gimnáziumi évét kezdte, amikor az első filmvetítésre invitálták a publikumot. Az Eötvös Collegiumba indult, amikor a zsinagóga avatására készülődött a város lakossága. Ekkoriban már szerelték a telefon vezetékeit, ahogy akkoriban írták: megdrótozták a várost. A mai Petőfi iskola helyén a következő évben lerakták a villanytelep alapjait. Ekkoriban költöztek a lakók a főtéren ma is díszül szolgáló emeletes házakba, s az akkori Wlassics, ma Ady utcai földszintes polgári otthonokba is.² Köztük 1904-ben Pais Kázmér az 53. számúba.³

A család

A Pais gyakori név volt Zalában, főleg a mai Becsvölgyéhez tartozó Paisszegen éltek sokan. Ördög Ferenc nagy névtani adattára szerint 1970 körül Göcsejben és Hetésben 49 família 148 tagja viselte a Pais vagy Paizs nevet.⁴ A név feltehetően a pajzsgyártó foglalkozásnévből rövidült mai formájára. Dezső szívesen tartotta számon, hogy őseit Komondornak szólították. „A Komondor nemzetség egyik ága a XVI. században a többiekkel szemben Paizsjártó melléknévvel kezdett szerepelni.” Példaként 1560-ból Mathias Pais-Jarcho aliter Komondor de Komondorszegh néven említett személyt és 1565-ből Katherine relicte olim Pauli Komondor aliter Paysjartó-t hozta fel.⁵ Egy 1700-ban készült feljegyzésben Andreas Pais, aliter Komondor de Paisszegh nevével olvashatjuk. A ma élő utódok azt a Pais Károlyt sem felejtik ki a krónikából, aki Csány Annát, Csány László 1848-as vértanú miniszter unokatestvérét vette feleségül. Ez az ág – nem tudjuk okát – az Egerszeg melletti, ma már ahhoz tartozó – Neszelére költözött. Innét Pais Károly Lispére került, s itt született 1854-ben Pais Kázmér János, Dezső édesapja.

Négy gimnáziumi osztályt végzett Kőszegen, majd 1873-ban megkezdte hivatali szolgálatát Zalaegerszegen, az alispáni hivatalban. Itt volt írnok, irodatiszt 54 éven keresztül, s 1930-ban, 76 éves

korában ment nyugdíjba. Nem nagy rangú, de tekintélyes, népszerű polgára volt a városnak. 90 éves korában halt meg, gondozott sírja a Göcseji úti temetőben van.

Első felesége, Csontos Regina gyermektelenül, korán elhunyt. Az özvegy 1885-ben vette feleségül a Siklósról származó Smiliár Ilonát. E házasságból született Dezső. Az anya 1901-ben meghalt.

Kázmér 1904-ben harmadszor is megnősült, Laux Ilonát kérte hitvestársul. E házasságból 7 gyermek született: Zsófia (1907 – 1992), Károly (1908 – 1946), Kázmér (1910 – 1942), János (1912 – 1997), László (1918 – 1948), József (1922 – 1997), István (1923 – 2007). Mindegyik gyermek a zalaegerszegi gimnáziumban kezdte tanulmányait, Kázmér kivételével ott is érettségiztek. Kázmér katonai iskolán folytatta a tanulást. A legfiatalabb testvér, István kedves történetet idéz fel: „Amikor 1933 őszén – az akkor már 79 éves – édesapám beíratott a zalaegerszegi Deák Ferenc Reálgimnáziumba, az egyik tanár azt kérdezte tőle: Kázmér bácsi, van-e még további diákanyag? Erre édesapám azt felelte: Nincs, ez a kicsi a legutolsó.”⁶ Mind a nyolc gyermek diplomát szerzett: Dezső, Zsófia, Károly, László tanárít, János és József jogász, István kémikus lett, Kázmér katonatiszt. Hárman (Dezső, Károly, László) Eötvös kollégisták voltak – ez alighanem egyedülálló a magyar művelődés történetében. Hárman lettek egyetemi oktatók: Dezső és a kémikus István tanszékvezető egyetemi tanárok. László is hasonló pályán indult, s adjunktusként a háborúban szerzett betegségében halt meg. „A történeti földrajz nagy ígéretének, Pais Lászlónak a tudományos pályafutását korai és tragikus halála törte derékba, de „A Zala vízgyűjtőjének régi vízrajza” című tanulmányával maradandót alkotott” – írta Ördög Ferenc.⁷ Két testvére, Kázmér és Károly is a háború áldozata lett. Zsófia és József maradtak Zalaegerszegen, Zsófia tanított, József a Megyei Tanács megbecsült jogászként dolgozott. Több gyermeke, unokái ma is Zalában élnek.

Az iskolák

Dezső elemi iskoláit az egy évvel korábban elkészült épületben az Iskola közben kezdte. (Ma iroda- és üzletház.) A következő évben a család Olába költözött. (Korábban önálló település, 1887 óta Zalaegerszeg része.) „Ott jártam a második elemi a házban lévő iskolában. Kitűnő és szeretett tanítóm volt, akihez később barátomként ragaszkodtam: Baján Ferenc.”⁸ Baján tanító úr a gimnáziumban egy évig énektanára is volt. Mivel Olában csak az első és második osztályt tanították, az elemi utolsó két tanévében reggelenként újra az Iskola közbe sietett. Tanítója itt a pedáns Faller József, igazgatója Paukovits György volt.⁹

(Később a középiskola első öt osztályában a tornaórákat is ő tartotta.)

A gimnázium 1895-ben indult, két évig a polgári iskola épülete adott otthont a kezdő osztályoknak.¹⁰ Dezső is itt volt elsős 1896-ban. Ekkor már megkezdődött a gimnázium építése, melyet 1897. szeptember 8-án ünnepélyesen felavattak. Az új intézmény igen jó feltételekkel kezdte meg működését. Kétemeletes, díszes tömbje messze kiemelkedett a környező alacsony házak közül. Itt volt a város első tornaterme, természetrajzi előadója, rajzterme, első önálló könyvtárszobája. A tervező felvonót is álmodott az új tanintézménybe, noha a villany csak egy évtized múlva érkezett meg a városba. A homlokzatra két szoborfülke került. A szobrok csak 110 év múlva készültek el, a lift azóta sem. Nem érdektelen feljegyezni, hogy a direktort 238 négyzetméteres, alápincézett szolgálati lakás várta. A pedellust csak fele, 120 négyzetméter, amely alatt pince nem volt. (Amikor 1957-ben ugyanitt tanítani kezdtem, a direktori lakásban a kétgyermekes igazgatón kívül még három tanár házaspár lakott, helyesebben szorongott.)

Nemcsak az épület sugallt tekintélyt, hanem hamarosan megbecsülést szerzett a testület is. A tanári kar a háborút megelőző két évtizedben a városka szellemi életének talán legfontosabb élesztőjeként serénykedett. „Az akkoriban induló gimnáziumban több érdekes, jó tanárom volt, de akkor is, később is kiváló mesteremként becsülöm Suszter Oszkárt. A vele való hároméves érintkezés hatása alatt erősödött

meg bennem a vonzódás az irodalom és annak tudománya, valamint a filológia felé. Így indultam és képződtem egyetemi, illetve Eötvös-kollégiumi éveim során irodalmárrá.”¹¹ Ebbéli érdeklődése azonban nem akadályozta abban, hogy az Eötvös Collegiumba még matematikusnak jelentkezett.

Két osztálytársa vált később nevezetessé. A zalaegerszegi Simonffy Endre – szerzetesi nevén Jenő – matematika-fizika szakos premontrei rendi tanár lett, a szombathelyi gimnázium igazgatója, majd csornai prépost. Hetedikes korukban érkezett osztályukba a Pölöskefőn született, a kanizsai gimnáziumból valami rendetlenség miatt eltanácsolt Grünfeld Ferenc. Ő Mező Ferenc névvel vált kiváló tanárrá, sporttörténésszé, akinek „Az olimpiai játékok története” című művét 1928-ban az amszterdami olimpián aranyéremmel jutalmazták. 65 év múlva az egyik kanizsai gimnáziumot az elküldött diákról nevezték el. Pais is, Simonffy is jeles tanulók voltak, legfeljebb énekből, tornából kaptak kettést. (Mezőt, a Nemzetközi Olimpia Bizottság későbbi tagját, a Magyar Olimpiai Bizottság majdani főtitkárát Takács József tanár úr tornából csak hármásra értékelte. Akkoriban az egyes volt a kiváló, az ötös a bukás.)

Az iskola büszkén tartotta számon kiváló diákjait. A Magyar Pajzs című hetilap 1904. július 28-án örömmel közölte az olvasókkal: „A zalaegerszegi főgimnázium ifjúságának egyik büszkesége, Pais Dezső, ez évben tett érettségi vizsgát, s valamint nyolc éven át lankadatlanul fényes eredménnyel tanult, akként az érettségét is tiszta jelesül tette le; már a nyolc év alatt nagy elismerés illette meg, mert a zalai törvényhatóságtól kezelt ezer koronás Gyalóky Rozália féle alapítványt már I. osztályos korában megnyerte, most pedig ez előzmények után minden protekció nélkül fölvettek a jó hírű Eötvös Collégiumba teljes ingyenes ellátással, ami még nagyobb kitüntetés, tekintve hogy az országból négy ifjút vettek föl ide... Mi is üdvözljük a derék ifjút és hisszük, hogy sem az Eötvös Collégium, sem szeretettel rajta csüngő szülője, sem hazai tudományságunk nem fog csalatkozni a hozzákötött várakozásban, mert Pais Dezsőről tudjuk, hogy benne a jó tehetséggel párosulva van a kitartó vas-szorgalom, a jó nevelés nyoma, a szelíd lelkület és a háládatosság.” Joggal mondta professzor- és akadémiakustársa, Bárczi Géza az alma mater előcsarnokában elhelyezett emléktábla avatásakor: „... ő ennek az intézetnek nagyon sokat köszönhetett, nemcsak azért, mert ifjúságát aranyozta be ennek az iskolai közösségnek a világa, hanem azért is, mert egész későbbi pályafutásán ott volt az az alapozás, melyet az intézettől kapott.”¹³

A kiváló diák az egyetem befejezése után az 1910-11-es tanévben nem kapott állást, ezért egy esztendő újra Zalaegerszegen töltött. Ekkor – már felnőtt fejjel – tudatosult benne szűkebb hazájának szépsége. „Magányos kószalásaim során sokszor fölkerestem az egerszeghegyi kápolnától délnyugatra elterülő tájékat... Szelíd domborzatok hajladoztak ott egymás felé, és köztük kis vízerek folydogáltak szanaszét. Ha a természetben valamiről el lehetett mondani, hogy bájos, ez a zug az alkonyat óráiban csakugyan megejtően az volt. A másik kép vagy képsor, melyet igen gyakran szívtam fel magamba, a Jánka-hegy magaslatáról nyíló vidék északnyugati, északi, keleti részének látványa... A zalai, közelebből az Egerszeg környéki táj szemlélete és hangulata növelte bennem a földrajzi nevek iránti érdeklődést, fokozta a vizsgálatukra, eredetük felderítésére való törekvést.”¹⁴

Igyekezett valami olyan elfoglaltságot találni, melynek köze van a tudományhoz. Egyetemi szakdolgozatát Kemény Zsigmondról írta, rá vonatkozó forrásokhoz Zalában nem juthatott. A megyei levéltárban a XVI-XVII. századi jegyzőkönyveket nézegetve próbált magyarázatot keresni arra, hogy a helynevek alakja hogyan, miért tért el a maitól. A kéziratos forrásokon kívül három segédkönyvre támaszkodhatott. Haszonnal forgatta a Zala megyei oklevéltár két kötetét, valamint a Nyelvtörténeti szótárt és az Oklevélszótárt. Ezeket a gimnázium könyvtárában találta meg. E munka közben barátkozott össze a könyvtárt is kezelő Kulcsár Gyulával. A Paisnál mindössze 6 évvel idősebb magyar-latin szakos tanár művelt, sokoldalú férfiú volt. Nemcsak a modern irodalom és művészet, hanem a művészettörténet és a nyelvészet is érdekelte. Ő szavalt először Ady verset Egerszegen. 1914-ben az önképzőkör nyilvános, rendkívül sikeres előadásán Ady, Babits, Juhász Gyula, Kosztolányi, Oláh Gábor versei hangzottak el. Tanulmányt írt a göcseji nyelvjárásról, fogalmazási kézikönyvet készített. 1914-ben behívták katonának, s már nem olvashatta kedves Adyja sorait: „Az iszonyúság a lelkekre / Kaján örömmel ráhajolt” – mert

1915 elején ő is a háború áldozata lett. Az iskola előcsarnokában – Paisé mellett – emléktáblán olvashatjuk nevét. A Magyar Nyelv 11. kötetének 225. oldalán Pais Dezső méltatta tevékenységét: „Kulcsár érdekes egyéniség volt, aki a nyelvtudomány mezején is figyelemre méltót alkotott”.

Az állástalan tanár itteni búvárkodásának alapján készült el több zalai helynév magyarázata: Kehida, Hottó, Háshágy, Ortaháza, Kálócfa, Tátika, Göcsej, stb. Ezek a Magyar Nyelvben jelentek meg. „Ekkor tettem az irodalomtörténettől féljobbot vagy félbalt a nyelvészet felé, anélkül, hogy akkoriban tulajdonképpen gondoltam volna, hogy amit csinállok, az nyelvészet.” – emlékezett hat évtized múlva. Később Neszelej, Milej, Söjtör, Gógán, Letenye, Béc, Szévíz, Szepetk, Szepetnek, Rigyác, Bánokszentgyörgy, Hottó, Keszthely következett. A sort 1964-ben gyermekkori lakhelye, Ola nevének megfejtése zárta. Levéltári kutatásának másik eredménye, a Zrínyi Miklós, a költő és hadvezér Zalavármegyében című tanulmánya a Hadtörténelmi Közlemények 1913. évi szeptemberi számában jelent meg.

Ma már kevesen tudják, hogy a századelő Egerszegének egyik első irodalmi megörökítését is Paisnak köszönhetjük. Bóka László Nandu című, 1963-ban megjelent regényének hőse Köttöndi Déneske Egerszegre utazott. Útja Szentgróton, Zalabéren, Szentivánon keresztül vezetett. A Törvényszék előtt szálltak le a kocsirol, egy pohár seritalra benéztek az Arany Bányába, megálltak a kórház előtt, megnézték Deák Ferenc szobrát, a Fehérkép utcában árpacukrot vásároltak, sétáltak a Körmenyi és a Zala utcában. Beszéltek az egerszegi várról, a Vizslapatak hídjáról, rosszalották, hogy a Fehérkép utcát újabban Kossuth utcának hívják. A Bányában Miszory Ignáccal, Vidóczy Ferivel, Hány Dezsővel, Szép Ferkóval, dr. Thassy Gáborral, Tivolt Jánossal, Eitner Sándorral, dr. Udvardy Jenővel, Czobor Mátyással találkoztak. Amikor a hangulat már emelkedetté vált, énekelni kezdtek: „Sánc regiment / Sánta kapitány / Félre török magyar elől / Jön a vicispány.” – az egerszegiek felismerik, hogy ez a húsvéti határjáráskor énekelt szöveg. A felsorolt személyek pedig a századelő közismert egerszegi férfiai. (Majd mindegyikük neve megtalálható a 2. sz. jegyzetben megjelölt dokumentumkötetben.) „Hogy annyira korán elvesztett kitűnő barátom honnan vette ehhez az ábrázoláshoz a valóban reális vonásokat, színeket, hangulatokat, rejtély előttem.”¹⁵ Természetesen Tosu tanár úr is tudta. A nyelvészek legendás összejövetelein, a Kruzsokban rendszerint jelen volt az író-irodalomtörténész Bóka László. Figyelte, megjegyezte, regénybe örökítette Tosu tanár úr elbeszéléseit, emlékezéseit.

Pais Dezső családjával rendszeresen tartotta a kapcsolatot, s Egerszegre látogatva rajtuk kívül régi barátait, kedves ismerőseit is felkereste. Nemcsak a tőlük két háznyira lakó Baján tanító urat, hanem fiát, a barátját fogadott Dr. Baján György orvost is. Örömmel találkozott kedves gimnáziumi tanárával, Suszter Oszkárval. Ő 1951-ben halt meg.

A megbecsült díszpolgár

Szülővárosával hivatalos kapcsolata 1964-ig nem volt. Amikor a megye földrajzi neveinek összegyűjtése – elsőként hazánkban – befejeződött, a Magyar Nyelvtudományi Társaság és Zala Megye Tanácsa nagyszabású ünnepséget tervezett. Ennek előkészítése során merült fel a gondolat, hogy a város neves szülöttét díszpolgárrá kellene választani. Zalaegerszeg Város Tanácsa a következő határozatot hozta: „Zalaegerszeg Város Tanácsa Pais Dezső nyugalmazott Kossuth-díjas egyetemi tanárt, a Magyar Tudományos Akadémia tagját – figyelembe véve a magyar nyelvtudomány fejlesztésében szerzett érdemeit, zalaegerszegi származását, munkásságának zalai vonatkozásait – Zalaegerszeg díszpolgárává választja”.

Május 7-én a Megyei Művelődési Központban rendezett ünnepségre Pais kora, egészségi állapota miatt az utazást nem tudta vállalni, köszönetét magnetofonszalagon küldte el. „Igen sajnálom és bocsánatukat kérem, hogy a megtiszteltetésért, amelyben részesíteni szívesek voltak, nem éppen szilárd egészségi állapotom mellett nem egész személyemben, csak gépesített hangom útján fejezem ki hálámat és köszönetemet. Legyenek meggyőződve, hogy a gépesítés csak a hangra vonatkozik, az érzésre, amellyel

a kitüntetést fogadom, nem terjed ki.”¹⁶ Felidézte egerszegi emlékeit, említette néhány, a megyével és várossal kapcsolatos írását és méltatta a földrajzi nevek összegyűjtésének jelentőségét. Végül Bárczi Gézárt kérte, hogy „legyen kedves hálamunkámat, vagy talán úgy is mondhatnám: diplomamunkámat bemutatni”. A munka az Ola nevének eredetét taglaló tanulmány volt, amely a Magyar Nyelv szeptemberi számában jelent meg.

A díszpolgári oklevelet Hargitai István készítette. Szövege: „Zalaegerszeg város tanácsa Pais Dezső Kossuth-díjas nyelvtudóst, akadémikust, a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem ny. tanárát, városunk szülöttét a magyar nyelvtudomány művelésében és irányításában szerzett érdemeire való tekintettel s figyelembe véve azt a szeretetet, melyet szülőföldje és egész szülőhazája iránt érez, 1964. április hó 15-én tartott ülésén városunk díszpolgárává választotta.”¹⁷

Két év múlva, Pais 80. születésnapján a Zalai Hírlap 1966. március 20-i száma Németh József írásával köszöntötte. Ugyanez év augusztusában rendezte meg a Megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya a Nevezetes zalaik című kiállítást és találkozót. Ez alkalommal a rendezők a közönség elé tárták Pais Dezső életrajzát, több arcképét, műveinek válogatását. A nyolcvan éves tudóst, szintén nevezetes zalaiként, öccse, István kémia professzor képviselte.

(A kiállítást 1993-ban a Göcseji Múzeum nagyobb keretek közt újra megrendezte, katalógussal egészítette ki, Zalaegerszeg után Alsólendván is bemutatta.)

1971-ben Kosztolányi téri otthonában Kustos Lajos, a város tanácselnöke Pais egyik Egerszegen dolgozó tanítványának kíséretében köszöntötte a 85 éves díszpolgárt. Tosu tanár úr megilletődve köszönte meg a figyelmességet, a kedves kívánságokat. Meghatotta, hogy földijei számon tartják nemcsak munkásságát, hanem életének fordulóit is.

Két év múlva ugyancsak Kustos Lajos hozta Budára a város üzenetét, de már a Farkasréti temetőbe. „A szülőföld, az útra bocsátó város polgárainak küldöttként, az ő bánatukkal állok itt és veszek búcsút Pais professzortól, Dezső bácsitól, Egerszegre mindig szívesen emlékező földinktől, becsült díszpolgárunktól. A mi külön gyászunk annak halála, aki nemcsak igazolványának adatai szerint volt zalaik, hanem vonzódása, vallomása, munkásságának szelleme alapján is. A városnak és nagyhírű fiának egymáshoz való ragaszkodását immár sok évtized próbája őrizte, s különösen az utóbbi években erősítette is.”¹⁸

1974. május 23-24-én a Magyar Nyelvtudományi Társaság és Zalaegerszeg Város Tanácsa tudományos emlékülést rendezett Pais Dezsőre emlékezve. Ez alkalommal avatta Bárczi Géza akadémikus a Zrínyi Gimnázium előcsarnokában a 70 évvel ezelőtt végzett tanítvány emléktábláját. Az előadások e napon a Megyei Könyvtár olvasótermében hangzottak el, ahol kiállítás is felidézte Pais életét, különösen zalaik kapcsolatait. Az összejövétel másnap a Megyei Bíróság (az épület 1732 és 1872 között Megyeháza volt) nagytermében fejeződött be. A konferencia teljes anyaga megjelent a Zalai Tükör 1975. II. számaként és külön borítóval a Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványainak sorozatában.

Négy év múlva, 1980. november 28-án az akkor felépült általános iskola vette fel Pais Dezső nevét. Az új intézményhez a Pais Dezső utca vezetett. A névadóra Pais barátja, Keresztury Dezső emlékezett. Ez alkalommal több egerszegi intézményben nyelvészeti előadásokat tartott Benkő Loránd, Keresztury Dezső, Lőrincze Lajos, Imre Samu és Szathmáry István.

Pár évvel később az iskola előcsarnokában avatták fel a névadó Fischer György szobrászművész által készített mellszobrát. Az szűkebb körű ünnepeken Pais István, Ördög Ferenc és Németh József idézték fel Pais Dezsővel kapcsolatos emlékeiket. (Mivel az iskolát hamarosan öregek otthonává alakítják át, a szobor 2012-ben a Zrínyi Gimnáziumba került.)

1986-ban a Magyar Nyelvtudományi Társaság Pais születésének 100. évfordulóján Zalaegerszegen rendezte a IV. névtudományi konferenciát. Erre készülve alapította a Társaság és Zala Megye Tanácsa a Pais Dezső-díjat, melyet ekkor adtak át a 80 éves Szabó T. Attilának. A Zala Megyei Könyvtár Pais Dezső és a szülőföld címmel kötetet állított össze. Ennek ajánlása: „A kiadványban felsorakoztatott dokumentumok

Pais Dezső Zalaegerszeghez való kötődését bizonyító iratokat és a megyével kapcsolatos írásait tartalmazzák. Pais Dezső születésének 100. évfordulója alkalmából rendezett IV. magyar névtudományi konferencia résztvevőinek tisztelettel átnyújtja a Megyei Könyvtár”. A konferencia szünetében a Pais Dezső utca sarokházán márványtáblát avattak. Szövege: Pais Dezső / 1886 – 1973 / Kossuth-díjas akadémikus, Zalaegerszeg / szülötte, a város díszpolgára, / a magyar nyelv történetének, a névtan / tudományának kiemelkedő kutató professzora / nyelvész nemzedékek és tanárok példamutató / nevelője.

Öt esztendeje a Keresztury Dezső sírjára koszorút helyező kis csoport szomorúan vette észre, hogy Pais Dezső közeli nyughelye méltatlanul elhanyagolt. A város polgármesteri hivatala azóta az emléket megújította, s Keresztury és Pais Dezső sírjára a pátria képviselői minden évben elhelyezik koszorújukat.

A megbecsülés és tisztelet újabb jelképe a József Attila Városi Könyvtár által szervezett, a nagy nyelvtudós születésének 125. évfordulójára emlékező mai ünnepi összejövetel. Örülök, hogy a magyar nyelvtudomány jeleseinek, a Pais család több tagjának, a volt Pais iskola alapító igazgatójának társaságában lehetünk. Jó látni, hogy a hallgatók közt sok a fiatal. Ők a könyvtári vetélkedő résztvevői, akik majd Pais életművének ismeretéből mérik össze tudásukat. Köszönet érte mind a mai találkozózt és a diákok szellemi párviadalát szervező József Attila Könyvtárnak, mind a tudáspróbára vállalkozó fiataloknak.

Jegyzetek

A hivatkozott szövegek egy része megtalálható a Pais Dezső és szülőföld című, a Zala Megyei Könyvtár által 1986-ban összeállított dokumentumgyűjteményben. Mivel a kötet kis példányszámban jelent meg, könyvárusi forgalomba nem került, ma már nehezen hozzáférhető. Ezért a jegyzetekben a szövegek eredeti megjelenési helyére utalok, utána zárójelben PDsz. jelzéssel közlöm a kötet oldalszámát is.

1. Zalai Tükör 1975. II. 21.
2. A város történetéről: Zalaegerszeg. Dokumentumok a város történetéből. Zalaegerszeg, 1985. 2.
3. A családra vonatkozó adatok forrása: A zalaegerszegi Pais család. Összeállította Pais János és dr. Pais József. Kézirat a Göcseji Múzeum adattárában. 3842 – 2011.sz. Benne a Pais családot ábrázoló fotó is.
4. Ördög Ferenc: Személynévviszogatok Göcsej és Hetés területén. Akadémiai Kiadó. Bp. 1973. Névmutató 503.
5. Magyar Nyelv 1934. 126 – 128.
6. Emlékkönyv a Zrínyi Miklós Gimnázium fennállásának 100. évfordulójára. 1896 – 1996. Zalaegerszeg, 1996.
7. Ördög im. 5.
8. Zalai Tükör 1975. II. 14. (PDsz. 123. is)
9. Az elemi iskoláról: Degré Alajos – Simonffy Emil: A zalaegerszegi Központi Elemi Iskola története (1690 – 1949) Zalaegerszeg, 1975. Pais elemi iskolai bizonyítványa: PDsz. 10.
10. A gimnázium történetéről: 6. sz. jegyzetben megjelölt kötet.
11. Zalai Tükör 1975. II. 11. (PDsz. 120. is)
12. A gimnázium értesítői a Göcseji Múzeum gyűjteményében. (A VIII. osztályos érdemjegyek: PDsz. 10. oldalán is.)
13. Zalai Tükör 1975. II. 16. (PDsz. 125. is)
14. Valóság 1971. 6. sz. 39. (PDsz. 5. is.)
15. Valóság 1971. 6. sz. 32. (PDsz. 3. is.)
16. Zalai Tükör 1975. II. 11. (PDsz. 120. is)
17. A Göcseji Múzeum gyűjteményében. GM.T. 74.1. 47. sz.
18. Magyar Nyelv 1973, 2. 133 -134. (PDsz. 124. is.)

Fábián László

„A halál menuettje” – Czóbel Minkáról

Czóbel Minkának hosszú élet adatott és rövidnek mondható siker: jó kilenc évtized alatt legjobb esetben is mintegy húsz esztendeig vonta magára az irodalmi közvélekedés, de inkább a szűkebb szakma figyelmét. Ebben az a legkülönösebb, hogy olyan időszakban került el az érdeklődés, amikor az irodalmi gondolkodás (is) alapvetően paradigmát váltott: részint háttérbe szorult az a fajta naturalizmus, amit gyakorta neveznek realizmusnak, kiveszett a romantikus fordulatosság iránti vonzalom (ha nem is a szélesebb olvasóközönségből, hiszen vitték, hogyan vitték volna a száz kötetes jubileumi Jókai díszkiadást), noha nem föltétlenül a kuriozitás iránti(!) és – akár dekadencia örvén is – az aprólékos lélekelemzés, a minuciózus leírás metafizikai áthallásai kerültek a vonzalmak előterébe. Amikor – és dehogyan csak a francia szimbolisták hatására – a jelenségvilág titokzatos volta aktuálisabbnak tetszett, mint bármikor valaha (Mallarmé „a Föld orfikus magyarázatára” vágyik); amikor váratlanul *összecsúszott* a művészet és a tudomány kutatókedve a látható és nem-látható világ alapos, precíz föltárására. Hiszen – mondjuk – a fényképezés technikai tökéletesedése korántsem csak a pozitívizmus érvrendszerét gyarapította, de éppenséggel a láthatóvá tett láthatatlan végtelen rejtelseivel borzolta tovább a romantika nyugtalanságát ziláltnan őrző korszellem idegeit. A fizikai bizonyosság hiteltelenné tette azokat a pozíciókat, amelyekben – például – Géricault ménjei vágtnak lóversenyképein, ugyanakkor a fizikai világ matematikai leírása Riemann által egy újabb dimenzió izgalmaival bővül el tudóst és sznobot egyaránt. Ady utólag konstatálja az állapotot szinte gnómában: „minden Egész eltörött”, és a nagy kezdőbetű nem csupán modor, de lényeg. Előtte azonban már itthon is tisztában voltak a helyzettel olyanok, mint Justh Zsigmond vagy éppen Czóbel Minka, hogy csak írókat említsünk. És akkor még nem szóltunk a tudomány eredményeit nyomban misztikumba fordító törekvésekről, nevezzük azokat akár teozófiának, lélekelemzésnek, akár asztaltáncoltatásnak.

Új dimenzió(k) jelentkezett képletesen is, ami jobban zavarba hozta a kor szellemi emberét a tudomány fantazmagóriáinál, rögeszméinél, válaszai szükségképpen tartalmazták zaklatottságát – kivált,

ha művészi válaszok voltak. A költőt, a festőt egyre jobban irritálta, hogy mesterségével pepecselve elerőtlenednek, elvesznek legigazabb gesztusai: lemondott hát a bevett ritmusképletekről, rímekről (Gustave Kahn, Laforgue, Whitman, Verhaeren, Brjusov), le a rajzolgotó pemzlről, megtette helyette a törlőrongy, a spahtli vagy a széles ecset (Ensor, Nolde). Különös módon ez a „tárgyszerűség” nem vitte közelebb a természetelvű hűséghez, éppenséggel elbizonytalanította a műalkotás szellemi körvonalait, „*agyonnyargalt akarattal*” (Ady) belejátszotta azokat az életbe, ahogyan belejátszotta az életet a műalkotásba. Nem egészen vonzó eredményei – természetesen – ott virulnak a naturalizmusban, szolidabban, elegánsabban (és föltétlenül mesterkétebben) az impresszionizmusban, olykor otromba programszerűsége pedig némely expresszionista törekvésekben. Azaz: lehet egyszerre isten Baudelaire és Zola, ha másutt nem, hát összehozhatók egy „*bűzhödő tetem*” fölött. Igen, a kettő így együtt ideál Justh számára, és alighanem az általa pátyolgatott költő számára szintén. Holott az utóbbi még leszakíthatatlanul csüng – teszem azt – a jénai iskola romantikusainak misztikus pietizmusán (Novalis) és Arany mives népiségén. Meglehet, egy kicsit Barbey d’Aurevilly normandiai elhagyatottságához idomulva, akiről tudhatott akár Justhtól, hiszen a *Fuimus* írójának figyelmét a zárkózott, mogorva francia sem kerülte el – naplója tanúsága szerint. Miképpen nehezen hihető, hogy Czóbel Minka figyelmét elkerülte volna George Eliot – különös aspektusváltásaival, akit 1860 óta már fordítottak (*Vizimalom*), sőt, ez a férfi név mögé bújt angol hölgy sorsával is érdeklődést kelthetett más, önállósulásra, szabadságra vágyó hölgyekben.

Ugyanakkor – nem kis mértékben a romantika óta (Sophie Mereau, Maria Mnioch, Bettina von Arnim, George Sand, Mary Shelley, Karolina Pavlova, Emily Dickinson stb.) – a kor, legalább is a művészetben, mind jobban tűri az emancipációt, magyar honban is mind gyakrabban nyúlnak tollhoz a Psyché-k, legyenek bár olyan szerencsétlen gyereklányok, mint Karay Ilona (anyja is írt, ha nem is jelentőset), vagy az irodalom, a művészet, a társadalomtudomány, gazdaság, természettudomány világában otthonosabban mozgó, szabadabban nevelt, világlátott Czóbel Minka. Az utóbbit az élménydúsabb környezet megajándékozta azzal a szinkretizmussal, amely olykor még romantikus attitűdű költészetében is jelentkezik, és ami legjobb prózájának – már semmiképp sem Sand *Léliájára* emlékeztető – igazi vonzereje. És akkor nyomban az imént kiemelt két istenség mellé egy földiesebb nagyság: Turgenyev; példa – minden bizonnyal – Justh számára is. Czóbel Minkánál alighanem tetten érhető hatása a „*rhythmicus próza*” kifejlesztésében a *Költemények prózában* című, Baudelaire, Mallarmé hasonló kísérleteit idéző művének, másfelől áttetszőbb a szemléleti hatás, ha történetesen összevetjük a *Hafiát*, a *Miter menyasszonyát az Egy vadász iratai* (a magyar költő még ezen a címen olvashatta magyarul Turgenyev könyvét) *Bezsín-rét* című szolidan misztikus elbeszélésével. Egyáltalán nem véletlen, hogy az orosz arisztokrata és a magyar nagybirtokos úrinő rokonságot mutat mind természeti, mind társadalmi környezete szemlélésében, miként a lelkiismeret, a gazda-morál alapkérdéseiben, ami valószínűleg jobban kitetszik Czóbel Minka elbeszélésének bővebb, ám alighanem kompozíció szempontjából lazább (szinkretikusabb?) változatából, a *Hafiából*. Turgenyev az orosz sztyeppét, az erdőket rója, magyar kolleganője (ne hangozzék idegenül a szó, Jókai ugyancsak „*kedves kis kollégjaként*” aposztrofálta a pályára induló írónőt) pedig az örökkön kóborló festő-rokonnal járta Erdély és a Tátra csúcsait, vagy a Czóbel-birtokon követte a vadászatok eseményeit. És – persze – megismerte az itteni emberek életét, ügyes-bajos dolgait; részvétellel és szeretettel közelített örömeikhez, szenvedéseikhez; szenvedélyeikhez még inkább. Maga dicsekszik vele: „*az elbeszéléseimben előforduló alakok nagyjából ismertőeim*”, tegyük hozzá a táj, amelyben megjelennek, mozognak, szeretnek és meghalnak, legalább annyira. Méltányolt és kedvelt békés megyei írópéldája, Justh sem különben. Olykor még témában – gányók – is találkoznak. Justh a *Fuimusban* név szerint hivatkozik Czóbel Minkára, költészete esszenciájára: a „*vágytalan boldogságra*”. A Czóbel Istvánnak, azaz: Minka bátyjának ajánlott *A pénz legendájában* pedig Belényesy Mária grófnő naplója részben akár a Nyírség magányosságra ítélt költőasszonyáé is lehetne, aki ugyanolyan hévvel vonzódik a *Les fleurs du mal* sátános vigasztalanságához, mint az édesbús magyar nótához, cigányozáshoz.

(Tartja a fáma, hogy Czóbel Minka maga is szerzett efféle szöveget Fráter Lóránd zenéjéhez; tény, hogy zenei műveltsége, zongoratudása megkönnyíthette a prozódia szakszerűbb megközelítését.)

Fölöttébb érdekes, szinte megmagyarázhatatlan, hogy Czóbel Minka művészete akkor válik érdektelenné, akkor tűnik ki az irodalmi megújulásból, amikor aktualitása napnál világosabb lehetne. Amikor a magyar költészet egy neofita szárnya – jórészt expresszionista, majd futurista ösztönzésre – szinte dogmává emeli a szabad verset (Füst, Kassák és köre), az irodalom nemzetközi porondján pedig fölbukkan valahonnét egy nagylélegzetű író, aki az eltűnt idő után nyomoz rendíthetetlen makacssággal. A nagy mű első kötete 1913-ban jelent meg, hét esztendővel a magyar író *Pókháló*k című elbeszélés-gyűjteménye után, amelynek címadó írása – gyanúnk szerint – az életmű csúcса. Érthetetlen, hogy abban az irodalmi közegben, amelyben a Cholnokyak, Csáth, Színi, Lovik, Ambrus bolyongott a külső körökön, Czóbel Minka teljesítménye – lényegét tekintve – szinte reagálatlan maradt. A „*passzív század passzív gyermeke*” – így minősítette az írónőt Justh Zsigmond – talán túlságosan passzívan viselkedett művészi karrierje alakításában is: visszahúzódva a nyírségi birtokra – úgy tetszik – a felejtésbe vonult önkéntesen vissza. Elgondolkodhatunk – persze – Justh vélekedésén, de alighanem csak a tizenkilencedik század utolsó negyedére érthette azt a bizonyos passzivitást, netán a századfordulóra, hiszen a romantika századát egészében igaztalan volna így látni. De még ez alatt az idő alatt is jelentős aktivitás mutatkozott a dekadencia fölszíne alatt: a fizika, a lélektan, a motorizáció, a távközlés forradalmi változásokat élt át, a film megjelenése pedig egy sosem látott tömegkultúra lehetőségét körvonalazta, amely majd maga alá gyűrhet minden vizuális művészetet. Czóbel Minka – ismereteink szerint – többnyire nem követte ezeket a technikai változásokat, monográfusa, Kis Margit szerint még rádiót sem tartott utolsó éveiben sem. Számunkra nem is ez a lényeges. Az azonban igen, ahogy beleakadt az idő problematikájába; megszállottan kutatta az eltűnt időt már jóval Proust előtt, mi több, már-már egzakt módon érzékelt, hogy „*mint a pókhálósálak repülnek el feje fölött a percek, az órák, a napok*”, még inkább, hogy az idő egyszerűen megállt.

„Áll az idő örökké változatlan
Mozdulatlan halálos merevségben
A mindenségnek tengelyén”

(Gyémánt kérub)

Czóbel Minka pókháló-metaforája befon, megkötöz és ugyancsak elemészt mindent. Mert a világ valóságosságához hozzátartozik a pókháló realitása. A pókhálóé, amely ökörnyálként hordja szét a világba az író *figuráinak* dermesztő belső monológjait a melankóliáról, élehetlenségről, benső tűzről, halálvágyról, miként Karay Ilona olykor rakoncátlan ritmusai szerzőjük hasonló intencióit. A szecesszió legnagyobb abszurduma: múltat és jövődőt hajszolt az álló időben.

Korszellem?

Az is, minden bizonnyal. Borzongató és riasztó, ha a tehetetlenség válik korszellemmé. Ezt már Turgenyev (Goncsarov legalább olyan élességgel, hiszen maga vádolta ifjúkori barátját, hogy az *Apák és fiúkat*, a *Nemesi fészket* tőle lopta) megmutatta – időben a magyaroknak is. Ám hogy a tehetetlenségben föllőrdök a történet jelentősége, hogy a cselekmény mind szimplábbá redukálódik, az majd az újszerű regényszemlélet markáns ismertető jegye lesz, netán a groteszk sosem ismert térnyerését hozza, az a századfordulón még nem evidencia (a szeniális *Oblomov* Oroszországon kívül nemigen kerül látókörbe, nálunk csak 1906-ban, a *Pókháló*kkal egy évben jelenik meg). Korszellem helyett tehát szívesebben mondanánk valami kifinomultságában is roppantul ideges, a romantikából jól ismert érzékenységet, bénítóvá nagyítva közvetítenek minden érintést, lett-légyen az a legkevésbé fájdalmas.

Ha valami koordináta-rendszerbe kívánnánk elhelyezni Czóbel Minka életművét, akkor ennek

az origója a születés előtti nemlét lehetne, vízszintes tengelye a fizikai elmúlás, a függőleges pedig a halál metafizikusabb, a transzcendenciával érintkező formája. Ebben a koordináta-rendszerben minden lét-mozzanat magán viseli a nemlét (misztikusabban: más-lét) nyomását, azt a létélményt, amit éppen a fin de siècle embere szerzett meg magának olykor már a haláltáncra emlékeztető plasztikussággal, és amelyet aztán a különböző lét-filozófiák foglaltak Czóbel Minkáénál kidolgozottabb bölcséleti szisztémákba. A „tragikus életérzés” (Unamuno) alapelemei – természetesen – ott kísértének már Schopenhauer, Nietzsche, még inkább az akkor még szinte ismeretlen Kierkegaard filozófiájában, ha nem is azzal a hisztériussággal, amivel a spanyol jajong: „Az a gondolat, hogy meg kell halnom, s az a talány, ami a halál után vár rám, szüntelenül fáj a tudatomnak”. Ennél viszont a szecesszió magyar költője is józanabban rezignált, noha koordinátái föltűnően hasonlatosak. A szecesszió (de már a későromantika) embere valószínűleg szívesebben olvasta Schopenhauert – mondjuk Eduard von Hartmann hegelesre szelídített változatában, noha a „tudattalan filozófiáját” éppen a pszichoanalízis kezdte aktualizálni, lepárolni a kor miazmás levegőjéből, a *die Welt als Wille und Vorstellung* tanításáról semmiképpen nem akart megfeledkezni, legföljebb a vak akarat esetlegességeit kárhoztatta – alkalmasint a vallásos büntudat jegyében. A „tudattalan” – persze – Schellingtől származott, Hartmannál a romantika metafizikájaként él tovább, rákerül némi természettudományos máz is. Az ember mint „halottraktározó állat” (megint csak Unamuno) lépten-nyomon jelen van ebben a köd-világban, akár olyan manifeszten groteszk módon, mint Czóbel Minka *Névnep* című kifejezetten ügyes, mintájában távlatos, már-már szürrealizmust előzményező novellájában. Nemes Domonyi Lőrinc de Sárvár „akarata és képze” egy idejekorán megrendelt koporsóban találkozik össze: benne fekvé fogadja utolsó neve napján a köszöntőket, benne foszlik szét élete a *Végigmentem az ormódi temetőn* kezdetű magyar nóta végső taktusaival. („*Megöl itt a vidékiesség*” – sommázná Jules Laforgue (az oroszoknál csaknem így Szologub), kicsit, vagy talán nem is kicsit költőnk sorsát involválva.)

A bizarr iránti vonzalma némely verseiben (*Ködvárak, Ki volt?, Pán macskái, Troubadourok, Virrasztó* stb.), legkivált novelláiban Cholnoky Viktorra, Színi Gyulára emlékeztethetnek. Ködlovagokra. Czóbel Minka alakjai létezésük minden pillanatában tisztában vannak vele, hogy az emberi élet leghűségesebb kísérője a bánat, a fájdalom, és hogy ennek az életnek egyetlen dimenziója a halál. A boldogság mindössze a szorongás, a gond horizontján lebegő délibáb, jóllehet szorgalmasan űzik azt az ábrándképet, amelyet Villiers de l’Isle-Adam *l’amour suprême*-ként aposztrofált. Hiszen kisebb, csendesebb szerelemmel nem érhetik be, mivel nem is az érzés fontos számukra, hanem az eszmény, ami viszont, ha igazi, valóban elérhetetlen. Jakab Pál eszményi szerelme a *Krisztina* című novellában banális groteszkbe fordul át – mintegy az absztrakt érzelmek kritikájaképpen. *Az infinita vanitá del tutto* (a mindenség végtelen hiúsága – ahogy Leopardi mondaná) a zavart és otromba valóságban válik nevetségessé. Vagy éppen tragikussá, ha a *Miter menyasszonyát* vagy *A halál menuettjét* tekintjük.

Az említett koordináta-rendszert igyekeznek, ha egyáltalán, finom fátyollal lefödni az az esztétizmus, amely korántsem csak az eszményi művészetet, de a művész-eszményt is ráborítja a szellem (sőt, az anyag) minden mozgására, spiritualizmusával elidegeníti a létet hiteles és élhető formáitól. (Itt – fölteszem – érdemes az angol fotográfusnőre, Margaret Cameronra utalnunk, aki szántszándékkal életleníti el képeit az esztétizmus jegyében a kor dogmáival szemben, és akinek képi világa finom párhuzamot kínál Czóbel Minka képisével.) Ez sokkal inkább a dekadencia kórképe, semmint a szecesszióé, az utóbbi részben pontosan a kiválást szorgalmazta belőle. A léttudat századvégi, századfordulós kettősségébe belefért ez a dualizmus, bele Czóbel Minka életérzésébe, alighanem oly módon, ahogyan Tristan Corbière egyszerűsítette a jelenséget: „*a szíve nagy, a lelke gát*”. A költő életművében minden, ami kimondatlan, csupán sejtetett maradt, minden, ami hibásan, avagy egyenesen rosszul artikulált, ennek a dualizmusnak tudható be, nem különben egyéni sorsának szerencsétlenségei. Ugye világos, hogy nem modorról, noha az sem volna ördögtől való, mivel abból akár nagy költészet is kihozható (Ady), hanem fátumról, végzettről beszélünk, hogy a korszak kedvelt műszavaival fejezzük ki magunkat. Czóbel Minka írásaiban a világ,

amelyben él, nem körülötte terpeszkedik, hanem alatta van, ő pedig nincs sem érzelmileg, sem szellemileg kellően fölfegyverkezve, hogy sérülés nélkül élje meg ezt a helyzetet, hiányzik belőle az avantgárd költészet lendülete: az „*agyonnyargalt akarat*”.

Családi vonás a világjobbító, világmegváltó szándék; jórészt barátaiban – Mednyánszky, Justh – is ezzel találkozunk, jóllehet, azok – miként fivére – korszerűbb eszmerendszerek felé tájékozódnak. Az ő népszerűsége – bármennyire őszinte – nagyúri gesztus. Avíttas, népinek vélt formákat igazít a nóta felé (főleg élete végén). Vagy éppen a játssi groteszket, a poént véli népinek, ahogyan *Népdal* című rigmusa. Mások (Kis Margit, Pór Péter, Danyi Magdolna) – minden erénye ellenére – elsősorban az esztétikai dilettánst látták benne. Ennek oka nemcsak a korai kritikusok elítélő magatartásában keresendő, hanem kései „(népies) verseinek és néhány „témájának” is (az *Ünnepély, Virrasztó* perfid nekrofilia!). Erről (is) árulkodik egy különös, kiforratlanságában is érdekes (Adys?) verse, a *Boeckliniana*, amely a svájci festő, szobrász hatását mutatja – már-már konkrét utalással a *Holtak szigete* romantikus jelképiségére.

„Egy idegen kéz gyöngéd érintése
Siklott el lágyan homlokom felett,
Ösmerem e kezét.
Nem, tudom, honnan jött? az élők vagy a
holtak országából.”
(*Boeckliniana*)

Tematikai ambícióját vizsgálva a *Pókhálók* mindenképpen több, mint novella. Ne feledjük, olyan korban született, amikor a műfajhatárok kezdtek elmosódni, a dogmatikus, a normatív szigor a merészebb alkotók többé nem vették komolyan. A novella megnyúlt, terjengősebbé vált, a regényepika lírizálódott, egyre súlyosabb eszmei terheket vett nyakába, a dráma is lemondott az arisztotelészinek vélt követelményekről – már a romantikában (kicsivel talán előbb is – Jakob Lenz). A novellában a drámaiság, a csattanó úgyszólván elomlott, a regény jellemábrázolása lassacskán átcsúszott a pszichologizálásba, a dráma már Ibsennél mindennapi élet akar lenni, másoknál meg elvont eszmények szimbolikus csatateré – akár Wagner módjára, aminek mesterkétségét az egykor Wagner-imádó Nietzsche heves tiltakozással veszi észre, amikor lassan kezd ráébredni a magasztos eszmék kiürülésére. Wagner azonban hat a magyar ironőre is, ha nem is kergeti a Gesamtkunstwerk, a szecesszióval mégis egy lényegű ábrándját.

A *Pókhálók* végső soron egy teljes életsorsot mutat be, egy ábrándjaiban megrendült, érzelmeivel magára maradt, a társnak még a reményét is elvesztett fiatal lány pusztulását. Világos, Czöbel Minka maga is megerősítette, hogy a mintát saját sorsában lelte föl (alig-alig van olyan műve, amelyik ne ebből a világból nőtt volna ki), egy elrontott, megkeseredett élet, amelytől a „vak akarat” morfiomos fiolával vált meg. Ez ugyan történésnek, cselekménynek nem sok, de a szerző nem is igen tart többre igényt; jóval fontosabb számára az ideges környezet, a hullámozó hangulat, a tétova tehetetlenség, a megválthatatlan lélek szorongásainak, álmoknak és ábrándoknak, lefojtott vágyaknak, álcázott túlfűtöttségeknek szinte kibogozhatatlan rajzolata, amit a cím következetesen, esetenként kifejezetten meghökkenítő módon végigvitt szimbolikája foglal tömör képbe. Hogy sok ez, vagy kevés, nem csak hallomásra nem dönthető el, még a jóindulatú interpretálás (Kis Margit) is aggályoskodik, más meg egyenesen és sommásan „töredezettnek és szűkösnak” ítéli elbeszélői világát (Márton László). „*Nem volt prózairó alkat*” – jelenti ki megföllebbezhetetlenül Danyi Magdolna. Meglehet, nem volt az, ám a szecesszióban ez nem is volt föltétele a prózairásnak, epikus hajlandóságait viszont ismerhetjük ilyen jellegű verseiből. Vagyis: ahogyan zavaros, tükörcserepekre hulló világban élt, megkísérelte ő is – miként Kafka mondaná – a tükörcserepekből rekonstruálni az Egészet.

Noha a *Pókhálók* esetében is a „formátumosság” iránti igényünk marad kielégítetlen, aprólékosan fölépített lélekábrázolása, a sovány histórián átsütő szubjektivitása feledtetni tudja, sőt, képes bevonni

olvasóját bujdokoló és szemérmes szenvedélyességébe. Legjobb ismerői egyértelműen csúnyának mondják, de hát az utókor mit tudhat erről. Mit az ön maga előtt is riadozva titkolt szerelmekről, akár Forgács László, akár Olgyay Viktor (akadémikus festészetét Fülep Lajos rendre kárhoztatja) volt a tárgya. A *Pókhálók* mindenesetre Aladárként ismeri, és könnyen lehet, hogy ő már a „második szerelem” (Bourget írt ilyen címmel regényt egy fiatalemberről – Hubert Liauranról –, aki egy asszonyba szerelmes) súlyos aggodalmát és idioszinkráziáit kelti föl a tapasztalatlan hősnőben (az írónőben?). Domonyi Lőrinc alakját is két figurából gyúrta össze; miért ne volna lehetséges ezúttal? Aztán vajon perdöntő-e, hogy amikor Olgyay – már kétgyermekes családapaként (a fiúkból később jeles építészek lettek) – meg akarja látogatni, elutasítja? Holott ha meggondoljuk, nincs is nagy különbség Annus és szolid, mélabús elődje, Fanni között, aki megvallja: „*Mindennapi estvéli fohászokodásom lett ez: bár ne érném a holnapot*”. Elvágódása abba a más-létbe – úgy tetszik – jó száz esztendő múltával is enigmatikus alakja (lehet) a szerelmi csalódástól rettegő, fiatal hölgyeknek. Annuska fejfájásai jelzik a lelki fájdalmak fiziológiai következményeit: „Passzív század” – minősítette Justh; a betegség százada, tennénk hozzá, amely elkezdődött már a tizennyolcadik utolsó negyedében, és egyszeriben a testi kínokon átsejlett, átviláglott a sérült lélek. Kifinomultság, túlérzékenység, vagy ahogyan már igen korán Schlegel axiómába foglalta: „*határtalan lelki ingerlékenység*”. Volt ebben valami lehangoló diszharmonia, ami – persze – szorongva társult a harmónia utáni vággyal. Látjuk Annuskát és barátnőjét, Klárát bizalmas sugdolózásokba merülve, látjuk Annuskát és anyját fölhőtlennek tetsző társas életben a fürdőhelyen; mindezt olyan tiszta képi kompozíciókba beállítva, akárha – mondjuk egy Fantin-Latour vagy Manet, még inkább a magyarokhoz közelebb álló Bastien-Lepage képről ismernénk őket, mintha nem is sejténénk, milyen feszültségek komorlanak a fölszín alatt. Ám Czóbel Minka nem sokáig hagy bennünket ebben a biedermeier-hangulatban; megérkezik a fürdőhelyre a kasznárné értesítése a szolgálólány, Vasas Biri haláláról, a kép pedig radikálisan megváltozik: szinte Valdés-Leal haláltáncát, a *Postrimeriast* idézi:

„*Lehetséges? hogy most ott fekszik az a kövér nagy leány, mereven, ünnepélyesen, mint a nagyasszonyok, a királynék, az apácák? hogy pár hét múlva eltávozik, feloszlik, mint a nagyasszonyok, a királynék, az apácák?*”

Pár hét múlva... a lényeg azonban szemvillanás alatt megtörtént. *In ictu oculi* – írja képébe a spanyol festő; mindegy, főpap, uralkodó, hadvezér, vagy éppen apáca, egyforma a fenyegetettség. Emlékszünk, az anya kissé nyeglén vágta oda Annuskának, ha nem akar férjet, menjen apácának. Ez a megkeseredett ifjú lány pontosan tudja, végzete van, irányíthatatlan sorsa, apácaként is annak lenne foglya.

Pedig, pedig Annuska halála majdhogynem véletlenszerű. „*Gépiesen, mereven üríti ki az üveget egészen az utolsó csöppig, gépiesen, mereven ejti a földre. A széttörő üveg megcsörren, aztán mély csönd ismét...*” De hiszen csak az alkalom véletlen; ott a haldokló nagypapa ágya mellett! Egyféle ön-maga ellen fordított *act gartuite* ez, ha nem is a gide-i immoralitás értelmében (jöllehet, az *Immoraliste* már megjelent, és Gide-re fordította az irodalom figyelmét!), de „*jenseits von Gut und Böse*” – túl jón és rosszon, ahogy Nietzsche tanítja. Egy fiatal, jól nevelt úrilány teszi túl magát végérvényesen a bevett normákon. Mert a „pókhálók” megfojtották benne „*az örömet, az erőt, az életet...*” Annyit a viszonylag józan anya is meglátott, hogy ezek a pókhálók nem pusztán kívülről fojtogatnak, rátelepültek – szerinte genetikusan: nagypáról, apáról öröklötten – az elmére is. Annuska erőteljesen tiltakozott mindig a látélet ellen; végül a pókhálók lebírták. Az legfőleg a Czóbel Minka után maradt hatalmas levél-, napló-, jegyzetanyag ismeretében lenne eldönthető, vajon olvasott-e egyáltalán Gide-et, sokkal valószínűbb azonban, hogy franciául divatosabb szerzőket forgatott, mondjuk, Camille Lemonnier-t, a termékeny és népszerű, olykor már pornográfiába sikló belgát, aki azonban érzékeny volt a szociális kérdésekre, így a női emancipációra, amihez lélektani izgalommal közeledett. A szecesszió szertelensége föltétlenül ébren tartotta a naturalizmust is; Lemonnier ehhez képzőművészeti tevékenységével, monográfusi (Courbet, Menieur) aktivitásával hozzájárulhatott.

Ne feledjük, Czóbel Minkát is vonzotta a festészet, miként a századvég, századforduló úrilányait, ráadásul nem is csak szemlélőként (külföldi útjain gyakorta keresett föl múzeumokat, galériákat), alkotóként szintén.

Hogy festői érdeklődése miként van jelen irodalmi munkásságában, azt talán éppen a *Pókháló* példázhatja. A történet, amely szürkékből, barnákból indul, és aranyló aureolában végződik. Szürke életből az arannyal glóriázott halálba. És közben mániákusan és rendre a fehér, néha ezüst változata, amelyben úgyszólván tobzódik ez az életmű. A tisztaság, a szüziesség, az ártatlanság egyértelmű jelképe. Amiből – költőnk szavával – kitetszik „*az ős harmónia*”. Fehér szárnyú lepkék, fehér szárnyú angyalok, libbenő fehér női ruhák, fehér virágok és fehér hó minduntalan. Hófehér vállak és karok. Érintetlenség, szeplőtlen lelkiismeret.

„*A hó kifárasztott, vihar utam állta,
Pihenőt tartottam havas pusztaságba,
Hullnak, egyre hullnak a fehér hópelyhek,
Elfedtek már mindent, mezőt, erdőt, kertet.*”

(*Hó*)

A hó alatt álomba dermedt világ, Czóbel Minka pedig vallja: „*az álom élet édessége*”. Akár meg is fordíthatná, ahogy századokkal korábban a spanyol költő tette: *la vida es sueno*, az élet – álom, írónknál vitathatatlanul. Színes, sőt, tarka ez az álom; a fehér hó alatt a fű zöldje, a virágok leendő színpompája: kicifrázza majd a világot a sárga, a rózsaszín, a kék, a piros, a lila, meg számtalan más árnyalat. A *Pókháló*ban sem csupán a szürke szín-szimbolikája fölűnő, nem is csak a fehéré vagy az aransárgáé, ott a zöld tavasza, az ezüst-ökörnyál ősze, ott az anya öltözékének színváltozatai, „*kékes-szürke sár nagy gömbölyű lábujjai között*” a cselédlánynak, ahogy a halálhírre földéződik Annuska emlékezetében, és hát a nyomasztó, súlyos feketék, legyenek bár varjúszárnyak. Fülep Lajos szerint „*hogy a költészetbe mennyire belehatolt a színek keresése, elég rámutatni a modern francia szimbolistákra, s arra a jelentőségre, mellyel Rimbaud zseniálisan örült ötlete (A noir, E blanc, I rouge, U vert, O bleu) oly sokáig bírt és bír még ma is, tovább René Ghilre s az 'audition colorée', a színes hallás néhány patológikus képviselőjére*”. Lehet, hogy vékony a cselekmény, lehet, hogy az ismétlődő aposztrophék, az elliptikus mondatok (mellesleg a modern költői próza mesterfogásai!) olykor nehézkesek, a szín-szimbolika tudatosan fölépített rendszere (így működik a versek többségében is) lendületben tartja, mozgatja a történet, elindít, lezár kiterőket, átvilágítja a pókháló szövevényes labirintusát. A lélek labirintusát. Nos, ha tetszik, ez a mű szerkezete. Költői, poétikusan szigorú szerkezet. A harmincnégy, római számokkal jelzett, esetenként mindössze félsoros fejezetet (?) egy klasszikus beszédalakzat, az anadiplózis vagy reduplikáció hömpölyögteti folyamává; az előző beszédegység (fejezet) utolsó szintaktikai egységével kezdődik a következő és így tovább, a végére összefoglalásképpen ennyit hagyva: „*Egy törött üveg darabja a földön*”. A máslet reménye nélkül, amely még ott rezgett Kármán Fanniya utolsó, ugyancsak római számokkal jelzett fejezete végén: „*Ott majd öszvetalálkozunk, és ott majd – bátran szerethetünk*”. Annuskának pedig a gépies merevség...

A szerkesztésnek, kompozíciónak azt az ökonómiáját, amelyet a *Pókháló*ban a magyar szecesszió egyik legtöbbet ígérő, legizgalmasabb jelensége, Czóbel Minka elért, sehol másutt, verseiben sem volt képes azonos színvonalon megismételni. A *Pókháló*kat magam szívesebben tekinteném kisregénynek (hányan és hányan fordulnak ezidőtt ehhez a bizonytalan formához Bourget-tól Színiig), mint novellának; távlatai indokolják. Kisregény a „modern szerelem fízológijáról” (is) – az akkoriban agyonolvasott Bourget szellemében, ám szenzibilisebb tehetséggel. Szerkezeti ornamentalizmusa pedig par excellence szecessziós műnek láttatja.

„*Lelkében a nyugat-európai dekadencia poétikus aurájával*” – miként Pór Péter jellemzi pregnánsan költői attitűdjét, lehet-e magasztosabb cél, mint az Abszolútum? Másik, már-már lehetetlen vállalkozása,

amely semmi esetre sem olyan komplett a végeredményt tekintve, mint a *Pókháló*, ugyanakkor meghökkentő eredetiségével, szecessziós mintázatával legalább akkora figyelmet érdemel. Az 1900-ban megjelent *Donna Juanna* Wagner módján nagyralátó librettó, absztrakt dráma a kor divatja szerint újszerű mondatalakzatokkal (mindezek a versekben is kipróbálva), amelynek színpadi megvalósítása technikailag sem jöhetett szóba, jóllehet, Czóbel Minka a Justh-birtokon műkedvelő előadások során ismerkedhetett a színpaddal. Azonban Czóbel Minkának aligha lehetett az elsődleges szándéka, hogy pódiumról köszönjön vissza rá veretes, költői szövege, amely a legválasztékosabb és egyúttal legelvontabb líraiságtól úgyszólván a népi rigmusig terjed, mi több, bizonyos fennköltégtől ott sem, iróniájában sem szabadul. Hősnője, ha ez a megnevezés itt egyáltalán érvényes lehet, a szeretett férje, a fiatal Fülöp halálába beleőrült szerelmes kasztíliai királynő (Aragóniai Ferdinánd és Kasztíliai Izabella lánya), Johanna, aki haláláig, zárkózott magányban gyászolta elvesztett hitvesét. Természetesen Johanna Czóbel Minkánál is a szerelem örültje; első pillanatban a nekrofiliaig merészkedő testi szerelemé, amelyből titkon lánya születik, a mű igazi főalakja: Donna Juanna, aki érzéki megpróbáltatásai után, ha folytonos elutasításait egyáltalán minősíthetjük ekképpen, az eszményi, az elvont, tehát az „örök nagy Szerelem” megszentelt párját dicsőíti – a hirtelen megtért Don Juan oldalán. Donna Juannának eszelős vesszőfutásban kell megtisztítania a szennyes, fékezhetetlen szerelmet, amelyből származik, minden materializmustól, minden köznapi érzékiségtől, hogy a másletben a szerelem esszenciáját élvezhesse. Az *Irgalom* című (VIII.) jelenetben az őt szexuálisan zaklató Idegent „közömbösen” hártja el:

„Ismerd meg hát az igaz boldogságot:
Hogy kit szeretsz, azt hóféhérnek látod.”

Az egész mű központi kérdése tehát az érzéki szerelem tagadása egy magaszosabb idea szemszögéből, amely eszmény – természetesen – csupán a halálon túl, a másletben valósulhat meg. Minden földi érzés, minden testi gesztus bepiszkítja az ideát, minden ilyen gesztus hasonló borzalmat jelent a nő viselkedéséhez. Az ember érzékeinek rabja, nincs ereje megszabadulni a hús és a vér ígézetétől, holott tudhatná, a közönséges szerelem múlandó, unalomban vagy éppen gyűlöletben ér szomorú véget. Láttuk, pár esztendő múlva majd a *Pókháló* Annuskájának – kimondva, kimondatlan – hasonló főntartásai lesznek a férfi-nő kapcsolattal szemben, úgy véli: a röpké boldogságért hosszú-hosszú boldogtalansággal kell fizetni – ezután rögzül a magyar irodalomtörténetben a boldogtalan, társtalan nő képe. A *Donna Juanna* egyaránt filozófiai és pszichológiai költemény, ha tetszik: könyvdrama, eszmeisége jócskán kölcsönöz Hartmantól, Bourget-től, Lemaitre-től, egyéb a korban divatos szellemáramlatoktól, mindezeket azonban Czóbel Minka – a legjobb pillanatban – képes volt ötvözni és át tudja lelkesíteni önnön lelkiségével – önnön lelkiségével.

Ha – mondjuk – a *Donna Juanna* V. (*Hódolat*) részében Don Fernandóval folytatott párbeszédet olvassuk, a homogénnek tetsző bölcelet mögül rendre kibukkan Schopenhauer („európaizált hinduizmus” – Weöres szerint), Hartmann profilja – jobbára a *Physiologie de l’amour moderne* (Bourget) célzatos aktualizálásában. De hát „a századvég a léleknek valami elérzékenyedésével terhes” – állapítja meg Lemaitre, akinek esztétikai és irodalmi előadásait a Sorbonne-on Czóbel Minka saját vallomása szerint hallgatta. Nincs a gondolatokban semmi eredeti, ahogyan azonban a lélek „szörnyű hatalmát” költészetté emeli, az jóval több sznobisztikus öntetszeglésnél. Örök gondját, az eszmény és a valóság közötti aránytalanságot, ezt a *cruelle énigme*-t (Bourget regényét *Kegyetlen talány* címen adták ki magyarul) feszegeti ezúttal paroxizmusba forduló gyötrellemmel, elkerülhetetlen melankóliájával, álom és sors diszharmoniójával és a gyógyíthatatlanság rémületével. Hogy ez nem végérvényes, nem kikerülhetetlen (lelki)állapot, azt a VII. (*Túlannról*) rész sejteti finoman a keresztény megváltás reményével; Krisztus alakja is ott van, fénysugárként lebeg a megidézettek (Julius Cézár, Szent Ágoston) között, némi blaszfémiát sem mellőzve („*Donna Juanna, kacérkodnál velem?*” – hökken meg a Megváltó a hölgy kétértelmű közeledésén). Ám a befejezés ismert szimbóluma, a fehér virág is a *crime d’amour*, a szerelmi bűntény (ennek a Bourget-

regénynek *Bűnös szerelem* a magyar változata), a vétek televényéből nőtt ki: rémületet kelt. Mallarmé *Heródiása* kísért:

„Szeretem a kint, hogy szűz vagyok
És gyötrő fürtjeim közt élni akarok,
Hogy este ágyamban, mint kígyót érezhessem

*Elbújva egyedül, a meddő, hiú testben
Fagyos csillámaid sápadt áradatát,
Te, aki meghalsz, mert éget a tisztaság,
Jégcsapos és havas, fehér, kegyetlen éjjel!”*

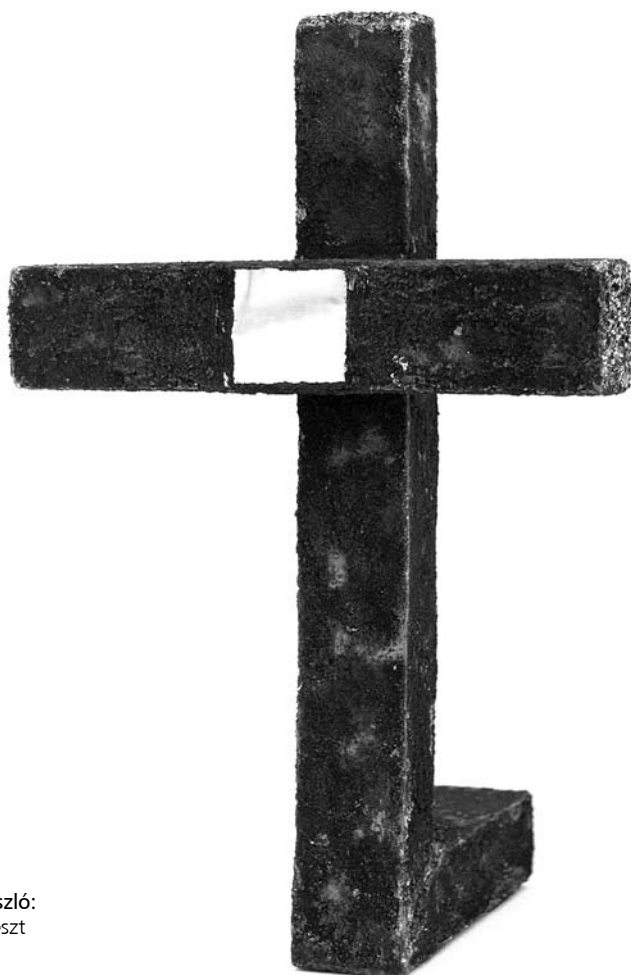
(Weöres Sándor fordítása)

A kreáció absztraktságát némiképpen oldja a fantázia és a költőiség, viszonylag oldott, az olykor időmértékbe fordított hangsúlyos verselés (egy kissé – szótag híján – mintha alexandrinust imitálna), a többnyire szerencsés rímek, néhány szép szinesztézia, „*illathang*” („színes hallás”? tulajdonképpen ennek a trópusnak a belső feszültsége felelne meg leginkább költői szemléletének) színezi súlyos metafizikáját. Gozdsu *Köd* című regénye a cím következetes szimbolikája által szorosán kapcsolható Czóbel Minka *Pókhálójához*, ha hangszerelésében találunk is eltérést. De még kettejük sorsában is észre kell vennünk a korai visszavonulás szinte azonos indítékait. Ezek a „társtalan mesterek” (idécitálhatjuk Komjáthy Jenőt szintén, akiről Czóbel Minka bizonyára tudhatott, ha mástól nem, hát Mednyánszkytól) ugyan nem teremtettek irányzatot, de esetenként jól érzékelték aktuális föladatokat, amelyeknek nem is annyira megoldása köthető nevükhöz, mint inkább előtérbe állításuk. A francia irodalom tele van ilyen pályákkal, nálunk – különös módon – magányos próbálkozások maradtak, a folytatások nem belőlük következtek. Czóbel Minkától azonban a *Pókhálókat*, valamint a *Donna Juannát* (néhány sikerült novelláját, versét) föltétlenül számon kell tartanunk; ezek nem egyszerűen kísérletek, hanem mérhető eredmények. Látképek a tizenkilencedik század végének Magyarországról – újító alkotói szemüvegen keresztül. Kétségtelenül: kissé szépelegve, kissé sznobisztikusan, enyhén elvarázsolva, kecses misztikával. Gozdsu egyik leveléből (Weisz Annához) idézve: „... aki az isteneket megtagadja, nem részesülhet a vonzalom malasztjában, mi ketten pedig hódoló áhitattal szeretjük az istenek alkotásait az ég színeiben, a virágokban, a felhőkben, a fáknban, a kövekben, a mezőkben, a kiváló szellemek gondolataiban (kiemelés tőlem: FL) és a mi gondolatainkban, és mindenben, ami bennünket szépségben körülvesz.”

IRODALOM

- A szecesszió*, szerk. PÓK Lajos, Gondolat, Budapest, 1977.
Jorge Luis BORGES, *Az idő újabb cáfolata*, ford. SCHOLZ László, Gondolat, Budapest, 1987.
CZÓBEL Minka, *Boszorkánydalok*, Szépirodalmi, Budapest, 1974.
CZÓBEL Minka, *Pókhálókat*, Jelenkor, Pécs, 2000.
DANYI Magdolna, *Czóbel Minka*, Újvidék, Hungarológiai Intézet, 1980. (Irodalomtudományi Dolgozatok 1.)
Enciclopedia dell'arte, Garzanti, 1973.
FÜLEP Lajos, *A művészet forradalmától a nagy forradalomig*, Magvető, Budapest, 1974.
HORVÁTH Zoltán, *Magyar századforduló*, Gondolat, Budapest, 1974.
JUSTH Zsigmond, *A pénz legendája*, Franklin, Budapest, 1905.
KARAY Ilona *Hagyatéka*, KÁROLYI Amy és WEÖRES Sándor tanulmányával, szerk. TÜSKÉS Tibor, Pécs, Baranya Megyei Könyvtár, 1987. (Pannónia Könyvek)
KARÁTSZON Endre, *Baudelaire ajándéka*, Jelenkor, Pécs, 1994.

KÁRMÁN József, *Válogatott művei*, Szépirodalmi, Budapest, 1955.
Kertünk istennel határos. Gozdu Elek és Weisz Anna levelezése, a szöveget gond. PONGRÁCZ P. Mária, ALEXA Károly, Kortárs, Budapest, 2001.
KISS Margit, *Czóbel Minka*, Bölcsészdoktori Disszertáció, Debrecen, 1942.
Dr. KISS Margit, *Czóbel Minka*, Szabolcs-Szatmár Megyei Idegenforgalmi Hivatal, 1980.
Jules LEMAITRE, *Tanulmányok*, Révai, é. n.
Stéphane MALLARMÉ, *Költeményei*, versford. WEÖRES Sándor, prózaverseket ford., utószó, jegyz. DOBOSSY László, ill. MARTYN Ferenc, Magyar Helikon, Budapest, 1964.
Friedrich NIETZSCHE, *Válogatott írásai*, vál., bev. SZÉLL Zsuzsa, ford. SZABÓ Ede, tárgymutató LADÁNYI Péter, Gondolat, Budapest, 1984.
PÓR Péter, *Konzervatív reformtörekvések a századforduló irodalmában*, Akadémiai, Budapest, 1971.
Rüdiger SAFRANSKI, *Romantik. Eine deutsche Affare*, Carl Hanser Verlag, München, 2007.
Arthur SCHOPENHAUER, *A nemi szerelem metafizikája*, ford. BÁNÓCZI József, Hatágú Síp, Budapest, 1992.
Miguel de UNAMUNO, *A tragikus életérzés*, ford. FARKAS Géza, Európa, Budapest, 1989.
WEÖRES Sándor, *Három veréb hat szemmel*, Magvető, Budapest, 1982.
Stanisław WITKIEWICZ, *Sztuka i kritika u nas*, Wydawnictwo Literackie, 1971.

Horváth László:
Térdelő kereszt

Varga Virág

Bezárt szoba,
avagy a történelem női átsajátítása.
Gulácsy Irén: *Pax vobis*

Virginia Woolf diskurzusalapító szövegében, *a Saját szobában* (1928) a pozitivistá történelemszemlélettel szemben azt javasolja, hogy a nők történelemben való láthatóvá tétele miatt a szépprózához, a fikcióhoz forduljanak, amely által beíródhatnak a történelembe. Ez a meglátása azért tűnik nagy jelentőségűnek, mert „legitimizálja” az íróknak törekvését a történelmi regényekkel kapcsolatban is. Az természetesen, hogy egy nő átírhatja a paradigmát nem mindig jelenti, hogy attól lesz/válik „nőivé” a szöveg, ha az aktivitásában megnyilatkozó nőket olvassuk vissza a szövegből, hanem azt is, hogy az íróknak sajátosan átértelmezték a „férfiasság” konstrukciókat, esetenként azt is, hogy az elbeszélő (a narrátor) bizonyos fokú átvételét jelenthetik a férfiak műveiből,¹ így nem minden alap nélkül jegyezte meg Németh László Gulácsy Irénről, hogy Szabó Dezső és Móricz Zsigmond prózájával tart rokonságot, amelyeknek elbeszélőit Gulácsy Irén sikeresen 'sajátította át', tehát az elbeszélő mégsem egy önazonos pozícióból szólal meg (mint a férfi írók) műveiben, hanem elszórtan, destabilizáltan, egymást keresztezve, és műfajiségében is „hibridizáltan”.

Gulácsy Irén, amikor a történelmi regényekkel „jegyezte el” magát, ahogy egyik kritikus fogalmazott róla,² már az erdélyi irodalmi élet egyik közismert szereplője volt, két regénye és ugyanennyi novelláskötete jelent meg, és életpályájának egy része már „mögötte állt”. Az író (örmezei és gulácsi Gulácsy Irén) 1894. szeptember 9-én született Lázárpusztán, kalandos körülmények között látva meg a napvilágot egy dél-magyarországi vasútállomáson, amiből szülei azt a következtetést vonják le, hogy „feltűnően gyorsmunkájú” lesz. Gulácsy későbbi histográfiai érdeklődését kiterjesztette saját családja származásának kutatására is,³ elszegényedett nemesi család utódként igazolva identitását, amelyre író(nő) i aurája megteremtéséhez is szüksége volt. Valószínűleg ez a családból hozott fegyelmező magatartás később egész írói pályájára kihatott. Gyermekkorában a zongorázás egyik kedvenc foglalatosságává vált, tíz éves kora körül egymás után írja (állítólag naponként legalább egy) regényét, színdarabjait, hogy a szobáját beborító kézírathalmazok mennyisége miatt ettől a szenvedélyétől is eltiltatik. (Első regényének címe *A halál angyala elrabolja Katalin gyermekét*, gyermekkori ismeretlen színműve a *Haramiakirálynő*.) A legtöbb önéletrajzi cikk nevelődésének helyét tréfásan az eperfa tetejéül jelölte meg. Az elemi elvégzése után beiratkozik a helyi gimnáziumba, ahol a tudós női tanár, Tedeschi Borbála tanítványa. Kamaszfejjel, 14 éves korában ismerkedik meg egy iskolai szünet alkalmával unokabátyjával, Pálffy Jenővel, akihez két évvel később (16 évesen) férjhez megy. Pálffyt, az Esterházy-birtok akkori mérnökét először a

1 Virginia WOOLF, *Saját szoba*, ford. BÉCSY Ágnes, Európa, Budapest, 1986. Diana WALLACE, *The Woman's Historical Novel*. British Women Writers, 1900-2000, Palgrave Macmillan, New York-Basingstoke, 2005, 7-8. A következő kiadás lapszámaira utaltam: GULÁCSY Irén, *Pax vobis*, Singer és Wolfner, Budapest, 1931.

2 BAJOMI Vilmos, *Könyvek*, *Korunk Szava* 1937/9, 281.

3 GULÁCSY Irén, *Felmagyar elődeim = Uő., Tegnap és régmúlt*, Singer és Wolfner, Budapest, 1939.

Tolna megyei Dombóvárra, végül a Sopron megyei Kismartonba helyezik, ahol a Hanság mocsarainak lecsapolásában vesz részt. Ez idő tájt a legkeményebb körülmények között laknak, hol sátorban, hol alkalmi deszkakunyhóban. Gulácsytól környezete szociális problémái nem álltak távol: a fiatalasszony főzni tanította a dolgozó férfinépet, írástudó létére intezte ügyeiket, a betegségekre orvosságos kenőcsöket ismert, miközben befejezte zenei képzését, festett, különösen az arcképfestés terén mutatott tehetséget.

A nők felsőfokú végzettséget először a bölcész, valamint az orvosi-gyógyszerészeti pályán nyerhettek (1895), nem véletlenül, hiszen hagyományosan altruista vonásokkal látták el őket, Gulácsy Irén ennek az elvárásnak egy magánéletében bekövetkező tragédia miatt is megfelelt. Miután Nagyváradra költöztek férje beteg lett, évekig ápolja férjét, később újságíróként is megmutatkozik rátermettsége. Mélységesen emberi kiállására jellemző volt, hogy még Magyarországra való visszatelepülése előtt, újságíróként pedig, amikor a vasgárdista román diákok kongresszusa idején (1927), mikor tömeges volt a magyar és zsidó származású lakosság városból való kiszivárgása, tudósítást ír a vasgárdisták rombolásáról, a zsinagógákban történt fosztogatásokról. Az írást természetesen saját neve alatt jegyzi. „A névtelenség mögé bújjak, mikor cselekedni kell?” – kérdi az őt féltő szerkesztőtől.⁴ Ez a publicisztikai magatartása a vészkorszak fenyegető világában feléled, bújtatja zsidó származású kiadóit, ami miatt pár napig bent tartották a Gestapo emberei. Gulácsy Irén halála előtti utolsó napokban a szintén zsidó származású Kosztolányiné Harnos Ilonának ajánlott segítségként a Vitéz utcai óvóhelyen búvóhelyet, aki azonban látva Gulácsy saját magával kapcsolatos fatalizmusát végül nem fogadta el azt. Gulácsy Irén biztatására tolták el a Vitéz utcai óvóhely elől a nyilas laktanya irányába azt a lószerekkel telerakott teherautót is, amely azonban később visszakerült eredeti helyére. Ebbe a kocsiba csapódott bele egy ledobott bomba (1945. január 2-án), amelynek robbanása következtében a többemeletes ház felemelkedett, és az egész tömegével visszazuhant az óvóhelyre, maga alá temetve az ott megbújó környékbelieket. Gulácsy halála után polémia indult az állítólag akkor már tizenöt éve rendszeresen írott, de a tragédiában feltehetően megsemmisülhetett naplójáról.⁵ Vámos Magda a következőképpen fogalmaz az író nő halálával kapcsolatban: „Történelmi regényíró, aki saját életében is regényfigura volt, halálában történelmi időknek lett áldozata.”⁶

Gulácsynak egész mostanáig szembe kellett néznie különböző előítéletekkel, mint (konzervatív) kortársainak többségének: egyszerre akarta marginalizálni az irodalomtudomány, mint sikerszerzőt, történelmi regények szerzőjét, ugyanakkor mint „hagyományosan” nem nőinek vélt narratívák létrehozóját, vagyis nem szubjektívnek vélt (mint a napló, levél) művek alkotóját. Ráadásul a két világháború közötti női szerepvállalás egészen másképpen mutatta a nők konkrét szerepvállalási lehetőségeit, aminek „semmibevetele” egyet jelentett számos (konzervatív) író(nő) kizárásával (Kosáryné Réz Lola, Gulácsy Irén, Szederkényi Anna). Visszatérve, hogy miért gondolhatta úgy Woolf, hogy helyettesítheti a regény a történelmi műveket, arra úgy lehetne válaszolni, hogy a történelmi regény és a történetírói beszédmódok között „valószerűség” és „látzáti azonosság” van, amelyek olyan elvek mentén rendezték őket el esetlegesen, mint például archaizáló attitűd, másrészt bizonyos nyelvi retorikai megformálás(ok). Gulácsy Irén végül mint történelmi regények bestseller írója lett közismert: a *Fekete völgyek* (1927) tekinthető Gulácsy legnagyobb népszerűségnek örvendő regényének, az író nő a *Nagy Lajos király* (1936) című könyvéből (1943-ig) legalább 31-34 ezer kötet sikerült eladni, míg a *Pax vobis*nak (1930) 43-45. ezredik példányszámai kerültek forgalomba, *A kállói kapitányt* (1933) pedig csak megjelenésének évében még nyolcszor kiadták.⁷

Mivel a nyugatos kánonszervező elveket nem nagyon kérdőjelezte meg, ezért úgy tűnhetett,

4 HEGEDŰS Nándor, Gulácsy Irén naplója, Vigília 1965, 316.

5 HEGEDŰS Nándor, Gulácsy Irén naplója, Haladás 1948/22., 4., Uő., Gulácsy Irén naplója, 316-317., POSSONYI László, Egy marék hamu, Új Ember 1965. január 3., 2. vő. KÖRÖSSÉNYI Vilmos, Gulácsy nem írt naplót, Színház 1948/ 24.

6 VÁMOS Magda, Gulácsy Irén [Akik elmentek], Magyar Nemzet 1945/ 38., 5.

7 A Gulácsy-könyvek legújabb kiadásai: GULÁCSY Irén, Főrgeteg, Kráter, Pomáz, 2009. (Aranyrög Könyvtár 5.) GULÁCSY Irén, Fekete völgyek, fapadoskonyv.hu, Budapest, 2010, Nagy Lajos király, fapadoskonyv.hu, Budapest, 2010., Pax vobis, fapadoskonyv.hu, 2010.

hogy kommunista éraban újra kiadott Illés Endre szövege képviseli egyedül a Gulácsyról megszületett értékítéletek kvintesszenciáját (a *Pax vobis* kapcsán), holott azon kívül, hogy olyan szüzséalkotó elemeket említ, amelyek nem találhatók meg a könyvben, a ponyvaregényekkel és az operával hozza összefüggésbe a regényt, egyértelműen „nőneműsítve” azt, szemben az ő maskulin, liberális elveket képviselő, autonóm szubjektumpozíciójával.⁸ Valódi oka ellenszenvének az, hogy a (női) történelmi regények (néha leplezetlenül) léptek fel az ideológiai beszédmódok pragmatizálási lehetőségeivel, igényével, ám persze, hogy mit jelent a regények átpolitizáltsága, néha nehezen megfeythető, gyakorta rá van bízva az olvasó odafordulására; ahogy Gyáni Gábor fogalmazott a történelmi regényekkel kapcsolatban: az állandó történelmi jelentésbővülés, változás révén ezek a történelmi elbeszéléseket megszólító regények „valószerű” mivoltukban az „igaz tudásának” interpretatív jellegét ölthetik.⁹ Nem kevésbé nögyűlölők Illés olyan megjegyzései sem, minthogy a regény „Jeles iskolai dolgozat, három kötetben”, amely feltételezi, az „igazi irodalmiságról” többet tudó (férfi) tanár alakját, aki nem sokat tart „szorgalmas” lánytanítványáról, és legszívesebben eltanácsolná a pályáról.

Nem mindenki vélekedett ilyen negatívan az író műkairól, Bánhegyi Jób monográfiájában a következőképpen írt róla: „A világháború és a forradalmak óta feltűnt nőírók közül Gulácsy Irén jutott a legnagyobb népszerűsége. Neve szinte fogalomává vált, művei új meg új kiadásokban forognak közközben és az egész művelt magyarságot meghódították a kivételes tehetségű író vonzó epikájának (...) Bizonyára alkotásainak helyes érzékeléssel kiválasztott témái, időszéri problémái is hozzájárultak a művészete iránt való érdeklődés felkeltéséhez, de főképp az író lelkesége az a hatalmas tényező, amely ellenállhatatlanul vonzotta a közönséget”¹⁰ Bár a *Pax vobis* nem a török hódoltság időszakához nyúl vissza, mint több más történelmi regénye, hanem történelmünknek az értelmezhetőség szempontjából – ha lehet így fogalmazni –, egy még inkább problematikus időszakát eleveníti meg (a kuruc – labanc kort), leszámítva a tematikus szempontot, mégis ugyanazon elvárások mentén támadták, ahogyan más történelmi regényeit. A konzervatív lapok, kritikusok a regény „eleven” történelemszemléletét értelmezik, hangsúlyozva, hogy a téma ilyenféle történelmi horizontba való emelésével senki nem próbálkozott addig (a „külsőségekbe menekülő” Herczeg Ferenc és a lírikusként megszólaló Ady kivételével), többnyire költői „fantáziáját” is dicsérve, amely a történelmi adatok mögé hatolva „tárgyilagosságában” mintegy túltesz néhány történetírón is, amely megállapítások kerülő úton, de megegyeznek Virginia Woolfnak a megállapításaival is.

A *Pax vobis* címében („béke nektek”, „béke neked”) már címében megszólítja az olvasót, aki feloldja, megoldja, megfeyti e sajátos történelem kódjait, utalva egyébként olyan szexuális kódokra is, amelyek a nőket hagyományosan háborúellenes attitűdökkel kötötték össze, amiről néhány korabeli női mozgalom is tudósít. Ellentétben a Fekete vőlegényekkel itt nem maguk a történelmi folyamatok játsszák a főszerepet, hanem „láthatatlan” (nőneműsített) történelem, ahogy az író egyik monográfiája írja: az események középpontjában gróf Pálffy Mária áll, Pálffy János horvát bán, királyhű altábornagy és Czobor Mária, a hagyományosan inkább kurucpárti család úrasszonyának leánya áll,¹¹ aki egyben Haller Gábor kuruc kapitány titkos mátkája. A regényben valóban Mária az, aki a regényvilág összes színterét végigbolyongja, a cselekmény és a narrátor jobbára mindig a főszereplő peregrinációjánál időzik néhány epizodikus kitérőt leszámítva. A regényidő, ellentétben az értelmezők többségének megállapításával, nem a Rákóczi-szabadságharc utolsó éveit öleli fel, hanem az 1705. esztendővel kezdődik és a szatmári békekötés körüli idősakkal zárul le. Míg a regényalakok általános sajátja, hogy viszonylag egyértelmű

8 ILLÉS Endre, *Pax vobis*, Nyugat 1931/8, 408-411. Átírt formában: Uő., *Sárguló fényképek (A harmincas évekből)*, Kritika 1971/7, 1033-1039.

9 GYÁNI, Gábor GYÁNI Gábor, *Történelem és regény: a történelmi regény*, Tiszatáj 2004/ 78-92, Uez, *Relatív történelem*, Typotex, Budapest, 2007, 260-284.

10 BÁNHEGYI Jób, *Magyar nőírók*, Szent István-Társulat, Budapest, 1939, 159.

11 BUJDOS Balázs, P. Gulácsy Irén, Vitéz Tóth Alajos könyvnyomdai műintézet, 1934, 6.

identitással rendelkeznek, Mária számára a legfőbb feladat, hogy a politikai ellenfelek közül mindenkivel a legjobb viszonyt tartsa fenn, és látszólag királyhű, udvarhölgyi mivoltával kendőzze el szerelmét Haller, megmásíthatatlan elvhűségét a Magyarországot érintő politika iránt.

Gulácsy Irén trópusai visszaperlik a történelem nőnemesítését, az író nő regényeinek középpontjában mindig valamivel való eljegyzettség, a jegyesség kérdése áll, holott előző regényével, a *Fekete völegényekkel* kapcsolatban (talán a címben megfogalmazottak szerint is) ezt nyilvánvalónak gondolták el. A *Pax vobis* térdejét valójában a Hallerrel való találkozások és Mária Magyarországon tett, az előbbivel többnyire időben egybeeső, politikai célú utazásai határolják – mintegy állandó bolyongás érzetét keltve fel. Míg előző regényének főhőse a „szülőföld” pozíciójából szemlélhette a világtörténeti eseményeket, addig Pálffy Máriának nem marad más, mint az otthontalanság a bécsi Burg, a vöröskői vár mint egykori szülőhelye (5-31), és az állandóan máshol állomásozó kuruc és labanc tábor, vagyis szerelmének és édesapjának állomásai között. Néhol apácázárdában, kolostorban folytatódik a peregrinációs szenvedéstörténet, ahova Czibakkal és Tomoryval ellentétben nem vallásos meggyőződése vezeti Máriát, hanem a bécsi intrikák juttatják mintegy büntetésként.

Gulácsy tehát amellet, hogy egy népszerű toposzra utal, amelyet főleg az első világháború tapasztalata termelt ki, vagyis, ahogy említettem, a nők háborúellenesek, az otthon értékeit védelmezők (lásd Mária viselkedését, a Károlyi család nőtagjait, a fejedelemasszony apolitikusságát), miközben átértelmezi a férfiaságról szóló konstrukciókat is, felforgatva a nemekről kialakított bináris pozíciókat, vagyis a nőknek tulajdonított „ösztönösséggel” a férfiakat jellemzi (I. József vagy Bercecsényi), akik konokul kitartanak egy amúgy politikailag kivitelezhetetlen álláspont miatt önbecsülésüket sértve látva (mint II. Rákóczi Ferenc), esetleg olyasfajta hűségből fakadóan, amelynek már nincs valós tartalma (Károlyi), virtusból (Haller). Az elbeszélő ironikus megjegyzése nem kíméli a „feminin” férfiakat sem, mint Caëtanót, akik képviselhetné a „tudás” modern előrehaladó természetét, ám „alkimista”, „kalandor”, aki segíti Caraffa asszonyt (a kerítő nő szerepében), és Guitanát (Mária riválisát a császári szerelemben). A regény azonban igazságot szolgáltat a Károlyi-, Görgey-féle, az ország tarthatatlan viszonyai között (szegénység, pestisjárványok, rablások, a kuruc had felszereltsége és nyomorúságos állapota) béketárgyalásokat folytató, végül megkötő magyar politikus alakjának is, annak vívódását hosszasan ábrázolva férfi elbeszélővel és belső (pszicho-) narrációval.

A regény harmadik számú elbeszélője leginkább Pálffy Mária, olykor pedig egy nem lokalizált narrátor perspektívájából láttatja a történeteket, mintha az író nő ambicionálta volna azt, ami a népszerű író nők történeteivel kapcsolatban lenni szokott: vagyis meg kell védenie valamilyen módon nemcsak a gonosz kritikusoktól, hanem „csábítóitól” (Haller, a gróf, császár, riválisok stb.), akik tönkre akarják tenni. Ám nemcsak a női szubjektum van behelyezve függőségi viszonylatokba, a „köztes” identitások problémája végig ott kísért az író nő műveiben: álruhába öltözve, bécsi palotájából kiszökve az uralkodó nemcsak saját népének amoralitására ébred rá, hanem arra is, hogy maga is fogoly palotájában, mintegy stilizált szimbólumaként a „hatalomnak”, amely tapasztalattól megérintve azontúl megpróbál rendeleteivel törvényileg munkálkodni népe javára, és enyhít a magyarországi hadjárat szigorán. Ennyiben eleget tesz azonban a modern polgár éthoszával kapcsolatos elvárásoknak (racionalitás, felhalmozás), és önmaga (korábbi, feminizált) ellentétévé válik. A bemutatott Bécs és környéke színházi jelleget ölt: a Burg belső térkialakítása, a páztorjátékkal összekötött pompás álarcos menet (a megszülető Schönbrunn előképeként), és a bikaviadal „osztrákká” adaptált arénája mint a bécsi kispolgárság szórakozóhelye is (113), aminek „transzparensként” nem nehéz felismerni a 19. század végének és a 20. század elejének „dekadensként” bemutatott osztrák fővárosát, amiről többek között Schorske vagy Jacques Le Rider írt.

A női szubjektum teste nemcsak „társadalmi megírt” entitás, hanem testébe zárt entitás is: Gulácsy tárcáiban rendre visszatér a József-korabeli illem, öltözték, és a képmutató erkölcs tárgyalásához, amelyek szerinte a korabeli bécsi udvart jellemezték, párhuzamot vonva a mindenkori divat nőkre kényszerített

mechanizmusa között.¹² Az író (talán az Új Idők publicistájaként is) érezte, amiről Naomi Wolf ír *A szépség kultusza* című könyvében, vagyis, hogy egy kor szépségideálja mindig szimbolizálja azt a női viselkedésmintázatot, amelyet kívánatosnak tartanak,¹³ vagyis Mária szüzessége és látszólagos szexuális tapasztalatlansága, Guitana kihívó viselkedése, felékszerezett megjelenése a szépségmítosz ugyanazon megjelenései, mindkettő jelzi a (hímnemű) modernség viszonyulását a nőihez, a „szajha” és a „szűz” képében, de egyaránt kívánatosak a szerelmes mivoltában csapongó férfi, I. József számára. A nő pszichéje, teste le van láncolva, amely diskurzus kialakításában mindenki részt vesz. A regény első lapjain éppen a szokásjog, az Ehrenspegel, a „Spanyol etikett” jegyében az amúgy „felvilágosult” Pálffy azt tanácsolja a Hófdámának készülő lányának, Máriának, hogy ha már nem is akarja követni a francia Napkirály közszájon forgó (egyébként nemeshez illő) szokását, a tisztálkodás hanyagolását, akkor legalább *színlelje*, hogy „senki nesztét ne vegye”. Az ajándéknak szánt „kis és nagy Pandora” divatbábukon található ruhák egyaránt nehézkes ruhadarabok. Mindez semmi ahhoz képest, amit el kellett viselnie majd a reményteljes udvarhölgynek az udvari illem (divat) érdekében. A nőiség tehát valamilyen hasonlóság (metafora) egy olyan valamihez, ami élettelen, tehát „nincs”, másrészt amennyiben valódi létezőként jelennek meg, testüket bele kell kényszeríteni ebbe a „hasonlóságba”. Ezért kelthet visszatetszést a „férfiruhába” öltözött Mária, ezért sanyargatják testüket az apácák, az özvegy császárné nemkülönben, végül enigmatikus, hogy a „legtisztább nő” mégsem az aktivitásában megmutatkozó Mária, hanem Lamberg felesége, aki kizáródott az emberi kommunikációból – megbomlott elméje még házassága előtt. Míg Felman nagyhatású kritikai esszéje szerint a „kúra téveszméje” abból áll, hogy a nő meggyógyulása szerelmesének felismeréséből fakadna,¹⁴ addig Lamberg megleégszik felesége (zavart) énekével, amely mintegy válaszként érkezik hozzá sejtelmesen a létezés pereméről. Tehát az „esszenciális” nőiség (legalábbis ezeknek a férfiaknak a tekintetében), hogy a nők mechanikus bábuk legyenek és/vagy „örültek”.

Míg Kaffka novelláinak többségében és a *Hangyaboly*ban a zárda tere egy felbomló korszak lenyomataként már nem volt képes megteremteni az időn kívüliség látszatát, ezernyi szállal kötődve az állandóan változó kinti világhoz, amely behatol, áttöri, kompromittálja a zárda belső történéseit, addig ez a helyszín a Gulácsy-regényben hermetikusan elzárt térként elevenítődik meg, ahova csak nehezen szerzett engedéllyel (Mária látogatása Rákóczi fejedelem raboskodó hitvesénél), ármány folytán (a magyargyűlölő Caraffa asszony megtévesztő kirándulása Rákóczi hitvesénél), de legfőképpen valamiféle megtorlasként jutnak a női szereplők (Mária és a fejedelemasszony is). A regényvilágban megjelenő nők mindig szeparáltan élnek (mint Eleonóra császárné vagy I. József hitvese, Amália, akit így jellemez a mindentudó narrátor: „a birodalom új urának hitvese. Nem ismerte a nép, mert egyetlen reményének, leendő trónörökösének elvesztése óta, a korosodó, beteges, epés császári asszony ki sem mozdult a Burgból. Gyűlölte a népet, gyűlölte az utcát, a várost. Gyűlölt ez mindent és mindenkit, annak az egy élő lénynek, férjének kivételével, aki most három lépéssel előtte lépdelt s akit gyűlöleténél is jobban megnyomorított későn-virágzott, kétségbeesett szerelmével”). A nők talán éppen azért, mert nem áhítják a rögzített szubjektumpozíciókat, ezernyi szállal kötődnek környezetükhöz, gyakran közvetítő szerepet játszhattak és képesek voltak a férfiak világának, és a kapcsolatok sarkkövévé válni,¹⁵ amit a térbeli konstrukciók is reprezentálnak.

A nők világa mindig a bezárt (és „a köztes”): a Favorita (a kegyencnő) közepén elhelyezkedő toronyszobája vagy Lamberg magánlakosztálya az a tér, ahol József a nőket Guitanát és Máriát fogadja. (192) Amennyire közvetítő szerepe van Máriának a politikában, I. József magánéletében, annyiban a határok áthágója is.¹⁶ Bár az intrikusok mindegyikét jellemzi az álcázás, a képmutatás, a látszat, azonban

12 GULÁCSY, Tegnap és régmúlt, 170-183, 184-196, 197-208, 209-219, 220-230.

13 Naomi WOLF, *A szépség kultusza* (1990) ford. FOLLÁRDT Natália, Csokonai, Debrecen, 1999, 27.

14 Shoshana FELMAN, *A nők és az örültség. A kritika téveszméje* (1975), ford. HÓDOSY Annamária = *Testes Könyv II.*, szerk. KISS Attila Attila, KOVÁCS Sándor sk., ODORICS Ferenc, Ictus Irodalomelméleti Csoport, Szeged, 1997, 382-405. (deKON Könyvek 10.)

15 Eva Feder KITTAY, *Woman as Metaphor*, *Hypathia* 1988/3., 63-64.

16 *A határok áthágásáról* Gulácsy művészetében már a Fekete völgyének kapcsán írtam, VARGA, 2009, I.m., 303.

VARGA Virág, Erdély, nő, történelem. Gulácsy Irén: Fekete völgyének, ZSÁVOLYA Zoltán, = *Nő, tükkör, írás. Értelmezések a 20. század*

mindegyikőjük a Burg (spanyolnál spanyolabb) etikettjéhez alkalmazkodik, belesimulva az uralkodó család iránti hódolatba, csupán Mária az, akinek éppen a távollévő magyarjai, szerelme miatt kell mímelnie, nem pedig személyes érdekének jutalmát elvárva, és ezzel az író nő újra aktívvá teszi a női hősiességről szóló 20. századi „beszámolókat”, ahol a nő hazáját félti, és áldozatot hoz érte, vagyis magasabb rendű célért küzd, amely kiemeli őt e békaperspektívából ábrázolt környezetből (ahogy ezt például Tormay Cécile-nél is tapasztalhatjuk). Megmutatva, hogy a békének ára van, és hogy egyik megteremtője Mária, illetve annak női (testi, pszichés) mivolta esik áldozatul e megszerzett békekötésnek, hogy aztán örökre eltűnjön, kiíródva a diskurzusból.

Nem annyira közismert, hogy a két világháború között egyik legdivatosabb műfaja lett a történelmi regény irodalmunknak, még kevésbé, hogy író nők sora művelte ezt a műfajt, meghatározott módon átírva a paradigmát, néhol a családregénnyel vagy az életrajzzal, vagy az erotikus töltésű romantikus regényekkel, többé-kevésbé az erotikus regénnyel tartva rokonságot (l. a fiatal Károlyi lány játszódása Hallerrel, amelyet kihagyásos módon ábrázol az író nő). Míg, vélekedik Dudovitz, Nyugat-Európában a mainstream diskurzus nem szívesen látott művei voltak,¹⁷ addig Magyarországon ezek az író(nők) is részesültek hivatalos elismerésben, ami részben annak volt köszönhető, hogy méltányolták, hogy emocionális vívódásaikat a „haza, család, szerelem” összefüggésének viszonylataiban ábrázolják. Gulácsy Irén nemcsak a Fekete vőlegényekkel nyerte el az Akadémia Péczely-díját, 1939-ben, (a ma oly vitatott, csupán politikai jelentőségűnek vélt) Corvin-koszorúval is kitüntették, ugyanekkor e műfajjal kapcsolatos alkotóként érdemi ki a Budapest Székesfőváros Kazinczy-díját, továbbá a Petőfi Társaság Jókai-nagydíját (1940) is elnyeri. Regényeit, novelláit francia, német, olasz és lengyel nyelven is megjelentették, írói tevékenysége jó „befektetésnek” bizonyult, mivel újságírói fizetéséből valamint könyveinek honoráriumából villát vásárolhatott a Gellért-hegyre néző fekvéssel a Sas-hegyen (a Kapi utcában), ahol saját inasa gondoskodott nyugalmaról. Rendkívüli munkamorálja néha még szűkebb családi környezeté elöl is elszeparálta, tehát „saját szobáját” ő maga teremtette meg, de be is zárta őt, ahol történeti stúdiumok tucatjait tanulmányozta át, mielőtt hozzáfogott egy-egy munkájához.

első felének női irodalmáról, szerk. VARGA Virág– ZSÁVOLYA Zoltán, Ráció, Budapest, 2009, 299-308, 377- 391.)

17 Resa L. DUDOVITZ, *The Myth of Superwoman*, London, Routledge, 1990, 111-112.;

Péntek Imre

Vallomások és gondolatok – életről és művészetéről

(Fekete György *Befelé tágasabb* és *Tárgyak természetrajza*
– *Tapasztalásaim könyve* című kötetéről)

Szerencsés ember az, akinek tehetségéből több műfajra, művészeti ágra futja. Az is ismert: a tehetségnek több arca van. S előfordul, hogy nem könnyű a választás. Mindez Fekete György köteteit lapozgatva jutott eszembe. Az ismert és sikeres belsőépítész pályáját végigkísérte az írás, a publikálás, szakmai és egyéni gondok megosztása, közzététele, s valami hihetetlen empátia a művésztársak iránt, amely többkötetnyi „beszélgetésben” kapott nyilvánosságot. Egyik cikkének címe: Társak a teremtésben. Valóban, olyan szellemi arcképcsarnok bontakozik ki könyveiből, amelyre büszkén tekinthetünk. Csak néhány név a sok közül: Blazsek Gyöngyvér belsőépítész, Király József belsőépítész, Péri József ötvösművész, Schrammel Imre keramikus, Simon Károly ipari formatervező. De túl a szűkebb szakmán beszélgetőtársa volt Dávid Katalin művészettörténész, Makovecz Imre építész, Balassa Sándor zeneszerző, Gerzson Pál festőművész, Orosz István grafikusművész, Medveczky Ádám karmester, Rubik Ernő építész-belsőépítész... Meghökkenítő névsor, s megdöbbentő gazdagság. Talán ezért nem kapkodott a kritika kötetei iránt, nem születtek meg azok a méltán megillető elemzések, recenziók, mert ezt a sokoldalú tájékozottságot, műveltséganyagot, igényességet nehéz követni, nehéz ennek az elmélyült gondolati vonulatnak partnere lenni. S még ezen felül: versek, cikkek, esszék, előadások, politikai hitvallások.

Talán ezért gondolta a szerző 2007-ben, hogy közzé tesz egy válogatást írásaiból és verseiből, *Befelé tágasabb* címmel. A bevetetőben – melynek az *Isméltéseim elé* címet adta – egy anekdotával érzékelteti, miért érezte belső igényét az újbóli közlésnek: látni szerette volna magát, műveit „messziről is”. Majd ötven év távlatából. (Első kötete *Színes lakások, lakásszínek*, 1968-ban jelent meg a Minerva Kiadónál.)

Néhány vele készült interjú betekintést enged személyes világába, múltjába, filozófiai szemléletébe. Az élethez való viszonyába. „Az élet jutalom, érdemeld ki”

– hangsúlyozza a tanítónő, az orvos, a lelkész példájával, akik „nem az érdemszerzéssel” törődtek, hanem az „érdemtelenek mulasztásait” kísérelték meg pótolni. Sokat és sokan írtak a közép-európai létezés sajátosságairól. Számomra Fekete György megközelítései a legelfogadhatóbbak. És éppen az elmúlt ötven év tanulságainak számbavételével. Annak a hiányolt „látéletnek” – amikor anyagi-társadalmi-szellemi elnyomorodásban, szegénységben éltünk – mégis volt egy kényszerű hozadéka, amit a szerző „pozitív autarkiósnak” nevez. Ami azt jelentette, hogy a korszak szakemberei, szakmunkásai „történelem által kimért nehéz pályán belül maguk találták ki anyagaikat, eszközeiket, módszereiket”, amivel lényegében, az elzártság ellenére, működőképessé tették az országot, sőt, bizonyos területeken kimagasló eredményeket értek el.

A „teremtő reménység”(de mondhatnánk: szegénységet is) magával hozta a helyi találékonyságot, kreativitást, szakismeretet. Ennek következtében fennmaradt a versenyképesség, a kívülálló, ellendrukkerek nem kis ámulatára. S ebben a munkában élen jártak a főiskolai, egyetemi oktatók, a tervezők, akik a hiányzó tudást – ha kellett, titokban – ellopták a könyvtárakból. Mi, közép-európaiak, magyarok tehát – Fekete György szerint – hihetetlen munkával, szorgalommal pótoltuk a hiányokat (ugye, ismerős: hiánygazdaság), és a teljesítmény nem maradt el... Mindez Lelkes Péter interjújában olvasható, amely ebből az általános helyzetképből kiindulva rátér a belsőépítészeti korabeli gondjaira. Ami nem kis részben a Magyar Iparművészeti Főiskolán jelentkezett, az ötvenes, hatvanas években, ahol a szerző tanult. Érdekes az a megfigyelése: a kettéosztott Európa felett „ott lebegett egy virtuális harmadik, a közös”, és a tervezők ennek a bővületében éltek. És a formatervezésnek megvolt a maga szépsége, kihívása, ami egy egész nemzedéket ragadott magával.

Ekkor ismerkedtünk a fogyasztói társadalom mámorával, terrorjával, s a szakember izgalmas megfigyelése szerint: „a modern design erkölcsével valami nagyon nagy baj van”. Egyre keményebben járul hozzá a fogyasztási spirál gyorsuló gyűrűzéséhez. Túlzó sebességgel jönnek létre azok a „váltótípusok”, amelyek eltüntetik elődeiket. Elősegítve az értelmetlen tékozlást, pazarlást. Figyelmeztetése: a formatervezőnek időként nemet is kéne mondania.

A rendszerváltozás nem volt a formatervezés nagy időszaka, állapítja meg. Az újabb tárgyak (szerszámok, eszközök, bútorok) külföldi tervek alapján valósulnak meg, vagy importként hozzák be őket. Milyen kitörési pontok lehetségesek? Magyarországnak kis szériás, nagy szellemi tartalmú termékeket kell gyártania. Ebbe tud bekapcsolódni a hazai designer. Aki specialitásokat kínál. S ebben nagy szerep jut az oktatásnak. Amelyből nem hiányozhat a rajz és mintázás. A magyar mérnöki teljesítményben fontos szerepet játszott, hogy a világhírű termékeink előállítói a Műszaki Egyetemen rajzot is tanultak. A formatervezés rajzi és esztétikai tudása így természetes része volt a műszaki elképzelés megvalósításának. Rendkívül érdekes a beszélgetés azon része, amely a tervezés magyar karakterisztikumát érinti. A magyar sajátosságok közé sorolható: nem lélektelen, nem hideg, kemény, racionális, távolságtartó. A stílusjegyek közé sorolható: poézissal telített, anyagtisztelő, „hajlik valami olyasféle formagazdagságra, amely mögött elfér a történelmi időbeliség is”. Arra is felhívja a figyelmet, a tömegtermeléstől nem kell félni. Tíz-tizenöt éveként változásokat kíván az emberiség. S ez megszűnteti az egyhangúságot, az egyöntetűséget. A tervezőknek ezeket a változási pontokat kell felismernie, ezeknek kell elébe mennie. Ehhez a témakörhöz kapcsolódik a *Nemzeti kultúra és a nemzet kultúrája* című előadásának szövege. Ebben olvasható: „Mi a nemzeti kultúra? ...Nemzeti az a kultúra, amelyik saját közös múltjából jön, saját történeteit írja, festi, faragja, munkálja ki, mondja el, képezi le művészetnek és a kulturális eszközöknek vagy médiának minden lehetséges eszközével, saját történelmével foglalkozik, ezt dolgozza föl, ezt tekinti át időnként másképp, ezt gyűjti és helyezi el közgyűjteményekben, amelyek a kulturális továbbélésnek, a tanításnak és a tovább-művelődésnek a színterei... Alkotásai, művei arra közös jövőre irányulnak, amelyet igenis el kell tervezni, igenis meg kell alkotni...”.

Ezzel szemben a nemzet kultúrája pedig ennél szélesebb körű: ebben benne foglaltatik az európai és az egyetemes kultúra minden eredménye és ténye, amely szükséges ahhoz, hogy utat találjunk a világ

megértéshez. A kettő egészséges aránya biztosíthatja az egyensúlyt a külső és belső erők között, adhat keretet a nyitottságnak és fejlődésnek. S még egy tanulságot hoz felszínre a kötet záró írása, a Néhány gondolat az értelmiségi létről, a művészetről. Felhívja a figyelmet a folytonosság megszakadására, amely fél évszázada következett be. „A folyamatosság ereje áll szemben a késedelmek gyengeségeivel” – írja. A megzavarodott értelmiségi szerep – éppen a mi oldalunkon – szkepszist, túlkövetést, permanens ellenérzést váltott ki. Míg a másik, szerencsésebb térfélen, a nyugodt produktivitás volt a jellemző. A közeledés csak illúzió maradt. A „hatalmi viszonyoktól független, használható szellemi készlet” – amelyik működik a nyugati polgári demokráciákban – nálunk még várat magára.

Ebben az új „átmenetiségben” fontos a művészet léte, irányultsága, saját szerepvállalása.

A műalkotásnak behozhatatlan előnyei vannak a doktriner tudással szemben. Része lehet a teremtésnek, egy „kontaktuspont Istenhez”. Az ideális társadalmi és szellemi állapot azonban nem magától alakul ki: „A jobb idők nem jönnek, hanem azokat el kell hozni”. Ez a megállapítás megkerülhetetlen feladatokat is jelent az értelmiség számára. Az elmúlt ötven év rettenetes álmából való ébredés talán megérlelte a megújulás energiáit. Ezt a reményt sugallja az egész kötet.

A szerző legújabb munkája ismét zavarba ejtő. A címe: *Tárgyak természetrajza – Tapasztalásaim könyve*. A *Befelé tágasabb* egyik írása, az *Áthatások a művészetben* címmel már érinti ezt a témát. Ahogy ebben olvasható, a szándékról: „évek óta gyűjtöm az anyagot, s írom szövegeit egy könyvnek, aminek a címe *A tárgyak természetrajza* lesz. Ez a könyv megkísérli majd a műtárgyak és iparművészeti, népművészeti, ipari tárgyakat tulajdonságaik szerint meghatározni. Nem értékelné, nem alá- és fölérendeltetésüket megállapítani, hanem a bennük rejlő gondolatokat és szerepeket körülírni.” Schrammel Imre, a Kossuth-díjas keramikus, jó barát így ajánlja a könyvet az érdeklődőknek: „Olvasása közben meglepetéssel fogják tapasztalni, milyen keveset tudunk nélkülözhetetlen „útitársainkról”, pedig létezésük a mi kezünknek köszönhető. Alig ismerjük történetüket, műfaji változatosságuk jellemvonásait, társadalmi hatásmechanizmusukat, átváltozási képességüket, üzenetközvetítő missziójukat.” Maga a szerző két motívumot hangsúlyoz – a rokonszenvet és felelősségérzetet. Zavarba ejtő, mint mondtam, mert alapvető osztályozási és kategorizálási rendszerekkel szembeállít, amelyek megkönnyítik tájékozódásunkat, s valamiféle rendet teremt a tárgyakról való – valljuk be – kaotikus képzeletünkben.

Első megközelítés: a természet felől. A természeti tárgyak, melyek geomorf erők eredményeként jöttek léte, számos ötlettel szolgáltak a kezdeti szerszámok elkészítéséhez. Ez az előzmény, az alap, a kiindulási pont. A szellemi oldal – már az emberi jelenséghez kötődik. A szükségletek, igények befolyásolták a környezethez való hozzáállást, a célszerűség alakító-formáló munkálkodása pedig meghozta az újabb létfokozatot: a kiszakadást a természeti állapotból. És nem csak használati, kultikus tárgyak is születnek, bizonyítva, hogy a szellemi igény épp oly fontos, mint a fizikai, már a kezdet-kezdetén... S következett az „épített világ rendje”, majd a köznapi tárgyak halmaza állt elő, negyedikként. A tárgy nem csak a meghosszabbított kéz, hanem az agy működésének szintetizáló, jelfogó, teremtő leképeződése. A tárgyak változatai idővel végtelenné váltak. Mégis – funkcióik alapján – öt nagy területet különböztethetünk meg.

Első a használati funkció, mely a tárgy ontológiai értelmét jelenti. A pszichológiai funkció – a hatáskeltés érdekét szolgálja. Az értékfunkció – használati, gazdasági, vagy éppen művészeti értelemben – szintén a tárgy lényeges vonása. A szociológiai és dokumentáris funkció szintén alapvető jelentőségű.

A szerző foglalkozik az egyediség és tömegszerűség – nem mindig egyszerű kérdésével. S szól a „tárgyak moráljáról” is. A szerző szerint „a jó tárgy az erkölcsnek is, nem csak a megcélzott rendeltetésnek tárgyasulása”. Részletesen ír arról, ami szakmájához legközelebb áll: a tervezésről, erről a sokállomásos folyamatról, melynek végeredményeként a létrejövő tárgy a célzott funkció kifogástalan ellátását valósítja meg. Foglalkozik a tárgyak csoportjával, melyek készletet alkotnak, sorozattá válnak és variálhatók. Miként hat e téren a divat, a reklám és a hagyomány? – ez is izgalmas részét képezi tárgyaink időnkénti radikális átalakulásának. Végül fontos szempont az ergonómiai kutatások, elvek érvényesítése.

Számomra a kötet XII. fejezetétől különösen megszívlelendő ismereteket tartalmaz, amelyek éppen a

határesetek miatt fontosak. Például: mi a különbség a kézművesség és népművészet között? Nyilván van közös a kettőben, de mégsem azonosak. Az iparos lét a kézművesség őrhelye – ahogy a szerző fogalmaz. A díszítő, a túlformáló hajlam, készítés eredménye a népművészet. S milyen óriási a különbség a művészi ipar és az iparművészet között... Az utóbbit elnyeléssel fenyegeti a design, de a „klasszikus alapokon nevelkedett iparművész tud valamit, amit a pillanatonként változó, blöfföket is felvonultató más művészeti ágak már nem tudnak”. Iparművészet nélkül nincs lakás-, öltözködés- és étkezéskultúra... ezek nélkül meghalna az ünnep is. Igen fontos, amit a műtárgy meghatározásával kapcsolatban mond. Betekintést enged a háromféle értelmezésbe, ami a magyar nyelvben megjelenik. Műtárgy – a másolat, a változat, a hamisítvány, a közlekedésben az épített elemek, végül a klasszikus értelemben vett alkotás. A szakrális tárgyak – ismét egy nagy tárgyegyüttes, amely a szertartások nélkülözhetetlen velejárója. Érdekes, hogy ebben az osztályozásban tűnik fel a giccs. Jellemzői: túlbujánzó részletesség, kétes minőségű anyag, direkt érzelmek, leegyszerűsítés. S nem kis jelentőségű, miként válnak a tárgyak státusszimbólummá, a társadalmi hierarchia kifejezőivé. S végül a képtelen tárgyak és műfajtévesztések zárják a kötetet. Kézikönyv? Tankönyv? Vagy mindkettő? Hasznos kalauz, amikor a mindennapi és mű-tárgyak sokaságában próbálunk eligazodni.

Fekete György gondolatai és vallomásai között tallóztunk, sok-sok értékes felfedezést téve ezen a pályáját átívelő, több évtizedet felölelő szellemi utazáson. Csak sajnálni tudjuk, hogy nincs sem elég idő, sem hely e tág körű gondolati terep teljesebb felfedezésére. Például nem tértünk ki a „lírai ember” poétikai termésére, verseinek komoly, jó ízü, vagy humoros megnyilvánulásaira. Egy részletet mégis ideidéznék a *Létezéseim* című kötetben megjelent, a 48 éves Makovecz Imrét köszöntő zsoltáros vallomásból:

„Csak a példa a fontos!

Ott szurni le a közös körző hegyét,
ahol élünk, e hazában,
innen iramló sorban kiírni szédítő
szép színes köröket hegyekre, vizekre,
csalitosra, fákra, veteményesre, naivan,
- s életre-halálra.

Mint eddig:

Zalaegerszegen, Szentendrén, Berhidán, Pilisen,
Visegrádon és Hortobágyon,
Dombóváron, Tatabányán, Kaposváron, Szekszárdon,
Sárospatakon és Budapesten,
És bennem és Benned és Bennetek...”

Fekete György emberi és szakmai példája is etalonná vált, mércévé, amihez felnőni – mindenféle értelemben – feladatunk, kötelességünk, az értelmiségi hivatás kiteljesítése érdekében.

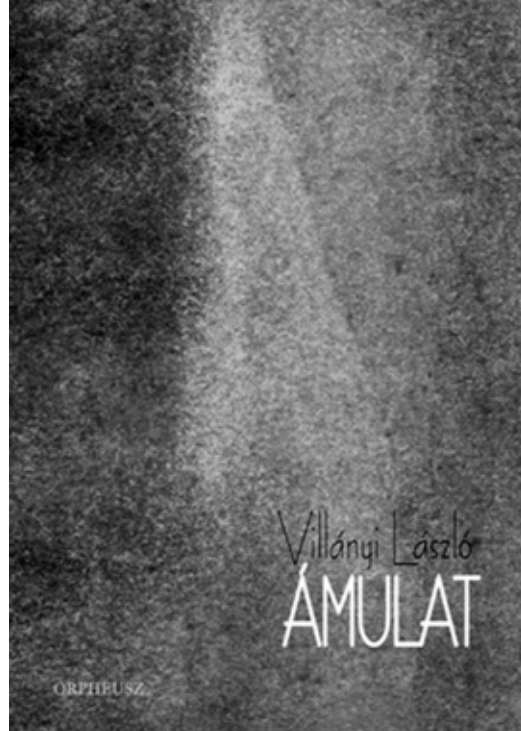
Gratulálunk Zalaegerszeg elszármazott, jeles szülöttének, a város díszpolgárának a Kossuth-díj odaítélése alkalmából. Jó egészséget és töretlen alkotókedvet kívánunk a művésznek és gondolkodónak, hogy megvalósíthassa további terveit, elképzeléseit!

(*Széphalom Könyvműhely, 2007. és Holnap Kiadó, 2008.*)

Szemes Péter

(B)ámulat

(Villányi László új verseskötetéről)

A kortárs magyar irodalomban nem ritka egy-egy könyvműhely összekapcsolódása az arculatát meghatározó szerzőkkel, ami az alkotók számára is a minőségi közlés bizonyosságát ígéri, ezáltal az állandó jelenlét biztonságát kínálja az irodalmi életben. Villányi László és az Orpheusz Kiadó gyümölcsöző együttműködését immár nyolc értékes kötet igazolja, hiszen tavaly ősszel napvilágot látott a győri költő *Ámulat* című verseskötete is – e tekintetben az első, a kiváló barát és pályatárs, a gondos szerkesztő, Deák László távozása óta.

Amint a korpuszhoz rendelt fülszöveget jegyző Thimár Attila (?) találóan megállapítja: annak darabjaiban megnyilvánul „az élet megélésének, átgondolásának új lehetősége, amelyben a szerelem, mint a jelen intenzív kiterjedése, a személyes sors pedig mint a múlt terhe fonódik egybe”. Ugyanakkor a néhány erőteljes vonással felvázolt, a „töredékességében” mégis teljességet hordozó szövegekben a szerelem élménye a személyes sorsba történetileg is beágyazódik, a múlt emlékeivel hol összekapcsolva, hol azoktól elválasztva határozza meg azt. Ennek megfelelően az *Ámulat* verseinek nemcsak két, de legalább három lényegi típusa különböztethető meg a két főtéma (az adott szerelem – családi történelem, más jellegű saját emlékek, élmények) önálló „folyása”, valamint azok történeti-jelenbeli egybeáramlása szerint.

A két meghatározó diskurzus közül nyilvánvalóan az elődök örökségét kiteljesítő, a családi legendárium lapjait továbbíró személyes mitológia az archaikusabb. A szerző felidézi atyai nagyapja, az egykori tengerész, majd sokat tapasztalt vasutas emlékét (*A Zrínyi hadihajóraj*), a sosem látott asszonyáról hallottakat, akitől orrát örökölte (*Ha nagyapám csak ránézett*), valamint a szigorú anyai nagyanya (*Amikor énekelsz, Ott készült az egyetlen fotó*) és a barátságos patriarcha, a „kövek költője” alakját (*Ötéves voltál, Nem is tudom, meséltem-e*). Megemlékezik távolból összekerült szülei háborús időkbeli házasságkötéséről és lakodalmáról (*A szirénák*), kedves édesanyjáról, akinek neve élethosszig elkíséri (*Anyja neve*), és aki ezáltal is mindvégig jelen van fia életében, aki kenyeret adott a halál felé menetelő „angyali” költőnek (*Radnóti*), akitől a zene szeretete származik (*Amikor énekelsz, Édesanyám hegedűművésznek*) és akihez a végső időszakban is naponta kijárt Pannonhalmára (*Két éve még nem*). S természetesen édesapjáról, akit hitvese, miként első találkozásukkor, mindvégig egyformán ragyogónak látott (*Szép volt*), akivel fia álma teljes (*Álmomban, nem sokkal*). A család tagjai mellett meglevenednek a szerző vegyes gyermekkori élményei is: a népi játék (*Milyen jó lehetett nekem*), a futballozás tragédiával terhes öröme (*Beregszászban játszhattam először*), a nőiség első megtapasztalása (*Kisfiúként csak lányokkal*), a vagányság szertefoszlása az iskolával (*Néha Kiss bácsi*), a kalandos menekülés a bezárt épületből (*Egyetlen május 1-jén*), a nyári munka (*Az autójavitó*

vállalatnál), a legsúlyosabb bűnnel (*A nádas mellett futott*) és a halállal (*A vasútnál önmagát*) való korai szembesülés. A múlt és jelen között teremt kapcsolatot, ugyanakkor a lényeg változatlanágát mutatja, hogy egykori, évtizedekkel korábbi ismerősei ma is ráköszönnek, elbeszélgetnek vele a *bankban* (*A bankban, ahogy fölemelve*), s ő is felismeri őket, például a videó-*kölcsönzőben* (*Kisfiúként csak*). A személyes történelem szereplői, formálói az eltávozott családtagokon, rokonokon kívül a már felnőttkori, de mára szintén csak emlékekben, műveik által élő barátok is. A nekik szentelt versekből külön kis pantheont épít kötetében Villányi László. A felépítmény oszlopát képező, hiányt panaszló, két rövidebb alkotás (*Vidáman jár-kei*, *Lassanként szóra*) közt Bicskei Ottó, Lőrinczy Huba, Parancs János, Baránszky László és (Söveges) Dávid atya textuális mementója áll. S a sor élére rendelve a legújabb és talán legégetőbb veszteség: Deák László. A szerző szép, bensőséges vallomása szerint:

„Ő az első közös halottunk. Megszeretted pillanatok alatt, akárcsak harminc év előtt én, hiszen maga volt az életöröm és a szeretet. Sűrűn leveleztünk a nyolcvanas években, gyakorta vonatoztam hozzá három évtizedig, hiányzott, ha eltelt egy hónap, s nem telefonáltunk. Soha nem volt érdektelen a vele való beszélgetés, könyvek sokaságát olvastam azért, mert ő ajánlotta, pontosan megegyezett irodalmi ízlésünk. Utaztam vele Szabadkára, Palicsra, néhány éve a soproni hegyek közé, ahol határörként szolgált, figyelnie kellett a vasfüggönyt. Fiaink öröme építettünk homokvárat a szigligeti strandon, két éve pedig te is tanúja voltál, mennyire szeretted játszani. Nézem a tőle kapott rajzot, olvasom szívet szorongató verseit, kazettáról szól a Deák-féle válogatás. Mindig hallani fogom derűs hangját, ahogyan beleszól a telefonba, és cz-vel ejti közös nevünket. Látom finom ujjait, ahogyan lassú élvezettel lapozgatnak egy könyvet. Születésnapján még átölelhettem, hosszan sorolta, mi mindent szeretne megírni. „Élet és halál van a nyelv hatalmában, amelyiket szereti az ember, annak a gyümölcsét eszi” – mondja bölcs Salamon. Az élet gyümölcsét hagyta ránk Deák Laci.^{1*}

A már a többes szám időszakában fogant alkotás a(z) – mintegy dantei – új élet (*vita nuova*) kedvesselteljességét is mutatja. Aki, noha öntudatlanul, számára eleve elrendelt társként, kezdettől fogva meghatározta a költő mindennapjait. A megérkezése előtti életszakasz így a reá való várakozással telt. Amint írja:

„Ki gondolta volna születésed reggelén, hogy valaki már várakozik rád? Egyetlen arcvonásodat sem látja, sem szemed kékjét, nem képzei velencei-szókének a hajad (de álmában érzi finom bőrödöt), nem tudja milyen lehet, ha órája mellé fekteted órádat, ha titkos üzeneteket rejtess mindennapjaiba, még nem hallja öröme hangjait, csak titokban meri hinni: eltünteted majd egy fél élet hiányait.”

1 * Ez a vers nyilvánvalóan a személyes, múltbeli élmények és a kedvesselteljességkel való jelenbeli összekapcsoltság kettősségét egyaránt hordozza – így a fentebb harmadikként meghatározott, vegyes csoportba tartozik. Becemelésével inkább a baráti emlékkállítás módját, mint az adott típus példáját kívántuk megmutatni.

Ezzel együtt az „én”-hez hasonlóan – noha értelemszerűen nem olyan sokszínűen ábrázolva – a Másik néhány jellegzetessége (megjelenés – *Nem hiába zengte barátom*; tulajdonság – *Amikor tizennégy évesen, Elbűvölő intelligenciával, Becsüljem meg*; szokás – *Amikor énekelsz*) is nyilvánvalóvá válik, néhány múltbeli életeseménye is feltáruul (*Ötéves voltál, Édesanyám hegedűművésznék*).

Azonban az addig eltérően haladó, csak néhol kereszteződő utak végül összefutnak, s a szerelmesek egymásra találásával a két egyéni történelem újabb kori metszetén megjelennek a közös történelem csomópontjai. A folytonos együttlét nemcsak elmélyíti, de gazdagabbá, változatosabbá teszi érzéseiket, mintegy az ideál irányába emeli el a másikat. Goethe regényhőseihez hasonlóan nemcsak az válik fontossá számukra, hogy a szerelem minél teljesebb megélésére törekedjenek (*Borotválkoztam éppen, Hétfőn is*), de az is, hogy minden nap megújítsák, erősítsék azt (*Naponta meg akarsz hódítani, Időről időre*). Az egykori „fél élet” teljessé egészül a kedves által, s az addigi hiányt kitöltő tartalom túl boldogság is költözik bele. Kettejük közt pedig az élet minden területén, minden pillanatában igazi összhang létesül:

„Megyünk lefelé a negyedik emeletről, pontosan egymáshoz igazodnak lépteink, meséled, álmodban, mikor mellém értél a hegyvidéki kisváros utcáján, ugyanilyen harmóniában lépkedtünk, mint legelőször is a lépcsőházban, és hiába jöttem-mentek körülöttünk, csak kettőnk járása zenélt a macskakövön.”

Vagy más tekintetben:

„Azon az éjszakán kikerekedett az újhold, végigéltük a négy évszakot, teremődött egy soha nem volt szín, sétáltunk a föld összes városában és erdejében, úsztunk valamennyi folyóban, repültünk a tengerek és óceánok fölött, sorban megszólalt minden hangszer, aztán a gyönyör, a gyönyörűség csöndje.”

Közössé lesznek a dolgok (*Éjszakára letakarom, Éppen annyi fényt*), az irodalom (*Míg mosolyogva a Fahajas, Költészet*; könyvek vonatkozásában – *Éjjél után egy óra lehetett*), a helyek (*Szó sem volt négyökrös szekérről, Mutatod, a Bartók Béla út elején, Járt itt*), az élmények (*Eddig kétszer, Álmodban se, Nem állítom, Csütörtök este, Milyen leleményesen variálja*), új szó szülőivé válnak („szerelmezés” – *Nyelvújításban*). És természetesen az ébrenlét után az álom és újbóli ébredés is a másikról szól, a jelenvalóság bizonyosságát hordozza (*De jó is volt, Szépen élünk, Repültem álmodban, Luca napján, Csak néhány hang idejére*) – teremtve ezáltal élő folytonosságot.

A szerelem csúcsa végül nemcsak a hivatalosan is egybefűző kötelék formájában jelenik meg, de – a szövegek harmadik típusaként – a kedves személyes múlthoz kapcsolásával, ezzel együtt viszonyuk egyfajta archaizálása által is, ami bizonyos értelemben öröktől egymáshoz-rendeltségüket igazolja. Mintaként helyezi saját házasságuk várhatóan hosszú, boldog évei elé azokat, melyeket szülei éltek meg, hitvesét nagyanja, édesanyja mellé állítja a család nőtagjai sorában (*Amikor énekelsz*), beemeli a legendáriumba. Szerette volna, ha a kedves is részes gyermekkori (*Ha kisfiúként ott állnék*), s későbbi (*Ha akkor ott velem vagy*) élményeiben, hiszen ő az, aki mindenkinél jobban ismeri, „belülről tudja”. Máskor, eltérő technikával, a Másikhoz valamiképpen köthető, jelenkori helyeket helyezi vissza a múltba, általában saját történelmébe (*Ott, ahol, Amerre megyek éléd, Ha nem kapaszkodom, Amerre naponta biciklizel*).

Végül az egykor egyedül birtokolt, vele együtt magányos dolgok is új funkciót, többletet nyernek a többes szám által (az ágy – *Ha nem kapaszkodom*, az ing – *Néhány éve, Ki olyan szerencsés, a névtábla az ajtón – Volt, aki névtáblát*) és az otthonosság érzését növelő nagy kert, kutya igénye is megfogalmazódik (*Igen, lesz kutyánk*).

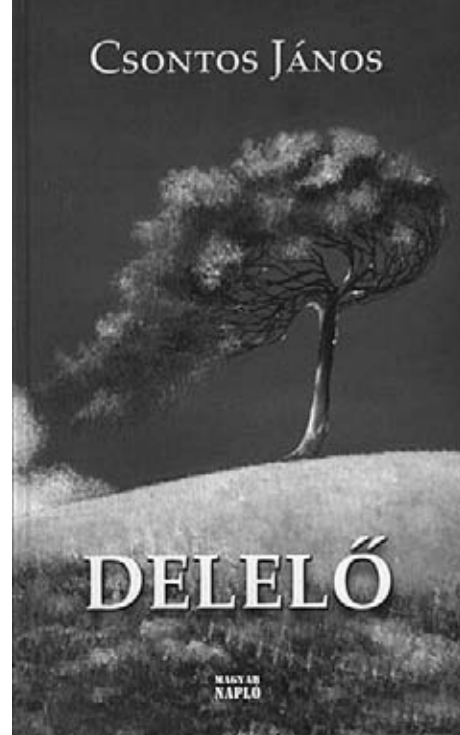
Villányi László kötete, legalábbis számunkra, a többhelyütt szellemi előképként megjelenő Vivaldi zeneművei helyett sokkal inkább Chopin vagy Liszt etűdjeivel mutat rokonságot. Igazolja, hogy néhány

megfelelően, sőt néhol bravúrosan találóan megválasztott vonással is lehet a nagyközönség számára ugyancsak élvezhető, elmélyedésre, továbbgondolásra készítő kis remeket alkotni. Emellett, talán a Volna a szerelem párjaként, a költő pályáján és a kortárs magyar szerelmi líra kincsházában is különösen értékes darab, kivitelbeli szerénysége ellenére belülről világító drágakő. Nem összegzés igényű kötet, sokkal inkább egy új, ígéretes és reményeink szerint az *Ámulathoz* hasonlóan gazdag versgyűjteményekben bővelkedő alkotói út induló állomása.

(*Orpheusz Könyvek, 2011.*)

Elisabeth
Ledesberger
Lehoczky:
Asszociatív formák

Somogyi Zoltán

Délelőttbe fagyva

(Csontos János *Delelő. Összegyűjtött versek 2002-2010* című kötetéről)

Kíméletlen leszek Csontos Jánoshoz, és szigorú, mint tanár a diákhöz, akiből szeretne többet kihozni. Megérdemli ugyanis az egyenes beszédet, hisz ő is rühelli a csúsztatást, a ködösítést, a butítást – erről tanúskodnak kritikus hangvételű sorai, mikor korunk állapotáról versel. Végre nem mismásolós vállveregetés kell Csontosnak, mint ami gyűjteményes kötetek után ki szokott járni, hanem igazi szembesítés. De ez mégis egy afirmatív kritika lesz, csak másként az.

Delelő című verseskönyve azt az alcímet viseli, hogy *Összegyűjtött versek 2002-2010*. Ha egy költő negyvenkilenc évesen már a második gyűjteményes kötetével jelentkezik, akkor azt nem lehet másként értékelni, mint hogy olyannyira vágyik figyelemre és visszaigazolásra, mint kiehézt koldus a falat kenyérre. Ez a vágy persze teljesen érthető. Nagyobb ismertséget és elismertséget óhajtani nem bűn. Nehéz a relatív visszhangtalanságot elviselni, mikor mások, gyakran nála sokkal ügytelenebbül verselő, amatőrrebb, felkészületlenebb poéták, olykor csak a vakszerencse, vagy trendbevágoságuk folytán képesek kényelmesen befészkelni magukat a köztudatba. Aláírom azt is, hogy a mostani elismertségnél és díjazottságnál Csontos János talán tényleg többet érdemelne. Klasszikus igényű művészete, lenyűgöző formaérzéke, gondos, mesteremberi alaposága, a nemzeti irodalmi hagyományok modernizálására való törekvése akár közkedvelté is tehetné őt; ráadásul költészete üdítően érthető, és a magyar nyelvvel is szépen bánik. Csak hát sok a költő és kevés az olvasó. Vállalom, hogy a kritikusok és irodalomtörténészek sem végeznek kielégítő munkát. Döbbenetesen szegények vagyunk kortárs szekunder szövegekben. Nem jut figyelem mindenkire, adósok vagyunk az ocsú és a mag szétválasztásával. Vitathatatlan, hogy helyre kéne tenni végre a dolgokat, szükségeltetne egy kortárs kánon, egy törzsanyaga a mai magyar költészetnek, legalább 70-80 költővel, akik között Csontosnak is kijárna a hely. Jelenleg úgy áll, hogy nem mindenkinek juthat a siker kalácsa, s ha nincs más, keserű kenyeret kell enni. Vigaszként csak annyi mondható, hogy nehezen előrelátható hogy a jövőben a mérlegre kerülő költői életművek közül melyik találta majd könnyűnek. Merem állítani, hogy van pár Csontos-költemény, ami megőrződik majd az irodalomfogyasztók emlékezetében, s amelyek érdemesek lennének rá, hogy átjussanak a túlsó partra. Még ha a többségüket el is sodorja majd a folyó a feledés óceánjába.

Csontos János van annyira jó költő, hogy nincs szüksége gyűjteményes kötetre. Nem kell neki még összefoglalni, nem kell párás szemmel végigsimítani az életművén. Eleve érthető, minek kiadni egy még élő és aktív költő összegyűjtött verseit. Az ilyesmi szinte mindig csak felesleges önisméltás, erőltetett

nyomatékosítás, és a hiúság megnyilvánulása. A gyűjteményes kötet provokáció. Mutatja, mennyi mindent tud a költő, aki produkciójáért cserébe várja az elismerést. Csakhogy az értékelés időigényes. A költők csak a haláluk után évtizedekkel kerülnek a helyükre, s gyakran ezután még hosszas vita zajlik arról, hogy az őket megillető helyen vannak-e, vagy alacsonyabb, esetleg magasabb polcon. A kapkodás, a mindent megmutatás görcse könnyen elronthatja az összképet. Pedig Csontos a folyóirat-megjelenések kapcsán visszafogott; kár, hogy amikor összegyűjti verseit egy könyvbe, akkor még a padlást is lesöpri, és minden versmorzsalék, minden csökevény bekerül a korpuszba.

Csontos János sokat elért mesterségében, így nem kéne türelmét vesztve gyűjteményes kötetekkel visszajelzésekért koldulnia. Csak hát ő meditatív alkat, ráadásul önmarcangoló és szeretetehes, mint persze a legtöbb poéta. Érzékeny lélek, és épp ezért racionális a költészete ennyire: így kompenzál, ezzel védekezik. Logikus és tisztességes gondolatnak tűnik számára időnként meg-megállni, és végigtekinteni a megtett út versdokumentumain. De miért nem lehet, hogy magában összegez, és az eredményről verset ír? Amikor ugyanis így tesz, akkor olyan remek költemények születnek, mint a *Negyvennégy évgyűrű*; a *Kántáló*; vagy a *Szováta*. Miért kell a gyűjteményes kötet kiadásának felesleges gesztusa? Gyűjteményes kötet halottaknak dukál; s halott művész összes műveit elemezve a recenzens sincs zavarban. Élő szerző gyűjteményes kötetét bírálni azért kényelmetlen, mert a gyűjteményben elkerülhetetlenül jó pár olyan alkotás is van, ami nem az életmű legjavát képezi.

Aki azt szeretné, hogy sokra értékeljék, annak végletesen szigorúnak kell lennie magával, nem csak akkor, mikor nagy munkát fektetve az írásba, maximalistán csiszolgatja a sorokat, de akkor is, ha kötetbe válogat. Csak a költészete kvintesszenciáját kell megmutatnia. A kötet legyen a jéghegy csúcsa, ne portfólió, inkább ék, ami az olvasó lelkébe hasít. A könyv okozzon megrázkódtatást. A *Delelő* zavaróan eklektikus, eldöntetlen, szerkesztetlen könyv. Fájón hiányzik belőle egy világos rendezőelv. Mintha csak véletlenül keveredtek volna egymás után a versek.

Csontos bármit megversel, úgy rögzíti élete eseményeit költeményekkel, ahogy más fényképez. Témái elképesztően változatosak. A versnek apropója lehet utazás (*Európai kóborlások*; *Városterképek*), évforduló, recept (*Kulinária*), tévéműsor, tárgyak, társadalmi események. Csontos a világ bármely jelenségén képes eltűnődni versben. Létmódja a versírás. Amire jut, az sokszor kétségtelenül úgy releváns, hogy eredeti, és benne van még világnézete is. Kiviláglik az értékrendje, és az erkölcsi alapállása a versekből, amit fontos erénynek tartok. Szimpatikus pátosztól és szentimentalizmustól mentes, de feltétel nélküli hazaszeretete is. De a vers akkor igazán jó, ha meggyőző, hogy meg kellett születnie, és csak úgy születhetett meg, ahogy van. Csontos sok versén az érződik, hogy még tudna tíz másik variációt írni a tárgyról. Sokszor ír is, bizonyítva ezt a tézist.

Ambivalens benyomást kelt, hogy a *Delelő*ben a jó versek között rengeteg az olyan, ami feleslegesnek nyilvánítható. A nagyszerű versek erejét letompítja a környezetük. Ki kéne közülük gyomlálni a gatz, hogy teljes valójukban látszanak, és megerősödhessenek. Olyan borzongatóan kiváló művek, mint a *Magyar fohász*; *Gyermekkor*; *Cserepek*; *Tündökletek*; *Hazatérő vándor*; *Távol*; *Tengerészdal*; *Dűne*; *Szerelmerkeringő* váltakoznak közhelyes, szóra sem érdemes szösszenetekkel, mint amilyen az *Atyadal* vagy a *Fogadkozások*; és rengeteg olyan verssel, amelyekben Csontos sokszor izgalmas témát kapar meg, s pár sorral magasra is helyezi a mércét, de a folytatás és a lezárás csak bölcsekedés lesz, és nem vág elevenbe, a magasban billegő vers pedig leszállingózik, hiányérzetet hagyva. Például: *Szabadszonett*. Nem kellene, hogy csuklógyakorlat és emlékkönyvbe való vers kerüljön a kötetbe. Távol álljon tőlem, hogy megmondjam bárkinek, miről írjon verset. De azt mondhatom, hogy a válogatáskor igenis tanúsítson önmérsékletet. A vers hasson a zsigerekre, ne csak az agyra. Ne csecsebecse, antik dísz, szép tárgy legyen, amit vitrinbe lehet gyűjteni. Talán a tematikus kötetek, a ciklusok azért jobbak Csontos oeuvre-jében, mert feszesebbek, koncentráltabbak, nem annyira széttartók. Megfontolandó, hogy a *Delelő*ben található négy sorosoknak, vagy legalább a szonetteknek érdemesebb lett volna egy-egy külön kötetet szerkeszteni.

A kötetben a versek nagy része megszólt valakit. Ennek a háttérében a dialógusvágy munkál. Csontosnak

véleménye van a dolgokról, s ezt meg is akarja osztani; szeretné, ha figyelnének rá, és mondandójára. Hozzá akar tenni valamit a világhoz, javítani akar rajta. Reformátor, protestáló költő, mintha ezzel is a tradicionális magyar költő eszményét testesítené meg.

Ha olyan verssel találkozom, ami ajánlva van valakinek, azt én nem szoktam elolvasni, és másokat is erre a gyakorlatra bíztatok. Ha konkrét címzettje van egy versnek, attól mindig azt érzem, akkor rám talán nem is tartozik igazán. Felesleges gesztusnak tartom az ajánlást, ami nyílt levéllel, ajándékká, vagy rosszabb esetben hízelgéssé teszi a verset. Ráadásul felveti azt a kényelmetlen kérdést, hogyan is megy ennek a gyakorlata. Vajon előbb eldönti a költő, hogy kit akar megtisztelni egy neki ajánlott verssel, vagy előbb van meg a vers, és arról eszébe jut valaki, akinek utólag megcímezi a költeményt? Ha címzettje van a versnek, akkor az ember azt találhatja, miért épp annak van ajánlva, akinek, és megérthetjük-e mi is a verset, vagy igazán csak a címzett? Mindez kételyt ébreszt a vers iránt, messze löki tőlünk, s a befogadónak sokszor nincs is kedve utánanyúlni. Meg ha címzettje van egy versnek, akkor a szerző nyilván szeretné, hogy a címzett meg is kapja, tehát meg kéne jelentetni, mert ugye, ha csak személyesen neki küldi el, akkor a címzésnek nincs jelentősége – azt mindenkinek látni kell, a gesztus csak akkor ér valamit. Az ajánlott versek helye azonban semmiképpen sem az irodalmi frontvonalba szánt kötet, hanem az emlékkönyvek, vagy majd a posztumusz gyűjteményes kötet. Egypár ajánlott vers nem is lenne gond, de a *Delelő*ben több száz van. Egyszerűen irritálóan sok. A csak keresztneves ajánlás meg egyenesen nonszensz, pedig ezekből is akad tucatnyi.

A másik súlyos vétek, ami miatt megintem Csontost, az a *Ráadás*. Olyan gyűjtőcímet, hogy ráadás, nem adunk olyan verseknek, amiket kötetbe válogatunk. Verseskötetnek nem kell rátűzött kóda. A ráadás egy hakninak lehet szerves része, de könyvéké nem. Nincs szükség egyetlen kötet végén se külön hozzacsapott fejezetére olyan verseknek, amik máshová már nem fértek be. A *Ráadás* versei kifejezetten lehúzzák a *Delelő* színvonalát (Pl.: *Badarok*). Csak azért jelenhettek meg, mert gyűjteményes kötetéről van szó. Ezért életveszélyes aktív költőnek hagyni magát elcsábulni, és önmagának kontextust kreálva, ömlesztve kiadni egy korszak minden versét. A gyűjteményes kötet mindig exhumált tömegsírként működik, ami halott költő esetén érdekes, élő költő esetén viszont inkább elborzasztó.

Tévedés volt a *Delelő* címet adni ennek a kötetnek, mert biztos vagyok benne, hogy Csontos János még nincs a zeniten. Ahhoz még szikkadnia, szigorodnia, másrésztől pedig meztelenednie kell. Csalódnék, ha nem állna még előtte több olyan korszaka, amelyikben sok éles, csillogó és szerethető remekművet ír majd, és fókuszált, feszes kötetekbe rendezi őket. Most is vannak már olyan versei, amelyekért rajongani lehet; olyan művek, melyek annyira jók, hogy odatehetők bármely nagyunk költeményei mellé, és az összehasonlításban helyt állnak; de még ellentmondásos a művészetéről kirajzolódó kép, mert túl sok a hordalék. Aki túl sokat mutat, az nehezen tudja megmutatni a lényegét. Az óarany kincsek fényét elhalványítja a sok használati rézedény.

A *Delelő* (nem számoltam meg, de biztos, hogy) közel ezer verset tartalmaz, pedig csak nyolc év termése. Ez egy hatalmas verzhalmaz. Nem könnyű korrekten és alaposan értékelni. Ilyen sok vers felméréséhez hosszú idő kell, alapos elmélyülés. Az olyan különleges ciklusok, mint a *Száz év talány*, *Tarts Nyugatnak*, és a *Para* pedig annyira más megközelítést igényelnek, hogy értékelésükbe bele se szabad kezdeni egy ilyen recenzióban.

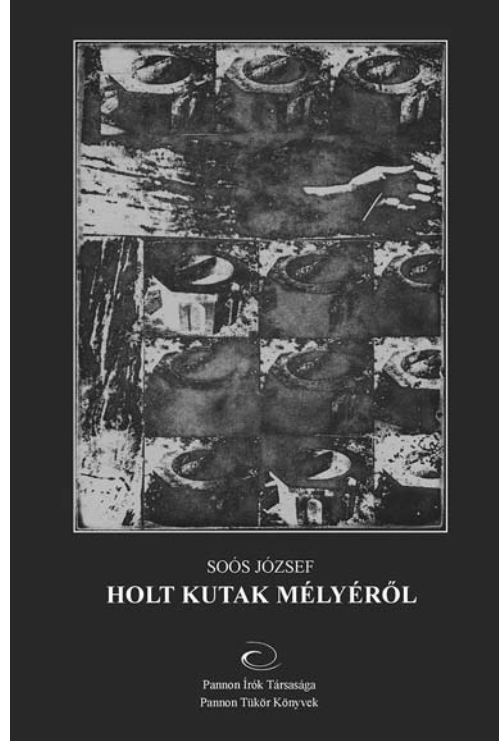
Összességében olyan a kötet, mint egy jégtömb. Kristályszerű, sima, kemény, világos, átlátszó, de zárványos, és hasadozott is. Mélyén itt-ott drágakövek csillognak. Ki kéne olvasztani őket, s hagyni elfolyni a brakkvizet. De a déli nap talán majd ezt megteszi. A déli nap, aminek fénye még Csontos János előtt és nem mögött van.

(*Magyar Napló Kiadó, 2011.*)

Farkas Szilárd

Eurüdiké sincs már

(Soós József *Holt kutak mélyéről* című kötetéről)

Soós József második verseskötete, a *Holt kutak mélyéről* a Pannon Írók Társaságának kiadásában jelent meg, 2011-es dátummal. Az előző, a 2006-os *Kincs a fűben* címében szintén volt valami rejtélyes, titkot ígérő. A mostanit az örömteli rátalálás, a szerencse csiklandozó érzése helyett inkább félelmetes, borzongató hangulattal vesszük kézbe. Belevetve magunkat a kútba, elmerülve a versekben aztán hamar kiderül, hogy sötét kedélyállapotról, pesszimizmusról nincs szó, sokkal inkább – jó értelemben vett – komolyságról. Arról a komolyságról, ami szükséges ahhoz, hogy az ember az idő múlásával, Istennel, az élet, a sors változékonyságával nézzen szembe, és a költő ezt teszi.

A könyv szerkesztése során Szemes Péternek minden bizonnyal számos nehéz döntést kellett meghoznia, amikor öt év verseiből kiválasztotta azt a mindösszesen 77-et, ami helyet kaphatott itt. Külön értéke a műnek, hogy a barát, Utassy József is bábáskodott létrejöttékor. Talán köszönetképpen is szerepel a kötetben két neki ajánlott vers, a *Fáradt virág az ének* és a *Nekem csak ez maradt...*

Varga Bálint grafikai illusztrálják a kötetet. A kilenc fekete-fehér rajz vagy egy-egy vershez tartozik, vagy a fő részek elkülönítésében, a könyv nyitásban és zárásban van szerepük. Legtöbbször egyértelműen kapcsolódnak a mellettük álló műhöz, néha azonban a képek inkább csak hangulatuk, témájuk révén köthetőek Soós világához.

A könyv három nagy részre tagolódik, melyek mindegyike külön címmel vannak ellátva. Az első megegyezik a kötet címével: *Holt kutak mélyéről*. Ez az egység huszonnyolc verset tartalmaz, melyek témájukban kevésbé tekinthetőek egységesnek, mint a következő két részbe sorolt versek. Mégis talán az idő múlása az a vezérelv, amelyre felfűzhetjük őket. A legelső, a *Hamvad a múlt* című utolsó szavai összefoglalják, megelőlegezik az elkövetkezendőket, és megteremtik az egész mű alaphangját: „Rámalkonyúlt a huszadik század.” Az este, az elmúlás, a megcsendesedés, az élet alkonya mind benne van ebben a sorban, ugyanakkor a végig-(meg)élt élet, a huszadik század, a múlt vállalása is.

A következő versek java része is az elmúlásról, az idő vasfogáról beszél, ami nem kímél sem embert, sem semmi emberi alkotást. Sokféle témájú, formájú, ihletésű művet olvashatunk egymás mellett, aminek oka minden bizonnyal abban keresendő, hogy a költő egyszerre akarta láttatni az emberi utat, sorsok változékonyságát, sokféleségét, az élet különböző stádiumait.

A harmadik vers címe megegyezik a kötet- és cikluscímmel. Ez a fajta kiemelés nem lehet véletlen, hiszen a *Holt kutak mélyéről* eszenciája lehet az egész könyvnek. Megjelennek benne a legfontosabb motívumok,

témák – az idő, az ember és Isten –, ugyanakkor hangulata is meghatározó: borús, sötét, kísérteties és egyben titokzatos. Az ezt követő vers, az *Öreg kút* mintha magyarázná az előző címét, tovább árnyalja annak jelentését. A 'kút' aztán többször visszatér még, fontos motívummá válik. Felbukkan például a „kútmély délután” szóösszetételben vagy a „Mély és öreg kút szemének gödre” sorban.

Izgalmas követni, ahogy bizonyos témák, szavak, képek és motívumok újra és újra fölbukkannak, behálózják az egész kötetet, megteremtve annak egységét, és rejtett összefüggések fonalait építik ki a versek között. Ilyen például a fent említett 'kút', az idő múlása vagy a zalai táj, ami mindig az otthonosság érzését kölcsönzi, de ilyen az álom is. Az egyes nagy részek között ily módon van átjárhatóság, a művek között párbeszéd zajlik.

A fent említett sokféleség megmutatkozik az idődimenziók váltakozásában is, ami jellemző az egész kötetre. Hol a napszakok, hol pedig az évszakok váltják egymást. Ez jól látszik már a versek címéből is. Az előbbinél többségében az éjszaka jut szerephez, amit leginkább az „álom” szó gyakorisága jelez, utóbbinál pedig az ősz dominál. Néhány verscím alapján jól érzékelhetjük mindezt: *Ködös hajnal*, *Aranyősz a gypűelvén*, *Ősz van újra, észrevétlen*, *Végtelen hosszú, didergő éjjelek*, vagy éppen az idő múlásának általános megjelenítése a *Fordul az évben*. Születéstől egészen a halálig, sőt valamiféle kozmikus pusztulásig ível a másik sor: ... *mikor világra jöttem, Feketedik a szivárvány, Elvégeztetett*.

A második nagy rész, a *Göcseji Orfeusz*, huszonhat verset tartalmaz. Ezek a művek ezer szállal kötődnek a zalai tájhoz, a szülőföldhöz. Talán ebben jelölhetjük meg vezérelvét. Soós József többféleképpen is megidézi az isteni lantos alakját. Bántóan közhelyes lenne, ha pusztán a költészetet és a szerelmet szimbolizáló alakot látnánk benne, és ily módon azonosítanánk a szerzővel. Orfeusz megidézésében minden bizonytalanságot a költői archetípus szerepeltetésének szándéka is benne van, de ezen kívül még sok más. Több versben megfogalmazódik az önkifejezés, az írás nehézségének problémája, érdekes módon legtöbbször más költők, pályatársak sorsán keresztül. Ha a 2011. április 11-es keletkezési dátum nem lenne elegendő, a „mosónő fia” megnevezés egyértelművé teszi, ki a *Hazáját keresem új daloknak* című vers megszólítottja. Az Utassy Józsefnek ajánlott két mű közül az első emléket akar állítani az elhunyt mesternek, a *Nekem csak ez maradt...* című képvers pedig a megidézett költőtárs *Az én keresztm* versét parafrázálja, a fel sem tett kérdésre ad választ. Csordás Jánosnak, Pék Pálnak, Csorba Győzőnek és Buda Ferencnek is név szerint ajánl írást a szerző. Utóbbinak éppen a ciklus címadó versét, a *Göcseji Orfeuszt*, amely a helytállásra, a konok kitartásra buzdít egy romló világban is. Az ezt közvetlenül megelőző *Csakazértis!* ugyanezt az üzenetet fogalmazza meg, kiáltja világgá.

Kifejezetten ars poeticus verseket is találunk ebben a részben. Ilyenek a *magamat merítem...*, a *Mi legyenek?*, illetve a *Mesét mondok*. Tömörsege ellenére legfontosabbnak tűnik közülük a *Szavak holdudvarával...* című, amely a nyelv és a világ, nyelv és ember viszonyát problematizálja:

„Aludni ölben,
vagy maréknyi mohán.
Valahol verset hagyni:
mint csordultig telt pohár.
Szavak holdudvarával
lefedhető a világ.”

A versek utazásra – ha nem is alvilágira – hívnak, mely a zalai tájra kalauzol. Erős vallomások jellege van az itt olvasható soroknak, hiszen a táj mintegy a költő emlékein keresztül elevenedik meg. A tájleíró versek hagyományába lépünk be, de oly módon, hogy valamiféle elképzelt, álmodott, létrehozott – nagyon is személyes vidékre tévedünk. A kötet baljós, borongós hangulata oldódik a szülőföld iránti szeretetben. Talán azt sem túlzás állítanunk, hogy – Eurüdiké, vagy általánosabban a boldogság hiányának felismerése és tudatosulása után – a szerelem érzése valamiféle panteizmusként jut csak szerephez. Nem a nőiség, hanem a zalai táj szólatát meg gyengéd hangokat Soós József itt sorakozó verseiben.

Szülőföld és hazaszeretet el- és agyonhasznált, sokféleképpen lejáratott szavak ma, a szerző mégis bátran

nyúl ehhez a témához. Megnyilatkozásai szimpatikusak, őszinték-emberiek, nyoma sincs bennük a mellédöngető magyarkodásnak, sem pedig a félrekacsintó lokálpatriotizmusnak, ami többnyire a „másodvonalbeliség” biztos tudatától émelítően komplexusos, megkeseredett. Soós úgy beszél erről a témáról, mintha az egész nem is lenne olyan nagy dolog, pedig az, így az!

Az utolsó, harmadik rész, amely az *Isten tenyerében* címet viseli, huszonhárom verset tartalmaz. A kötetet illusztráló grafikák közül a számomra legérdekesebb éppen itt található. Ez egy bal kezét ábrázol, amit egyenesek – vagy ha tetszik, sors- és élvonalak – szárai hálóznak be, melyek keresztezik egymást, összekuszálódnak, ugyanakkor mégis mind a végtelenbe tart.

A *Könyörgés* című vers „Adj, Uram” és „Ámen!” szavai megteremtik az egész rész hangulatát. Mégsem kizárólag istenes verseket találunk itt, hanem a vallási, bibliai témájúak mellett az élet egészét felölelni igyekvő műveket is. Élet, halál, szerelem jelenik meg a versekben, amelyekben mégis közös az a mély meggyőződés, amit a rész címe fejez ki. Az Úr számon tartja a hajunk szálát is, az embernek Isten tenyerében biztos helye van. Azonban – főleg a legutolsó versek alapján – azt is fel kell ismernünk, hogy ez a kéz nem csak óv bennünket, hanem szorítani, és néha semmivé morzsolni is képes.

E rész címadó verse, ha nem is a leghangsúlyosabb, az egész kötet szempontjából fontos, hiszen sommázza annak minden tapasztalatát, egybegyűjti értékeit. Megtalálható benne a szülőföldért – ezúttal Szilvágyért – való rajongás, a bizodalom Istenben, ugyanakkor a magyar sors-múlt, és az azzal való egyéni szembenézés szükségessége.

„Pereg a vén idő,
Évek szállnak, százak.
Nagyhegy leve csordul,
Épültek új házak.
Új házak, új templom,
Szobor a főtérre:
Gyönyörű kis falu
Isten tenyerében.”

A Soós József verseiből kiolvasható istenkép nem előzmények nélküli a magyar lírában, hiszen mély meggyőződésből fakadó, nagyon személyes, ezáltal „saját Istent” teremt magának, akárcsak Ady vagy József Attila. Szükségszerűen hozzátartozik a vívódás, a kétely, a hitért való küzdelem. Azonban nem távolodunk el teljesen a keresztény vallás és kultúra által közvetített Istentől, ahogy a *Könyörgés* vagy az *Advent* zsoltárokat, himnuszokat idéző hangjából láthatjuk.

Isten itt képes arra, hogy odaüljön az ember mellé, de büntet is. Kezének szorítását legjobban talán a *Baglyokkal huhogó éjen...* című versben érezzük.

„Karamazov-korban élünk! -
sírva hajt térdet sztarec Zoszima.”

Bár a megfogalmazás nem pontos, hiszen a vers végén kiderül, nem is Isten teszi ezt velünk, hanem maga a szenttelen világ, az emberrel mit sem törődő, jéghideg kozmosz.

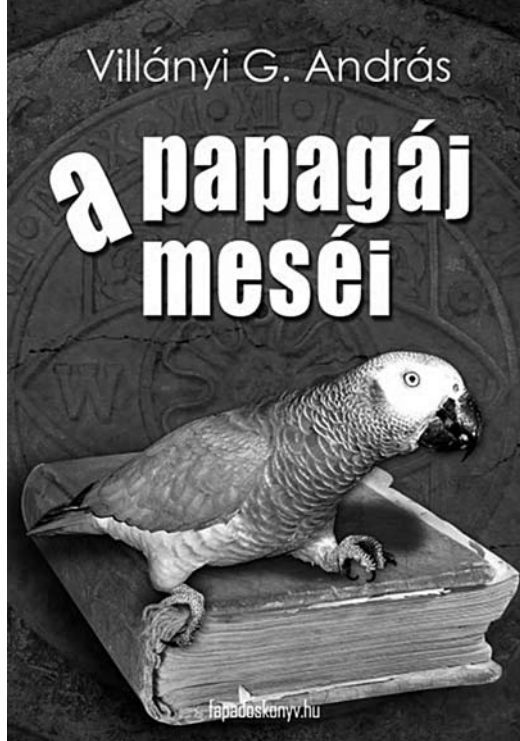
„Isten és Ember kiállt
felemelt karral
kegyelemért.”

Nem kapunk megnyugtató válaszokat, nem lelünk békét Soós József holt kutak mélyéről szóló hangját hallgatva, de talán ezt tarthatjuk a kötet legnagyobb erényének. A kiválasztott költemények azoknak a kóborkutya-fajta verseknek a sorába tartoznak, amelyek egyáltalán nem jönnek közel az olvasóhoz, és még nehezebben engednek magukhoz, de elég türelemmel meglelhető a kincs ...a fűben vagy éppen a kút mélyén.

(Pannon Írók Társasága, 2011.)

K. Krawczun Halina: Zajlás I.

Csik Veronika

Némán kiabálni

(Villányi G. András *A papagáj meséi* című kötetéről)

Villányi G. András műfordító, Japán-kutató kalandos, és munkával teli évei után, a közelmúltban otthonra lelt a Zala megyei Magyarföldön, ezzel is gyarapítva szűkebb pátriánk irodalmi alkotóinak körét. A főként japán költéssel és műfordítással foglalkozó irodalmár számára emellett az elmúlt év két szempontból is meghatározó volt. Tükröződések címmel megjelent válogatáskötete a 12. századi japán költő, Szaigjó szerzetes munkáiból, és 2011. júliusában a 84. ünnepi könyvhéten bemutatásra került *A papagáj meséi* kötete, mely a fiatal korosztályon túl az idősebb olvasókat is megcélozta.

De miért választja a keleti kultúrában és költészetben is jártas költő a mesét első prózakötetének műfajaként? Hisz a mesét a közhiedelem marginálisként kezeli, és csak mint gyermekeknek szánt irodalmi műfaj tartja számon, ugyanakkor sokan elfelejtik, hogy az egyik legősibb műforma, melyet eredendően a felnőtteknek szántak. Csak a 19. század hozott fordulatot, és vált a mese a gyermekirodalom legfontosabb műfajává.

A papagáj meséi Rudi, az afrikai sűrkepapagáj – jákó – történeteit, meséit gyűjti össze. A jákó szerint egy „szerzőpáros” munkája a könyv, melyet gazdája „Kandúr” jegyez le, így a papagáj elbeszéléseibe belekeverednek az ő történetei is. Műfajilag ezek a főként epikus szövegek (egy-egy vers is szerepel a szövegben) az elbeszélés és a mese határán mozognak, de az az ősi tudás és tapasztalat, mely jellemzően a mesék sajátja, a könyv egy-egy szövegében is fellelhető. Rudi – bár jákó ősei Afrikából származnak – Magyarországon, egy állattenyésztő keltetőjében látja meg a napvilágot, és már az állatkereskedésben eltöltött első hónapokban megmutatkozik, hogy milyen erős a madárban az önmaga, és a világ megismerése iránti vágy. A pozitív életszemlélettel bíró jákó azt is képes az előnyére fordítani, hogy a szabadon élő fajtársaival ellentétben – Rudi „rabságban” tölti napjait – az emberekkel való kapcsolata sok olyan ismeretre megtanítja, amelyeket csak a civilizált környezetben sajátíthat el. Emellett arra is rájön, hogy hasonlóan állattársaihoz az emberek is lehetnek sok félek, így más-más célokkal, értékekkel és tulajdonságokkal rendelkeznek. Rudi a testvérével, Túróval való konfliktusa (Rudi jobb lábáról bosszúból leharapja két ujjpercét) eleinte előnyére válik. A kereskedésbe betérő felszínese és számára antipatikus vevőket a „fogyatékoságával” könnyen el tudja riasztani. Később azonban, az eleinte áhított mellőzöttség magányba csap át, mely felerősíti a madárnál az elmélkedésre való hajlamot. Rudi szerencséjére azonban őt is „örökbe fogadják”, így családi körben folytathatja ismerkedését a világgal, melyet az sem zavar meg, hogy közben új családhoz, a történeteit lejegyző Kandúrhoz és feleségéhez kerül. Az emberekkel való együttélés során a jákó sokat tanul, de arra is rájön, hogy szabadon élő társai életét egy biztonságos kalitkából nem tudja megtapasztalni. Így az eperfa árnyékában a szabadon repkedő madarak megfigyelésén

kívül, meditálásra, elmélkedésre is időt fordít. A legelemibb kérdésektől kezdve minden foglalkoztatja, keresi helyét a világban, létezésének értelmét. Ebben segítségére van Varjú doktor (Doctor Corvus), aki mindvégig bölcs tanácsokkal látja el, valamint az álmaiban felbukkanó szellemi vezető, Hermész is. Az ő segítségével álmaiban kontinenseket, idősíkokat repül át, így jut el ősei földjére, Afrika nyugati partjaira, és a történelem előtti időkbe is, ahol még az emberek és állatok harmóniában éltek egymással. Ezt a harmóniát töri meg Ádám és Éva kiűzetése a paradicsomból Hermész tolmácsolásában. Rudi végül megkapja a nagy Kérdésre a választ: „Kérdezni kell meg tanulni. A kérdés a legfontosabb. És a kérdezés módja. A válasz maga a kérdés. Önmaga Hermésze mindenki.”

Villányi G. András könyvének a kortárs meseirodalomban elfoglalt helyét nehéz lenne kijelölni, hisz műfaját tekintve rövid szövegek sorozata, de világlátása, markánsan megfogalmazott kérdései miatt, semmiképpen sem tekinthetők ezek gyermekmeséknek. A klasszikus értelemben használt meseszerkezeteket az író szabadon értelmezi, és ezzel megtöri a kötet szövegeinek homogenitását. Az elbeszélő személye, az idősíki és ezzel együtt a nézőpont is gyakran változik, de ez következik az alapkoncepcióból is, miszerint a könyv egy „szerzőpáros” munkája. Így Rudi, egyes szám első személyben elmesélt történetei mellett helyet kapnak Kandúr visszaemlékezései, Hermész misztikummal is átszótt meséi, valamint Rudi belső utazásai, álmái. A madárnevelésben eltöltött hónapokról szóló visszaemlékezések a klasszikus fabulákat idézik, a jákó a mesék végén a saját élettapasztalataiból vonja le a konzekvenciát, és fogalmazza meg a tanulságot. Az olyan életbölcsesei, mint a „megfejni a kapufélfát” mindnyájunkat arra tanít, hogy hátrányos helyzetünkből miként lehet előnyt kovácsolni. Az effajta éleslátás a további szövegekben is megmarad, de ott leginkább az ember-állat közti különbségek kerülnek a fókuszba. Hermész meséi valamennyire elkülönülnek Rudi és gazdája történeteitől, az egyes szám harmadik személyű elbeszélések, a klasszikus mesekezdő formulával kezdődnek, de a mitikus történetek végéről hiányzik a mesezáró formula, szerkezetük ezzel nyitottá válik.

Villányi G. András első prózakötetének szövegeit élvezetes olvasmánnyá teszi gördülékeny, de néhol bölcselkedő stílusa. Emellett a szövegekre szinte végig jellemző humor napjaink fogyasztói társadalmára is „némán kiabál” (reflektál), ügyelve arra, hogy mindezt ne erőszakolja rá az olvasóra. Így *A papagáj meséi* a mesékre fogékony ifjaknak és az érett felnőtteknek egyaránt ajánlott olvasmány lehet.

(Fapadoskönyv Kiadó, 2011.)

Zala György nővérel
Andrássy Gyula gróf szobra előtt

Szatmári Gizella

A „szép akasztott” és a „vasgróf”

- Andrássy Gyula és Tisza István szobráról -

Az Országház déli homlokzata elé gróf Andrássy Gyula emlékére 1906-ban nagyméretű, monumentális igényű lovas szobrot állítottak. Közel három évtized múlva - az északi homlokzat előtti kis térre - egy másik miniszterelnök, Tisza István emlékműve került. Mindkettő Zala György alkotásaként ismeretes, bár utóbbi mintázásánál Orbán Antalnak, a fiatalabb generációhoz tartozó szobrászművésznek is jelentős szerepe volt.

Andrássy Gyula – aki az 1848/49-es szabadságharcban való részvételével a bécsi udvar előtt alaposan „kompromittálta magát. Világos után Franciaországba emigrál. Ott értesülhet 1851-ben arról a barátságtalan gesztusról, mely szerint az osztrák kormány nevében Haynau – felségárulás vádjával – távollétében kötél általi halálra ítélte, s az ítéletet ugyanezen év szeptemberében – nevét az akasztófára szögezve, képletesen – in effigie – végre is hajtották.

A „szép akasztott” – így nevezték el Párizsban – hazatérésének útját édesanyja, majd felesége kegyelmi kérvénye egyengette, végül 1857-ben amnesztiát kapott, és hazatérhetett.

Széchenyi István mondta a fiatal Andrássyról: minden lehet belőle, még nádor is! - az ugyan nem, de a kiegyezés utáni első felelős magyar kormány miniszterelnöke, majd nyolc esztendőre – 1879. évi lemondásáig – a Monarchia közös külügyminisztere lett.

M.K.(Mikszáth Kálmán?) 1906-ban az emlékszóbor leleplezése ünnepén írt cikkében jól jellemzi Andrássy politikáját – mely mint olvashatjuk, az Árpádokét folytatta:” a Nyugatra támaszkodva a Keleten keresni boldogulást”... Ma is megfontolandó gondolatok...

Andrássy – hosszú, nehéz betegség után – 1890. február 18-án hunyt el. A Minisztertanács azonnal

összeült, emlékének megörökítését törvénybe iktatták. Az 1890. évi. III. törvénycikk „gróf Andrassy Gyulának a trón és a haza iránt szerzett érdemei elismerésül Budapesten, állami költségen, emlék állításáról, intézkedik. Létrejöttek a megemlékezés módját kidolgozó különböző rendű és rangú bizottságok, a legmagasabb élén természetesen a miniszterelnökkel. Tagok voltak még Wekerle Sándor, Ráth Károly főpolgármester, Csáky Albin vallás-és közoktatásügyi miniszter, a Közmunkatanács részéről Podmaniczky Frigyes – és persze művészek: Ybl Miklós és Feszty Adolf építész (Feszty Árpád testvére).

Temetni – újratemetni – mindig kivételes pompával tudunk, így történt ezúttal is. Voloscában – az Isztriai félsziget kis üdülőtelepén –, ahol az elhunyt utolsó napjait töltötte – a ravatálnál a kormányt a családhoz tartozó Szapáry Gyula (ekkor még földművelési miniszter, 1890. március 13-tól miniszterelnök) képviseli. A beszentelést már Budapesten, a Tudományos Akadémia előcsarnokában tartják meg. A szertartás előtt megjelenik Erzsébet királyné és térden állva imádkozik (korábban csak Deák Ferencet tisztelte meg ily módon). A főváros díszsírhelyet ajánl fel, de a család tőketerebesi birtokán mauzóleumot emel eltávozott nagy fiának. A síremléket – a szarkofágra boruló Iona grófnő fájdalomtól megtört alakjával – Zala György mintázza!

Milyen legyen tehát az „állami költségen” megvalósítandó emlék? Csakis önálló szobormű lehet! Külföldön is meghirdetendő pályázaton választják majd ki a tervet, s az alkotást a kiváló államférfiről még életében elnevezett reprezentatív fővárosi sugárút városligeti végén fogják felállítani. „Bizalmas felhívásra” a család is véleményt nyilvánít – lovasszobor emelését kezdeményezik!

1890. december 9-én a nagybizottság megfogalmazza a szoborállításra vonatkozó legfontosabb követelményt. A terv „Andrassy Gyula alakját az 1867-1878 közti időkhöz” híven és jellemzően ábrázolja!

Érdekes módon ekkor még nem ragaszkodnak a lovasszoborhoz. Sőt: hogy lóra ültetik-e a diplomata, politikus, államférfi grófot vagy „gyalog” ábrázolják – ezt a majdani pályázók még eldönthetik. Már

ekkor elhangzik a javaslat: a mű az épülő Országház déli homlokzata előtti, Duna-parti térre kerüljön!

A pályázatot végül 1892. július 18-án meghirdetik s egy bő évvel később – 1893. október 11-én - a nemzetközi zsűri (egyik tagja Caspar von Zumbusch, neves bécsi művész, számos magyar szobrász mestere) a tervek közül, melyeket Tudományos Akadémia dísztermében és lépcsőházában bárki megtekinthetett – Zala György és Schickedanz Albert építész munkáját tartja a legkifejezőbbnek és kivitelezésre legalkalmasabbnak.

A mű legyen kész az államalapítás 1000. évfordulójára! Helye az Andrassy-út városligeti torkolatában lesz! A szerződést meg is kötik Zalával 1894. április 16-án.

Fél év sem telik bele, a szobor helye kétségessé válik. Mégis az új Országház közelében kellene lennie! Zala jobbnak látná, ha az épület keleti homlokzata előtt, a fő kiugrás tengelyében állhatna.

Ez után hosszabb időre elcsendesedik a vita. Zalának egyéb feladatai adódnak: közvetlen megbízást kap a millenniumi emlékmű tervezésére (fel is lázad a döntés ellen az egész hazai művésztszadalom), „a magyarnők megbízásából” elkészíti Erzsébet királyné „síremlékét”, melyet Bécsben, a kapucinusok kriptájában helyeznek el, megmintázza az uralkodó és Erzsébet királyné portréját, részt vesz a királyné budapesti emlékszobrára meghirdetett pályázaton, és az 1900-as párizsi világiállításon is.

Bánffy Dezső miniszterelnök 1898. szeptember 30-án ezt írja Podmaniczky Frigyesnek:

„A szobor létrehozása körül mutatkozó általános érdeklődés hiánya és főként Zala szobrász halogatása komoly aggodalomba ejtenek.”

Érdeklődés hiány – mégpedig „általános” – eddig tartott Andrassy nimbusza? Most már úgy látszik, mindenki számára fontosabb a millennium és megünneplésének százfajta módja - és anélkül, hogy Zalát felmentenénk a reá máskor is oly jellemző halogatás, határidő-csúsztatás vádjá alól, felmerül a kérdés: ki adott neki közvetlen megbízást a millenniumi emlékműre (amivel méltán kivívta művésztszadai ellenszenvét), amikor még előző feladata a befejezéstől oly messze állt?

A kormány s maga Wekerle nem mérte volna fel a szoborállítás anyagi, művészi, kivitelezési gondjait, nehézségeit és a megvalósításhoz szükséges időt?

1899 végén megtekinthetőek lesznek az Andrássy-emlék életnagyságú mintái: a főalak és a két dombormű, amelyek a talapzatot díszítik majd. A helykijelöléssel kapcsolatos viták még mindig nem ültek el.

A következő évben az illetékes bizottság úgy látja, kerüljön a szobor az Országház déli homlokzata elé. Ezzel azonban most már Zala nem ért egyet! Széll Kálmán miniszterelnökhöz intézett november 12-i levelében az Országház és az igazságügyi palota (Kúria) közötti területet óhajtja műve számára megszerezni. Indítványát az uralkodó megjegyzésével támasztja alá:

„Nem kerülte el Nagyméltóságod figyelmét azon legmagasabb szó, melyet felséges királyunk méltóztatott mondani, midőn Nagyméltóságod kíséretében műtermemet legmagasabb látogatásával szerencséseltette... azon kérdést méltóztatott hozzám intézi, hogy hol lesz a szobor felállítva... azt feleltem, hogy az országház és az igazságügyi palota közötti téren – mire Őfelsége megjegyezni méltóztatott: Hisz az a legjobb hely lesz számára”.

Ha ez nem döntő érv, akkor semmi!

És mégis: a szoborbizottság előbb modellpróbát tart, s ennek alapján úgy dönt, a déli homlokzat előtti térség lesz a megfelelő s ezt a Magyar Mérnök és Építész Egylet szakembereinek véleménye is támogatja. Zala újra próbálkozik, ezúttal a keleti homlokzat előtt szeretné szobrát látni, de elutasítják, a határidő be nem tartása miatt figyelmeztetik, sőt még szerződése esetleges felbontását is kilátásba helyezik.

Erre természetesen nem kerül sor. 1902-ben kinevezik mellé és a művezetői teendőkkel is megbízzák Foerk Ernő építész-tanárt, aki a talapzatot is tervezte. 1904 tavaszára a Róna József vezette Hungária bronzöntőde elkészíti a lovasszobrot, Seenger Béla cs. és kir. udvari kőfaragó a kőmunkákat, csak a domborművek vannak hátra, amelyek a berlini kongresszus, ill. a koronázás jeleneteit örökítik meg. Itt is adódnak kisebb gondok, pl. Erzsébet királyné alakja „túlságosan kis méretben szerepel, mintegy magára hagyatottnak látszik, és mellékalakká törpül”. S a koronaörök? Célszerűnek látszik, hogy Zala „a történeti érdek és a művészeti hatás fokozása érdekében”(?) konkrét személyek arcvonásait örökítse meg!

Végre elérkezik az avatás napja: 1906. december

2. esős, havas téli nap. A király és kísérete fázósan toporgott a metsző dunai szélben, Széll Kálmán „költői emelkedettségű” beszédet tartott (szónoki emelvénye – horribile dictu – fél méterrel a királyé fölé magasodott).

A szoborról igencsak eltérő vélemények alakultak ki. Már készülése során elismerő szavak jelentek meg Andrássy arcvonásainak „hű és jellegzetes” megjelenítéséért, amelyhez a művészt a személyes ismeretség is hozzásegítette. Ő maga nyilatkozik erről az *Arad és Vidékében*, még a szabadság-szobor mintázása idején: Andrássy ugyanis az emlékmű megvalósításának egyik kezdeményezője volt, Zala munkáját figyelemmel kísérte, többször meg is látogatta műtermében. Ezt írja: „...ő korántsem divatból érdeklődött a művészet iránt, hanem a legigazabb lélekkel azon volt, ahol csak olyas valakit talált, aki hite szerint megérdemelte, hogy felkaroltassék, ő az első volt. A tehetségeket szívvel-lélekkel támogatta.”

Dicsőretet kap Zala a ló megmintázásáért is – Andrássy Tivadar Rigó nevű fehér lova volt a modell (mások szerint ez volt az elhunyt államférfi kedvenc paripája...).

Több kritikus első – s talán legfontosabb – kérdése: miért kellett Andrássyt lóra ültetni? A talapzattal együtt mintegy 15 méter magas emléken az arcvonások hűséges ábrázolásának jelentősége elvész, az illusztratív domborműveknek a főalakkal plasztikai kapcsolata nincs, a finoman, aprólékosan kidolgozott részletek megjelenítésének áldozatul esik a monumentalitás. És újra a visszatérő kérdés: miért ül lovon a diplomata, a politikus, az államférfi?

Ugyan – mondhatná valaki –, hiszen rendszeresen lovagolt, lóháton vadászott Zemplén megyei birtokain és Erzsébet királyné mellett Gödöllőn, sőt a koronázási menetet is lóháton vezette – de jelentősége nem ebben rejlik! Az arisztokrata életvitelhez hozzátartozott a lovaglás sportja és a reprezentáció bizonyos formáihoz a lóháton való megjelenés. Igen ám – de „a magyar lovas nemzet” – tehát a vezér, a nagy ember (magasodjon csak az átlag fölé!) hogyan jelenhetne meg gyalog? De hát hét méter magasra kellett őt emelni ahhoz, hogy erkölcsi súlya, politikai jelentősége, nagy volumenű személyisége megfelelő hangsúlyt kapjon?

A szoborbizottság azonban így látta jónak!

A *Hét*-ben /-z/ írja a művészről: "a mesterség-szuverén tudása lehűti az ő művészi temperamentumát". Végül is az összességében mutatós neobarokk kompozíciót elfogadta a közönség – jó pendant-ja volt Róna József Savoyai Jenő szobra a királyi palota Duna-parti homlokzata előtt.

Még az emlékmű helykijelölésével kapcsolatos viták során Zala többször is említette, hogy az Országház előtti térség alkalmas lenne egy másik lovasszobor felállítására is – Batthyány Lajosra, az 1848-as első független magyar kormány miniszterelnökére gondolt, s kimondatlanul talán arra is, hogy szívesen meg is mintázná!

Amikor Andrassy lovasszobra a helyére került, szinte kínálkozott a lehetőség, hogy – akár a szimmetrikus elrendezés kedvéért – az északi homlokzat elé is állítsák fel egy arra érdemes államférfi szobrát. Mintha egy politikai Pantheon gondolata formálódna...

Idővel erre is sor került.

Tisza István miniszterelnök, a parlamentarizmus és az alkotmányosság tántoríthatatlan híve, 1914-ben az Osztrák-Magyar Monarchia háborúba lépésének egyedüli ellenzője volt. Mivel azonban a hadiesemények kezdeti biztató kimenetele idején korábbi álláspontját revideálta, a honi ellenzék minden személyi és területi veszteség okának és előidézőjének tekintette. Az őszirózsás forradalom napján, 1918. október 31-én az ellene elkövetett negyedik(!) merénylet áldozatául esett.

A 20-as évek elején a Trianon után konszolidálódni kezdő Magyarországon az államvezetés Tisza személyét és tevékenységét pozitívan értékelte. Emlékbizottság alakult, a debreceni egyetem felvette Tisza nevét, 1926-ban a nagyzerdei klinikánál felállították szobrát is (Kisfaludi Stróbl Zsigmond alkotása).

Emlékének látványos megörökítésére a fővárosban is sor került. 1928-ban erre a célra 400 ezer pengő – hatalmas összeg! - állt rendelkezésre.

Az 1929-ben meghirdetett pályázaton a hazai szobrászok középnemzedékének színe-java részt vett: Horvai János, Róna József, Sidló Ferenc, Szentgyörgyi István, Margó Ede, Telcs Ede, Cser Károly, Beck Ö. Fülöp, Ligeti Miklós, Kisfaludi Stróbl Zsigmond, Pásztor János s nem utolsósorban, közös tervvel Zala György és Orbán Antal.

A majdani emlékmű kis mintáit a Műcsarnokban bárki megtekinthette. Carpaccio/Kárpáti Aurél a *Pesti Napló*-ban meglehetősen visszafogottan nyilatkozott a látottakról: "...szinte valamennyi pályaműből hiányzik az igazi művészi inspiráció, az átélés belső heve és kifejező szuggesztivitása".

A zsűri Zala és Orbán Antal munkáját részesítette az első díjban s azt – apróbb változtatások után – egyszersmind a kivitelezésre is alkalmasnak tartották.

Zala feltehetően eddigre belefáradt a millenniumi emlékmű munkálataiba (a 35 évig készülő alkotást 1929. május 26-án – a Hősök Emlékkövével egyszerre – avatták), várta még az Erzsébet királyné emlékének befejezése is, ezért kérte fel együttműködésre fiatalabb művészársát. Orbán Antal (1887-1940) külföldi ezüst- és kerámiagyárak tervezője, 1919-től a budapesti iparművészeti iskola tanára volt. Már korábban töltött néhány évet Zala mellett.

Tehát: a zsűri döntött és ahogy Rabinovszky Máriusz írja a *Nyugat*-ban : "odaadták a megbízást annak, aki művésznek is, jó név és majdnem a legjobb pályamunkát adta be".

Majdnem...! A kritikus szerint „van benne – mindennek ellenére – művészi lendület. Azután rutinos, tapasztalt rendezőkéz munkája. Azután nincs benne technikai gikszer...a sok pénzért megfelelően sokat mutat „ – vagyis megérte az árát ...! "

Ez igaz. Az emlékművet, megrongálása (1945), majd eltávolítása (1948) után négy önálló egységre bonthatták, hiszen egymás mellé állított és egymással csak narratív, de nem plasztikai kapcsolatban álló részekből épült fel, s így az őket összetartó architektúra megsemmisülése, valamint eredeti funkciójuk megszűnése után mindegyikük egyenként is megállt. Jól látta Ybl Ervin, aki 1937-ben, Zala művészetét méltatva írta: " ...a nagy mesternek természet adta mintázó készsége, szenvedelmes pátosza ekkor még a régi lendülettel lobogott, de tudatos önkritikája már nem volt elég ahhoz, hogy az emlékművet a maga egészében, összhatásában bírálja el."

Tisza István középen álló, egész alakos szobra mögött hatalmas pillér emelkedik. Ennek feladata a központi figura hangsúlyozása, valamint – építészeti

háttérként – a mű életterének meghatározása. A pillér tetején kígyóval viaskodó oroszlán – Zalánál sokszor előforduló, kedvelt szimbólum – a néhai miniszterelnök személyét és tevékenységét körbefonó ármány és rosszindulat alattomos támadására utal. Az oroszlán évekig a budapesti egykori tabáni katonai temetőben síremlékként szolgált, majd szétfűrészelve, kőanyagként szobrásznövendékek kezére bízta.

A „vasgróf” alakja – Andrássyéhoz hasonlóan – önálló műalkotásként is megsemmisült, a kivitelezéséhez felhasznált bronz pedig „a népek nagy tanítója”, J.V. Sztálin városligeti szobrában élhetett tovább.

Tisza kormányzásának legfontosabb, sorsdöntő eseménye Magyarország háborúba lépése volt. A napjainkban *A katona búcsúja* címet viselő csoport (egykor Tisza jobbán) a magyar társadalomnak a világháborúban való áldozatos részvételét jelképezi, mellyel – mintegy politikájával egyetértve – őt feloldozzák tragikus végű döntésének ódiума alól. Az emlékműnek ez a részlete sokáig a budapesti Hűvösvölgyi úti egykori katonai akadémia kertjében állt. Jelenleg, továbbra is a Hadtörténeti Múzeum felügyelete alatt, a keceli hadipark közelében látható.

A másik csoport – a földművelőké – az újraéledő bizalmat, az újrakezdést szimbolizálja. Ez Esztergom városában áll, és a *Magvető* névre hallgat.

A talapzaton a „Zala György, Orbán Antal” felirat volt olvasható.

A mű gondolati tartalmát természetesen az emlékbizottság illetékesei határozták meg, a képi megjelenítés módozatairól Zala dönthetett. Orbánnak – valószínűleg az idősebb mester irányítása mellett – a mintázás feladata jutott. Erre vonatkozóan érdekes adatokat tartalmaz a Magyarország 1934. április 28-án, az avatási ünnepség napján megjelent cikke. Az interjúban mondja Orbán Antal:

„a főalakot is én mintáztam s a mellékalakokat is. Nekem csak az oroszlánhoz nincsen semmi közöm... (Zala) átkomponálta a csoportokat, az elhelyezésbe beleszólt.”

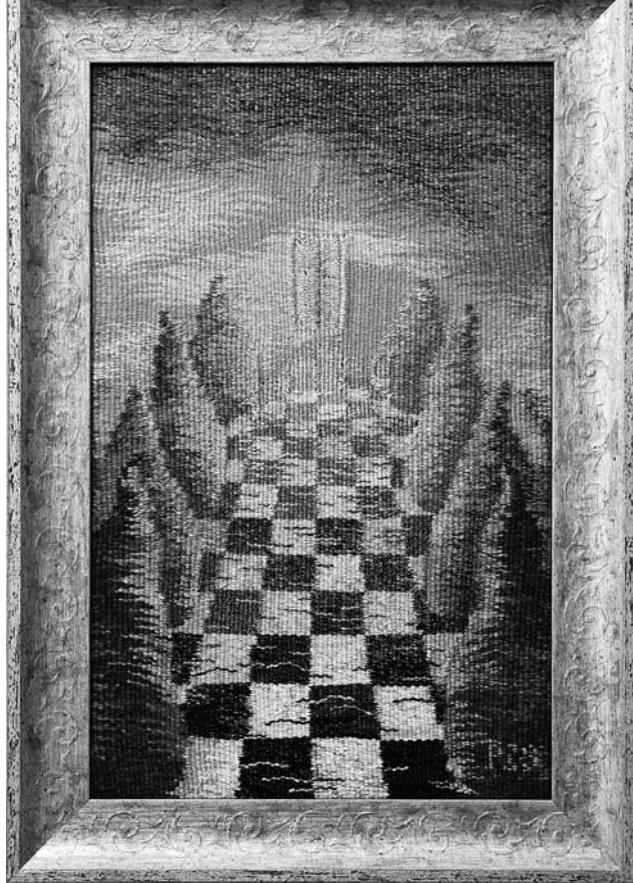
Öt évig tartó közös munkájuk a Tisza-szobor elkészülte után megszűnt.

Pérel Zsuzsa:
Hordozható messzeség

P. Szabó Ernő

Hordozható messzeség

Pérel Zsuzsa gobelinjei és festményei a zalaegerszegi Városi Kiállítóteremben

Művészete inkább szent, mint vallásos, inkább himnusz, mint imavagy ex voto – írta Pérel Zsuzsáról az aubusson-i Falikárpit Múzeum igazgatónöje, Michele Giffault. Különös megállapítás ez egy alkotóról abban a profán korban, amelyben élünk, amelyben a művészetet oly gyakran igyekeznek elválasztani a hittől, az érzésektől, az érzelmekről, hogy szakmaiságát, önmagában vett művészi kvalitását hangsúlyozzák. De hát valóban ritka jelenség a kortárs művészet világában az olyan művészet, mint Pérel Zsuzsáé. Fonalakkal fest, tenyérynyi rajz alapján kezd munkába, a benne régen formálódó belső vízió jelenik meg, módosul, kap végső alakot a gobelinen, amelyet minden esetben maga sző meg. Pérel számára a lehető legszemélyesebb műfaj a kárpit művészete, amelynek tradícióit hűségesen őrzi, ugyanakkor számos új elemmel gazdagítja is, olyannyira, hogy, ahogyan a meghívón is olvasható, a szó legteljesebb értelmében vett képzőművészet, ami tevékenysége nyomán létrejön.

Az összetettebb színhatás érdekében keveri például a különböző anyagokból készült fonalakat, máskor viszont a minimumra szorítkozik, üresen hagyja a felvetőfonalat, amelyet ég és föld közé kifeszített.

Idegen anyagokat, talált tárgyakat applikál a műbe, fémszálakat, érméket, ikon fedőlapot vagy éppen műanyag flakont, máskor viszont kilép a térbe, felhasznál egy kidobott kerti széket, kétoldalas művet készít, hogy megmutathassa a dolgok színét és visszaját, motollára sző gobelint, amelynek figurái az élet örök körforgását jelenítik meg.

Nem véletlen, hogy amikor jó negyedszázada Frank János, a korszak kiváló művészettörténésze, a magyar textilművészet talán legjobb ismerője úgy fogalmazott, hogy a gobelin szinonimája Pérel Zsuzsa, a kiváló kritikus, tárlatrendező, azt is hozzátette: Pérel szinonimája nemcsak a gobelin, hiszen dolgozott más műfajokkal és azokban is jelentőset alkotott s alkot majd a jövőben. Nos, ahogyan a kiállítás mutatja, Frank mint szinte soha, ebben az esetben sem tévedett. Pérel Zsuzsa művészete úgy teljesedett ki, hogy nemcsak hazai, de a műfaj legjelentősebb külföldi szakértői szerint is a gobelin egyik legjelentősebb kortárs mesterévé vált, amelyet az is mutat, hogy néhány évvel ezelőtt a műfaj legfontosabb központjában, a franciaországi Aubussonban nagyszabású tárlatot szenteltek műveinek. Közben egyre jelentősebb helyet foglalt el munkásságában

a hetvenes évek óta jelenlévő grafika, a kilencvenes évektől papírmunkákat, sajátos papírplasztikákat is készítetett, az ezredforduló után pedig megjelent művészetében a saját alkotásaira reflektáló kollázs is.

A zalaegerszegi kiállításon gobelinek és a hozzájuk kapcsolódó grafikák egymás mellett jelenjenek meg, érzékeltetik – természetesen jelzésszerűen, hiszen számos jelentős műve nem lehet jelen, néhányat azonban reprodukcióban ezek közül is kiállított a művész – azt a nagy ívű pályát, amelyet Pérel Zsuzsa 1968 óta bejár, amikor is találkozott Tarján Hédivel, aki megtanította szőni, előkészítve a főiskolára. A tárlat első alkotása, az 1976-os *Régiség* ezeket az éveket, az indulás időszakát idézi. Pérel igen fontos alkotása a hetvenes évekből az 1978-as *Egy kercaszomori búcsú emlékére*, amely Zalaegerszegen egy később készült munka, a *Deja vu* sorozat egyik darabja idézeteként van jelen. A régi fotó inspirálta alkotáson egy családot látunk, apát, anyát és gyermeküket, ahogyan valamikor beállíhatta őket a fényképész valamely jeles napon a műteremben. Fölöttük és alattuk a szelíd pannon táj dombjai, épületekkel, az otthonosság jelképeivel, a művet sajátosan komponált színes bordűr veszi

körül: mintha lángnyelveket és szőlővesszőket látnánk egyszerre, utóbbiak szintén az életre, a lángok a négy elem egyikére utalnak. Olyan úton indult el akkor Pérel Zsuzsa, amely napi aktualitásoktól, művészeti irányzatoktól függetlenül vezetett a művészi fejlődés öntörvényei szerint azok felé a tájak felé, amelyek tiszták és tágasak, gazdagok szép növényekben és békés emberekben. A következő mű az 1983-as *Felsőszenterzsébeti üdvözlés*, amelynek nőalakja kezében épületet látunk, ahogyan régi idők festményeinél a kezében tartotta a donátor az általa alapított vagy támogatott templom szimbolikus kicsinyített mását. Néhány év múlva megszületett az alkotó egyik legismertebb, szinte emblematikussá vált alkotása, az 1986-ban készült *Aranykor* is. A mű öt fiatal ember – testvérek? – portróját ábrázolja, nemcsak viseletük régiessége, de a kárpitba szőtt arany-ezüstsálak, csipkék, szalagok, selyem is a „régis szép időköt” idézi, mondjuk a XIX.-XX. század fordulóját, s persze azt az időszakot, amelyben felnőtt életük elindult, amikor még minden megtörténhetett velük, hiszen az álmok még éppen annyit értek, mint a valóság.

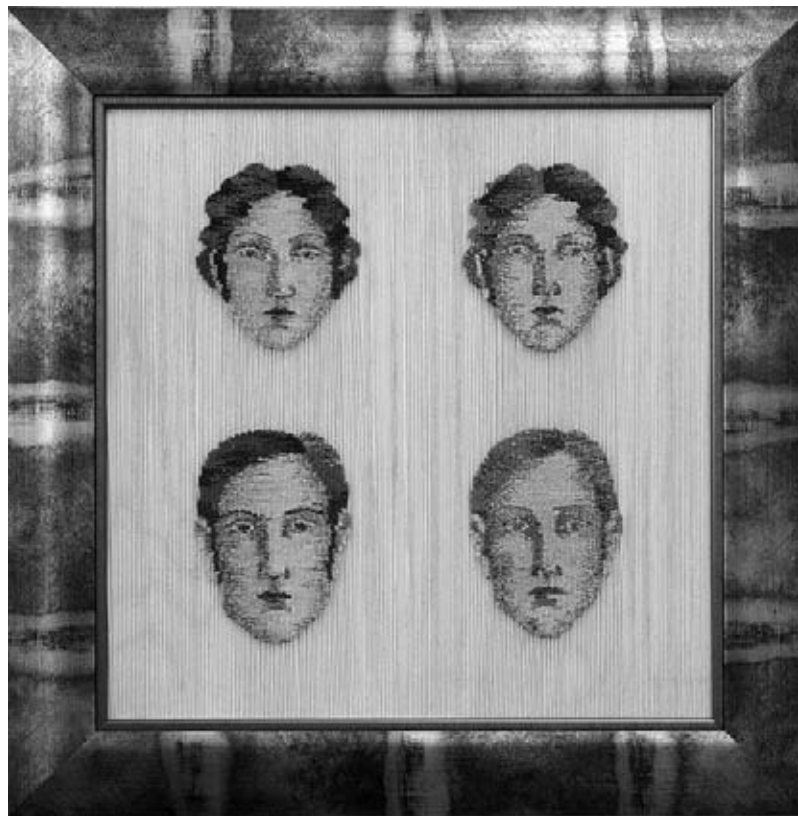
Innen indul – vagy éppen ide térvissza – az út, amelyet a gobelinek megálmodója és megszövője bejár. Az egykor és ma, az aranykor és a realitás kapcsolatát, a természet és a művészet viszonyát, amelynek számára döntő jelentősége van, Curriculum vitae-jében a már említett Aubusson-ra utalva így világítja meg: „Aubusson-ban lehettem tanúja a kárpitok természetes és kortalan együttlétezésének. Itt a XVI.-XIX. századi falikárpitok, valamint Jean Lurcat és más XX. századi francia alkotók művei ‚falközösséget’ vállaltak az én munkáimmal. Ez a kiállítás ismét megerősített abban, hogy érdemes ezt a műfajt az egyre vadabb rohanás századában művelni, hiszen láthatóan szükség van a művészet e minőségére, a ‚visszalassításra’, hogy legyen időnk megfejteni, kik vagyunk.”

Pérel Zsuzsa munkásságának egészén végigvonul az a kettősség, amely az álmok és a rideg tények együttéléséből alakul ki, s művésze éppen azért érdemes különösen a figyelemre, mert úgy mutatja föl az álmok, az örök emberi érzelmek szépségét, hogy érezteti azokat az ellentmondásokat, jelentős változásokat is, amelyek között a XX.-XIX. század

fordulójának embere él. Az említett főmű, az *Aranykor* világa egyszerre jelent folytonosságot és bizonyos váltást is az életműben. Akkor készült ugyanis, amikor a művész számára addig elsődleges inspiráló forrást jelentő régi fotográfiák szerepét átvették az ikonok, a népi vallásosság kegytárgyai. A nyolcvanas évek közepéig terjedő időszakot elsősorban a fotográfia, mégpedig a jellegzetesen századfordulós, barnára hívott, megfakult fotográfia inspiráló hatása jellemezte. Azoknak az emberi viszonylatoknak a jelenléte, amelyek emlékét a fotók megőrizték, utalva az élet kiemelkedően fontos eseményeire, sorsfordulókra, találkozásokra. A férfi és a nő egymásra találása, a házasság, illetve a házasságkötés évfordulója, a gyermekek életének ünnepi napjai, a közösségi élet jeles alkalmai. Felbukkantak a korai gobelineken a régi idők ünnepeit sztárjai, Sarah Bernhard, Asta Nielsen, Márkus Emília, Istvánffy Gabriella, s a nyolcvanas évek második felében Blaha Lujza, Megyeri Károly, Egressy Gábor arcvonásai is.

A következő, az 1985 körül kezdődött „ikonkorszak”, a népi vallásosság tárgyai ihlette művekkel jellemezhető időszak, amelyben igen nagy szerep jutott a textil „nyersanyagaként” felfogott régi pénzermékeknek vagy másféle anyagoknak, mint például az időszakot indító 1986-os Gyermekmadonnán látható tollnak. Ezek iránti érdeklődését a népi ékszerek iránti vonzalmából eredezteti az alkotó.

Jól emlékszünk rá, a következő évtized magyarországi, kelet-közép-európai történései nem megerősítették, hanem éppenséggel megzavarták annak a bizonyos békés tájnak, a középkori zárt kolostorkertekéhez hasonló világnak a nyugalma, amely Pérel Zsuzsa korábbi művein megjelent. Rendszerváltozások és polgárháborúk, tönkretett tájak és a tönkretett tájból is elüldözött emberek - a század- és ezredvég eseményei láthatóan nem hagyták érintetlenül Pérel Zsuzsa munkásságát sem. Miért is hagyták volna? Békés, az álom és az ébrenlét határvidékén elterülő tájait mindig az ember számára formálta, s miközben szerzetesi alázattal ügyelt a szövés technológiai fegyelmének betartására, mindig éberrel figyelt arra is, ami a műterem falain kívül történik. Az ő munkásságában a külső események okozta változások éppen

azért izgalmasak, mert az általuk inspirált művek szervesen illeszkednek a korábbiakhoz. Hiszen már az 1988-ban készült *Ereklyetartó* című mű is (amely nagyapja, Pérel Imre festőművész emlékezetét idézi), szintén kapcsolódik korábbi, fotó inspirálta munkáihoz, másrészt a talált tárgyakat műbe építő textilekhez, ugyanakkor beletartozik abba a sorozatba is, amelynek a kiállításon sajnos nem látható két főmű, az 1989 *Karácsony* és az 1999 *Húsvét* mintegy mérföldköveit jelentik. Ebben a műegyüttesben kitüntetett szerepet kap a *Tájkép XX. század vége* című 1990-es munka, amely egyrészt a textil anyaghasználata, technikai megújulása szempontjából figyelemre méltó alkotás, ugyanakkor igencsak közérdekű és általános érvényű megfogalmazása olyan félelmeknek, amelyek alighanem mindannyiunkban élnek ebben a műanyagokkal és benzingőzzel elborított világban. Az *Ereklyetartó* Zalaegerszegen a kiállítás egyik melléktérében kapott helyet, ahol négy prágai ihletésű akvarell és egy „talált tárgy”, azaz a város első világháborúban elesett zsidó lakosainak emlékét állító tábla társaságában áll.

Korábbi értékeinek megőrzése mellett, egyben új művészi-morális problémák sajátos installációját alkotta meg.

Elért eredményeinek megőrzése, egyben pedig új művészi-morális problémák felé való tekintés – egy mondatban talán így foglalható össze Péreli Zsuzsa munkásságának a kilencvenes éveket, az ezredforduló utáni első éveket átfogó periódusa. A *Péter és Pál*, a *Három nővér*, a *Kitekintés a hihetből*, a *Korcsolyázás Szent Iván éjjelén* ezer szállal kötődik az előző korszakok műveihez. Ugyanakkor egyre nagyobb szerep jut bennük a tájnak, a táj elemeiben megfogalmazódó sajátos panteisztikus szemléletnek, amely a legutóbbi években olyan nagyszabású művekben jelentkezett, mint az *Asha* és a kiállításon reprodukcióban jelen lévő *Axis Mundi* – és nem utolsósorban olyan festői értékekre hívják fel a figyelmet, amelyek egyedülállónak teszik Péreli Zsuzsa művészetét a mai magyar gobelinművészetben. Péreli Zsuzsa munkásságának elemzői az Iparművészeti Múzeumban rendezett *Élet-Kép-Regény* című életmű-kiállítás katalógusában ezzel kapcsolatban a metafizikus művek időszakáról beszélnek, magam azonban

nem igazán hiszek ebben a csoportosításban, mert az olyan főművek, mint például a *Sentinella* aligha sorolhatóak be ide vagy oda. Az ezredfordulón született *Sentinella* kék színű lepelbe burkolt női alakja a címnek megfelelően egyszerre őrszem, az értékek őrzője és a munkának önmagát aláztatosan alárendelő ember jelképe – mintha csak az alkotó sajátos módon megformált önarcképe jelenne meg benne, hiszen Péreli Zsuzsát akár őrszemnek, az értékek védelmezőjének és gyarapítójának is nevezhetnénk. A kárpit alsó részén az ihlető népi textilművészet formái, színbeli gazdagságára utal a kompozíció, felső részén viszont csak a felvető szálak látszanak, mintegy a néző képzeletére bízva a hiány kitöltését. Felvetőfonalak ég és föld között – mondhatnánk, hasonló módon köti össze a művész a földi halandókat a mindenséggel a 2007-es *Eredeti kópián* is, míg az 1999-es *Imaszőnyeg* ugyancsak a népi motívumok ihlető erejéről beszél, egyben pedig visszautal a *Gyermekmadonna*, az *Ereklyetartó* világára.

Ahogy a kiállításon látható összeállítás jelzi, különös jelentőséget kapnak Péreli Zsuzsa munkásságában a rajzok és a kollázsok. A rajzok

nem előkészítő jellegűek, hanem önálló műfajt jelentenek a művész számára, hiszen sohasem tesz át egy-egy rajzi motívumot jelentősebb változtatás nélkül gobelinbe, a különböző technika, anyag alkalmazása jelentős kompozicionális változásokkal jár az ilyen kivételes esetekben is. Jól megfigyelhető ez a jelenség a *Deja vu* című sorozatban is, amelynek darabjaiban Péreli Zsuzsa saját művészeti múltjára, egy-egykorábbi alkotására reflektál, illetve különböző művek egyes motívumait ötvözi, gondolja újra. Ez a sajátos párbeszéd újabb értékekkel gazdagítja az életművet, egyben újabb inspirációs forrást jelent az alkotó számára. Mondhatni újabb lehetőséget az elmélyülésre, az élet általános, nagy igazságainak a kutatására, megmutatására. Mert hát, ahogyan a kiállítás legutóbbi gobelinje, a *Hordozható messzeség* jelzi, Péreli Zsuzsát egyre inkább a művészet és az élet örök kérdései foglalkoztatják. Azt az utat keresi, sejteti a mű nézőjével, amelyet az után saját életünkben mindannyiunknak magunknak kell

megtalálni, hogy teljesíthessük a küldetést, amelyet Hamvas Béla így fogalmazott meg: „Az embernek most vissza kell vinnie a természetet ősállapotába, s a földet újra Paradicsommá kell tennie, mint ahogy az eredetileg is volt... A természetet a megvilágosodott ember emeli fel és a megvilágosodott természet az ember igazi hazája. Ez a világosság az Asha.” Valahol a távolban emelkedő hegyek mögött sejlik föl ez a világosság, a messzeségben, már-már elérhetetlen távolságban. Vagy mégsem olyan elérhetetlen az, amire vágyunk? – kérdezi filozofikusan-ironikusan a legutóbbi, méretét tekintve akár a hónunk alá is vehető mű címe, a *Hordozható messzeség*. De melyik úton kell elindulnunk, hogy rátaláljunk? Nem tudjuk, pontosan merre, de útra kelünk. Hogy jó felé induljunk, léptünket a Nap és a Hold járása, évszakok váltakozása vezeti, a távolban pedig egy világra nyitott ablak jelenik meg.

Péreli Zsuzsa: Élő város

Három (zalaegerszegi) tárlat

Bizonyára jót tesz egy már kialakult, karakterisztikus oeuvre-nek, ha újabb és újabb oldaláról mutatkozik meg, más-más fénytörésben, meglepő nézetben, válogatásban kerül a közönség elé. Megteheti ezt a jó szimatú kurátor, intézményvezető, hisz neki sem mindegy, sikerül-e az érdeklődést újra és újra felkeltenie – akár egy jó nevű művész iránt... S előfordul az is, hogy a művész maga gondoskodik új, tematikus csoportosítások létrehozásáról, amelyek a már elkészült művekről, a köztük lévő „áthatásokról”, összefüggésekről képesek új információkat adni, s ennek az elképzelésnek keres kiállítóhelyet.

Bizonyára ez motiválta Budaházi Tibort is, akinek elismertségét, szakmai rangját, teljesítményét nem befolyásolja, hogy Zalaegerszegen él és alkot, amikor úgy döntött, hogy az év elején kiállítást

rendez a Gönczi Galériában. Bízva abban, hogy az erősen tagolt, összefüggően elrendezett anyag megtöri a szerialitás monotóniáját, hiszen a sorozatok – melyeken minimális változtatások vannak – gyakran megtévesztően hatnak, vagy unalmat váltanak ki.

Az első „blokkban” a művészkönyvek, az írásképek motívumai jelennek meg. A már jól ismert „könyvobjektok” ezúttal is gyönyörködtenek és meghökkentenek „átváltozásukkal”. A statikus könyvalakzat – Budaházi beavatkozása következtében – dinamikus forgástestté, plasztikává válik, megejtő látványossággá. A könyv – mint „lelet” – továbbra is érdeklődése középpontjában áll: a roncsolt, tépett lapok, könyvimitációk kitarulva adják elő „titkaikat”. Az írásképek vizuális mintázattá, dekoratív, kalligrafikus indázattá alakul,

Enteriőr
Budaházi
Tibor
kiállításáról

igazolva Hegyi Lóránd azon megfigyelését, hogy az „új szubjektívizmus” jellemzője „a képfelület anti-intellektuális, ornamentális felfogása, a dekoratív elemek kihangsúlyozása”. Mi az érdekes Budaházi eljárásában? Az, hogy nem tömegtermelés (tapétaminták, vizuális közhelyek) világához fordul, hanem számára a történelem szolgáltatja a stilizálható, továbbformálható anyagot, kollekción. A múlt maradékához, fragmentális leleteihez nyúl, amikor érvényesíti a szeriális játékosságot, a minimalizmus apró, alig észrevehető eltérítéseit. Így válik a szatmárcsekei fejfák motívuma könyvlapokon sorjázó variánsokká, szeriális felületté. Hol fekete-fehér, hol színes kavalkád uralja ezeket kitaruló lapokat, mintha a hajdani idők temetői nyílnának meg előttünk. A középkori bibliai ábrázolásokból ismerős apostol figura is szeriális sorozatokba rendeződik, a szakrális formációk felé nyitva utat. De a jelenig érő ez a kulturális metaforákban való gondolkodás, akár a *Fekete könyv* vagy az üres (fekete lapokból álló) könyv, notesz lapjait tekintjük. Így született a Babits-évforduló „kettős képe”, az *Hommage a Babits*. Csendes, szelíd avantgárd ez, Budaházi lapjain a drasztikum átpoetizálódik finom, talányos jelmezövé, melyeken az apokalipszis lovasai, a bibliai szörnyek, vagy János jelenései kedves, nyugtató tapétamintává alakulnak. Ám a dekorativitás mögött néha felsejlik a tragédia: ha jól megnézzük a könyvobjektok forgó alakzatát, azt látjuk: két részre osztja őket egy piros (jelképes véres) csík, mintha a könyvekben rejlő ideológiák megosztó, véres küzdelme manifesztálná e nagyon is meghökkentő kompozícióban. Budaházi festői kvalitásait azok a művek mutatják, melyek a pseudo-történelem, a titokzatos, letűnt civilizációk tárgyi maradványait jelenítik meg, rendkívül változatos, érzéki, sejtető formákban. A gyakran merev, geometrizáló alakzatok itt többnyire lágy, biomorf felületeket képeznek, a felvillanó színek teszik ezeket még izgalmasabbá. Egyébként érdekes: festőnkénél megfordul a helyzet, míg az előtér formációi nagy, foltszerű alakzatokat képeznek, addig a háttér rendkívül részletező, aprólékos megdolgozottsággal készül, finom, mikroszerkezetű struktúrákat alkotva. A jelszerű megjelenítés jellemzi a másik csoportot. Itt már eltűnik a történelmi forrás, a mintázat

Budaházi Tibor:
Az Apokalipszis négy lovasa

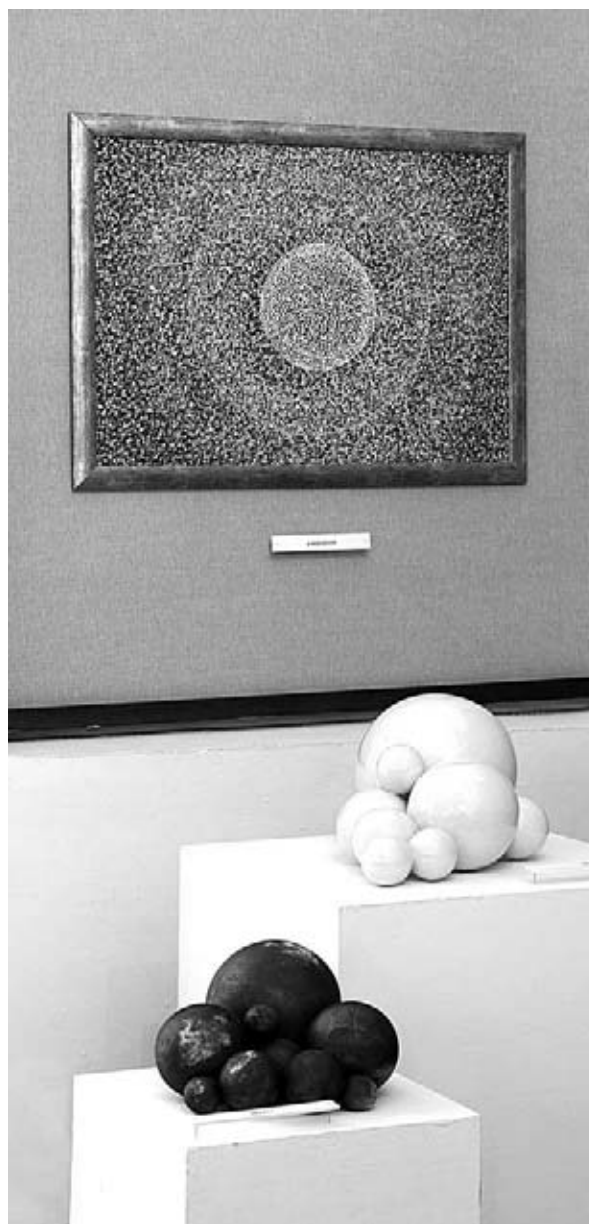
válik meghatározóvá. S mind aprólékosabb kidolgozású felületekkel találkozunk, a csónak alakú fejfák hullámzó sorozatokba rendeződnek, hol színesek, hol fekete-fehérek, a vizuális ritmus vezérli a képalkotó elgondolásait. Szépek és ihletettek a kereszt-formációk, a meglepő sárga színárnyalatokkal. Az egyiptomi kereszt emlékeztet leginkább az emberi alakzatra, s Budaházi az ebben rejtőző lehetőségeket állítja eléink több variációban. Az *Alak* sorozat a szindinamika játékaival kápráztat el, míg az aranyfestést is felhasználó művészkönyvtörredék a szakrális tartalmakra utal. Feltűnik a labirintus is, mint a rejtélyek örök szimbóluma. S mindezeket a formációkat (Isten szeme, négyzet, háromszög) a jellegzetes budaházis írásmező, kalligrafikus hullámváz veszi körül, sajátos érzéki keretként.

A főnézetben látható *Fal I. II.* ismét a történelmi időbe visz vissza apostol figurájával, a magyar középkor archaikus-vallásos üzenetét fogalmazva meg.

Végül elmondható: Budaházinak sikerült új egységekbe szerveznie munkáit, s koncentráltan jelentkező attribútumok felerősítették a képek spirituális kisugárzását.

Krawczun Halinát, a keramikust nem kell bemutatni – sem Zalaegerszegen, sem a hazai képzőművészeti életben. De még szülőhazájában, Lengyelországban sem, ahonnan elkerülve érettségi után, a budapesti Iparművészeti Főiskolán szerzett diplomát, ám gyakran visszajár művésztelepekre, vagy kiállítani. S nem közömbös az sem, hogy 2007-től három éven át a Zalaegerszegi Nemzetközi Művésztelep vezetőjeként tartalmas és színvonalas kerámia-programot valósított meg művészkollégáival, látványosan szemet gyönyörködtető műveket alkotva. S Pécssett élve a Zsolnay-hagyomány egyik kiemelkedő megújítója. Ám ahogy az Art Portálon írják róla: festő és grafikus. S miközben szebbnél-szebb kerámiák kerülnek ki a keze alól – s az égető kemencéből –, festői énje sem pihent. S születtek, gyűltek a képek, bemutatásra várva... Ez év márciusában erre is sor került, amikor Zalaegerszegen, a Városi Kiállítóteremben – a kerámiák mellett – festményeket és grafikákat is láthatott a közönség.

Egyik interjújában szól arról, hogy a Mazuri-tavak mellől származik, ahol rendkívül nagy hatással voltak rá az elemi természeti formák, jelenségek. Nos, az egerszegi kollekciónak egyik meghatározó vonulata éppen ezek előtt „hódolt”, a festészet eszközeivel. A keramikus – festőként – élénk, tiszta színekkel (kékekből, zöldekből) hozza létre a nagy, dekoratív, stilizált felületeket. Egyszer a vízfelszín hullámritmusával kápráztat el, fénytörésével, a kék-reflexek bravúros visszaadásával (*Víz II.*), máskor léggör vibráló játékaival, pezsgése, áramai jelennek meg ecsetje nyomán. (*Levegő*) A térbeliség érzékeltetésére is vannak eszközei: míg a víz vízszintesen, szélesen húzódik a vásznon, addig a levegő függőleges áramlások füstszerű alakzataival érzékelhető. A *Hullám* című kép szintén a víz fodrozódásának optikai játékaival követi. E körben is nagy hatású kép *A Hold udvara*. Tulajdonképpen itt jelenik meg először az a sajátos „újpointilista”, pettyekből, ecsetnyomokból, komplementer színekkel építkező festői technika, amely aztán több festményének is jellemzőjévé válik. A *Hold*

Enteriőr
K.
Krawczun
Halina
kiállításáról

mágikus, delejes sugárzása – mely az atmoszférát is elvarázsolja – babonás, különös hangulatot áraszt. Hasonló derengő kép *A Kerti fény leple*, mely a háttér erőteljes fényforrását az előtérben gyöngyosorokból álló füzérekre bontja. Azért megjelenik a szerves, élő természet is. A *Virágszirmok tánca* a tavasz tobzódó, fénylő életerejét szimbolizálja, a *Madarak* fehér, vibráló alakzata a kék levegőben szintén dekoratív,

álomszerű, lebegő látomás. S végül a *Kapcsolat* férfinő sziluettje az emberi nem kettősségét jeleníti meg, ősi barlangrajzokra emlékeztető, szinte mágikus erővel.

A szimbólumképezés egyébként is erőssége a keramikusnak, amikor az egyszerű, ismert formákat képes – néhány „eltérítő” formaelemmel – emblematikus tárgyakká változtatnia.

Gondoljunk a tojás-variációkra, a lyuggatott felületű orsók átváltozásaira, vagy gömbök, golyók „légiesnek” tűnő, valójában súlyos halmaira.

Egyik ilyen archaikus szimbólum a kapu is. A festőművész egész sorozatot készített a kapuváltozatokkal. A színpettyekből összeálló, mozgalmas, vibráló háttérben, mint egy határozott, karakteres motívum tűnik elő a (rendszerint fekete színnel festett) kapu-forma. Az „átjáró” a két létszféra között. Ugyancsak jelezve Krawczun Halina spirituális vonzalmait. Az *Örvény I. II.* – inkább csak festői „kitörésnek”, kísérletnek tekinthetők, nem igazán kiérlelt megoldások. Mégis, összegzően azt mondhatjuk: a festő bizonyított, autentikus látásmód, eredeti felületképzés jellemzi ezt a képi világot. A felszabadultság öröme és kiérlelt magabiztosság árad képeiből, s ezt értékelik nézői is.

A plasztikák – a már megszokott magas színvonalon és hihetetlen ötletességgel – arról adnak hírt, hogy kerámiaművészetünk egyik kiemelkedő személyiségének munkáival van találkozásunk. A keramikus – ahogy néhány más kortársa – a súlyos anyag „légiesítésével” csapja be érzékeinket, megteremtve könnyedség, a lebegés illúzióját. „Lebeg”, csavarodik a *Kék láng*, szinte felemelkednek a *Zajlás* gömbhalmazai, a Nagy fekete vagy piros, eozinmázás orsók zavarba ejtően, felnyithatatlanul magukba záródnak. A Tojás variációk titokzatos tökéletessége, felületükön a már-már festményszerű színfoltok, valóban az életkezdemény kiindulópontjai. De jelen van az elmúlás is: a holt Madarakkal vagy elhervadt, avarrá vált falevelekkel. S hogy a spiritualitás nem véletlenül került szóba, bizonyítja a barna kapuszárnyakkal készült kapuzat, melynek magasában aranyozott napkorong vár az átlépőre.

Krawczun Halina – a festő és keramikus – a két műfaj avatott mestereként mutatkozott be, a technikai-szemléletbeli áthatások, átjárások, a színek és formák „vándorlásának” élményét is megosztva velünk.

Enteriőr
K.
Krawczun
Halina
kiállításáról

A kereszt – megfeszített nélkül vagy vele – 1500 éve európai vallási és kulturális metafora. A meghaló és feltámadó Krisztus örökérvényű szimbóluma. S hozzátehetjük: a képzőművészeti ábrázolás állandó kihívása és újra meg újra előkerülő témája. Mint ismeretes, a korábbi ikonográfia a keresztben nem mutatta a szenvedő testet, jelképekkel helyettesítette. (Bárány vagy Krisztus monogramja) a 16. századtól – a gótikától – kezdve vált általánossá, hogy Krisztust emberi alakban is megjelenítették. A 17. századtól – a megfestett bibliai jeleneten – megjelenik Mária, János evangélista, s a két római katona. Kétoldalt pedig a két lator. Az európai mesterek – Matthias Grünewaldtól, Hieronymus Bosch-on és Caravaggio-n át egészen Dalíig – sokan letették voksukat ebben a nem könnyű témában. S mi, magyarok is hozzátettük a magunkét: gondoljunk M. S. mester festményére, vagy Dorfmeister István freskóira, s az egyik csúcspont: Munkácsy *Golgotája*, melyet nem csak megszületése pillanatában, de azóta is csodál a világ.

A 20. és 21. század művészei – akár van posztmodern, akár nincs – ismét nagy hangsúlyt fektetnek a szenvedő – meghaló és feltámadó Krisztus – megformálására. Az ikonográfia már rég nem köti meg kezünket, a legszemélyesebb felfogásban, a legegényibb látásmóddal örökítik meg vásznon, vagy faragják-öntik szoborba a katartikus pillanatokat. Az újkori magyar művészetben érdemes megemlíteni Kondor Béla, Szalay Lajos és Gácsi Mihály nevét. A legújabb nemzedék festői közt – akik e témában jelentőset alkottak – Kárpáti Tamás, Földi Péter, Somogyi Győző, Kisléghi Nagy Ádám és Filep Sándor művei feltétlenül figyelmet érdemelnek.

Ilyen előzmények után meglehetősen merész vállalkozás volt a Vitrin Művészeti Egyesület és Göcseji Múzeum felhívása a megye és régió művészeihez, hogy adjanak be munkákat *A kereszt alatt* című tematikus tárlat megrendezése érdekében. Húsvét táján ennek van aktualitása, de a kurátorokat nem ez foglalkoztatta. Egyszerűen

Enteriőr a
"Kereszt alatt"
című
kiállításról

kíváncsiak voltak, mennyire él ma ez a tematika, itt és most, a szűkebb pátria művészeinek körében. Persze, fel-feltűntek a hasonló tematikájú alkotások a különböző tárlatokon, de így, koncentráltan, még nem került

sor bemutatásukra.

Kezdjük a figuratív művekkel, hisz ezek a legközvetlenebbül szólítják meg a nézőket. Meg kell mondani, távolról sem valami „hivatali naturalizmus” jellemezte még az ilyen ihletésű, felfogású képeket, szobrokat sem. Átírt, stilizált, látomásos figurativitással találkoztunk, mely a bibliai jelenet katartikus élményét, misztikus átlényegülését vagy továbbélő mítoszát akarta visszaadni. Károlyi István *Golgotáján* az emberi (ördögi) gonoszság diadalünnepét festette meg. Míg a megváltó Krisztus a háttérben magányosan szenved el a halál kínjait, addig az előtérben a kisszerű gonosz figurák arcán pokoli vigyor. Dienes Gyula *Zöld keresztje* vázlatos, zöld tónusokkal ragadja meg a témát, az ismert, vizuális toposzon mégis átüt a drámai feszültség.

Balogh István Péter a maga sajátos, egyéni stílusában, sejtelmes áttűnésekkel, tragikomikus gesztusokkal beszél az Ítéletről és az Áldozatról. (*Egyszer volt*) Szényi Zoltán a régi falusi vallásosságnak állít szép, megható emléket, korpusz idézésével, az öreg, megbillenő templomépülettel. (*Hazafelé*) Németh Miklóstól többször is láttunk korpusz-variációkat. Ez a stilizált vonalhálóval szőtt látomás – szecesszió és pop kultúra között – mégis tisztelgés és felmagasztosulás. *Az a másik kettő* című grafikai lapja pedig a két lator különbségét képes élményszerűen visszaadni. Ágh Edit már-már szimbolikussá növeszti a maga kereszt-látomását, Gábrriel József *Ecce homo*ja pedig a kiszolgáltatott, lemeztelenített, bűnösnek bélyegzett ember felmagasodását képes, pátosz nélkül, mégis hatásosan érzékeltetni. Tánczos György eredeti megközelítést talált, a (kereszt)fa szerkezetének és a kicsordult vér foltjainak összemosódó faktúráját festette meg remekérzéssel, *Keresztutóképek* címmel. Nagy Kálmán *Álomtöredéke* a Nagy Esemény előérzetének színekkel transzponált víziója. Nemes László Mária-Madonna arc-fragmentumokkal idézte fel, már-már idillbe hajlóan, milyen szépen indult a bibliai történet. Farkas Ferenc *Golgotája*

Szabolcs Péter:
Feszület

a klasszikus felállást mutatja be nagy megjelenítő erővel. A hármass formáció – Krisztus és a két lator – eltéphetetlen egységet alkot, de a fő alak plasztikai-esztétikai, lélektani többlete mégis megadja ennek a látványos és megrendítő kompozíciónak az értelmét. Szabolcs Péter egész kis kollekciót hozott el régi és új munkáiból. Korpusza végsőkéig vitt törekénység, lecsupaszított kereszt és gyűrt lemezekből formált, légyes, spiritualizálódó-foszló figura. A tépett és szakadozott formák hordozzák a tragikus, újra és újra lejátszódó megváltás-drámát. Göcseji keresztje pedig szép példa arra, miként termékenyítheti meg a hivatásos művész fantáziáját a népművészet, történetesen a néprajzból jól ismert útszéli feszület. Németh János kerámiaszobra, korpusza, paraszt-Krisztus, erőteljes tagokkal, naiv, csodálkozó szemekkel. S alatta a sírba tétel reliefje, mely lírai, természeti motívumokkal veszi körbe a gyászos szertartást. A munkálkodásra kész ember csodálkozása az arcán, aki nem érti – mi

történt vele? Nagy Szilvia *Házi oltára* a tűzzománc megszokottan színvonalas eszközeivel szól a családi körben élő hagyományról. Págyi Zsóka *Kereszt* (2) című tűzzománca a személyes vallásosságnak talált kifejező formát. Átmenetet képezve az elvontabb megoldások felé...

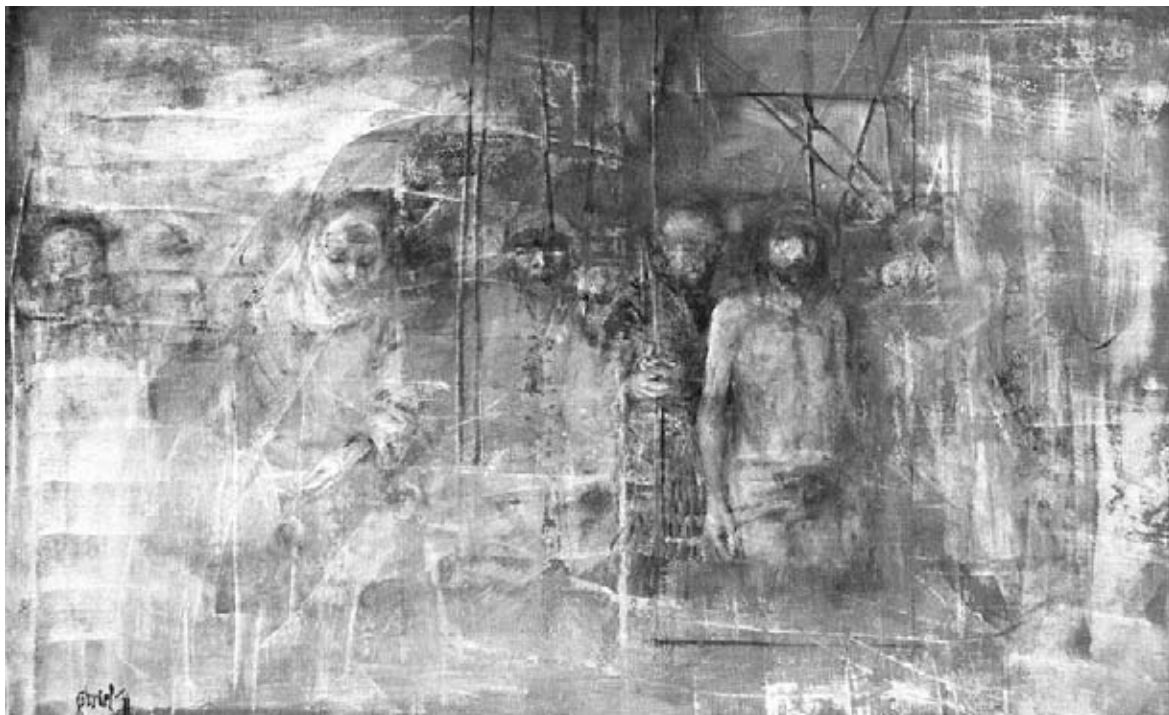
Ezek egyike Elisabeth Ledersberger-Lehoczky plasztikája, az *Asszociatívformák*. A robusztuskereszt-formációk egymásba hatolnak, áthatják egymást, így hozva létre egy izgalmas, dinamikus kompozíciót. Bizonyítva, hogy modern formanyelven is lehet fogalmazni spirituális közlendőket. Horváth László pedig régóta plasztikai gondolkodásának középpontjába állította a megváltás jelét. Számtalan variációban, a modernitás jegyében, „idézi elő”, állítja vagy fedezi fel a legkülönbözőbb anyagokban „kutatva” a kereszt jelét (jegyét). Nála a kereszt – a megváltás stigmája. Letörölhetetlen és kitörölhetetlen. Amely elemi erővel áttöri magát föld mélyéből, az irgalmatlanul kemény rétegek alól is. *Térdelő keresztje* pedig a maga egyszerűségében is megragadó plasztikai lelemény, hatásos és érvényes műforma. Tükrébe pillantva önmagunkkal szembesülünk.

Végül egy alkotóról szólnék még, aki a modernitásnak elkötelezve, jutott el korunk szkeptikus (újra felfedezett) áhítatáig. Budaházi Tibor kereszt-formáiról már szoltunk, ezen a kiállításon is – az „apostoli” struktúrákból, vagy a csónakos fejfák stilizált „erdejéből” elődereng, kirajzolódik a kereszt, mint meghatározó, megkerülhetetlen jel, szimbólum, a horizontális és vertikális (kép)mezők iránymutatója.

Három tárlat, mégis közös bennük – bár egyáltalán nem tervezetten –, hogy a mai kortárs művészet nem éri be az anyagosságban elmerülő köznepok életérzésével, valami többre, másra vágyik. Az anyag számára nem csupán matéria, használati vagy kereskedelmi érték, hanem a teremtett világ része, önmagán túlmutató, spirituális jelenség. Lázadás ez, szembeszegülés a globális trendekkel. Lesöpörhető érvekkel, mellőzhetőnek vélt, artisztikus eszközökkel. Hogy lesz-e eredménye? Nem tudom. De az biztos, hogy ez a „megemelt tekintet” messzibbre lát, mint a legkiválóbb(nak hitt) közgazdasági-futurológiai prognózisok.

Gábrriel
József:
Ecce
Homo

Kostyál László

Agyagba álmodott legendák

Németh János klagenfurti kiállítása elé

Németh János régi keramikuscsalád sarja, ősei hajdan fazekasok, nagyapja és édesapja messze környék legkeresettebb kályhás mesterei voltak, akiknek munkáira a Nyugat-Dunántúl számos kastélyából is érkeztek megrendelések. Az agyag illata, selymes-nyúlós tapintása, a forgó fazekaskorongon felhúzott formák a zalaegerszegi családi műhelyben meghatározó élményt jelentettek a számára. Nem csoda, hogy a Zala folyócska mellett, dombok ölelésében fekvő, mára hatvanezresre duzzadt, hajdani kicsiny tisztviselő városból a budapesti Iparművészeti Főiskolára vezetett az ifjú útja, ahol a legkiválóbb magyar mesterek, Borsos Miklós és

Gádor István irányításával tanulta meg a keramikus és a szobrász szakma fortélyait. Briliáns tehetségénél fogva számos kapu nyitva állt volna előtte, őt azonban hazahúzta a szíve a szülővárosába, amelyet azóta sem hagyott el. Itt él és alkot, készíti utánozhatatlan hangulatú korsóit, figuráit, és köztéri szobrait is, melyek nem csupán Magyarország számos településén, de hazájától távol, Helsinkiben, Új Delhiben, Canberrában, Ljubljanában, Krosnóban is tanúskodnak alkotójuk eredeti művészetéről és gondolkodásmódjáról. Alkotásokban gazdag, több mint öt évtizedes pályafutását számos rangos díjjal, Zalaegerszeg díszpolgári címével ismerték el,

Enteriőr
a
kiállításról

Németh
János
Klagenfurtban
a kiállításon

számára azonban ennél is fontosabb az a sok szeretet, amit a település utcáin sétálva az egyszerű emberektől kap.

Vajon mi lehet a titka ennek a meleg, eleven pillantású kis embernek? Melyek azok a meghatározó vonásai alkotásainak, amelyek alapján azokat elhelyezhetjük a mai európai művészet rendkívül színes palettáján? Egyáltalán, meg tudják-e szólítani a 21. század digitális világban élő emberét, vagy csupán egy letűnt korszak mentőjének tekinthetjük művészetét?

Az első, amire fel kell hívni a figyelmet, technikai jellegű, és a művész alkotói módszerére vonatkozik. Németh János legfontosabb munkaeszköze mindmáig a fazekaskorong. Alkotásait alapvetően forgástestekből, vagy azok metszeteiből építi fel, amiket kiegészít vagy továbbalakít, ahogy a kompozíció megkívánja. Az ősi technikához való ragaszkodás a gyökerekhez való kötődést jelképezi a számára. A tradíciók azonban nem csupán a sajátosan pufók formák alakítási módjában jelennek meg, hanem az általuk közvetített tematikában, szellemi világban is. Kerámiái a magyar népművészet és folklór motívumkincsére és világszemléletére épülnek, amelyben harmonikusan ötvöződnek az ősi pogány mondák a keresztény legendákkal és a természeti jelenségek megfigyelésén alapuló népi bölcsesség megnyilvánulásaival. A művész a sajátos táji egységet képező Göcsejben érzi otthon magát, az itt élő, egyszerű emberek társaságában, a vadban gazdag, árnyas erdőben, a völgyben csörgedező patakoktól a domboldalon a hűvös borospincéig felhúzódó szőlősorok között, megpihenve a régi titkokat őrző, kicsiny templomok mohos falainak árnyékában. Sajátosan magyar, és sajátosan zalai művészet ez. Világa harmóniára épül, mélységesen emberi, nincsen benne stressz, rohanás, és nincsen benne hazugság. Az öröm és a bánat, a magasztos és

a fájdalmas időtlen derűben és békességben egyesül, az értékek állandóak, vagyis éppen azt állítja elénk, ami a mai életből a legjobban hiányzik.

Németh nagyon kiérlelt, sajátos forma- és térfelfogása voltaképpen eklektikusnak mondható. Az alapot a népművészet látásmódja képezi, de ezen túl a művész a nagy kultúrkörök művészetének számos tanulságát is levonja. Az egyiptomiak jellemző felületekre építő figura-alakítása, az etruszk kerámiaszobrok monumentalitása, az archaikus görög plasztika lényegre törése, a középkori faragványok mély spiritualizmusa és jelképisége, a barokk művészet szimbolizmusa egyaránt nyomot hagyott művein. Korsóin és reliefjein nem a szerkesztett perspektíva alárendelő, hanem a népi művész mellérendelő szemléletmódja érvényesül: a jelentés szempontjából fontos motívumok egyenlő hangsúllyal jelennek meg, a lényegtelen, dekoratív elemek erősen redukálódnak, a térbeliség jelzése pedig csak a legminimálisabbra korlátozódik. Alkotásainak tartalmi vetülete az ilyen jellegű absztrakció révén válik különösen tömörre és egyértelművé.

Alkotásait szemlélve úgy érezzük, a művésznek sajátja az általa bemutatott gondolatvilág. Éppen abban különbözik a népművészetet az elmúlt százhusz évben forrásként felhasználó művészek többségétől, hogy Gauguin, a szecessziós alkotók és követőik elsősorban formai megújulást kerestek, Németh János számára viszont ez a forma- és motívumvilág a mai, embert őrlő, elidegenedett életmód hiteles alternatívájának hordozója, amelyben az okosság helyett a bölcsesség, az öröm helyett a békesség uralkodik. Művészte az egyedi és az általános, a zalai népművészet és az európai grand art irányából is teljes körűen értelmezhető, ami rendkívül fontos, azonban a legfontosabb üzenete a technikai-digitális civilizáció által eredményezett lelki elkorcsosulás sorsszerűségének cáfolata, és egy teljesebb élet lehetőségébe vetett bizalom kifejezése. Ha üzenetét megértjük, valóra váltása már csak rajtunk múlik.

Farkasi Csilla

Egerszegi Szalon – alsóőri vendégségben

Zalaegerszeg szerencsésnek mondhatja magát, mert sok kitűnő képzőművész – köztük számos tehetséges fiatal – kötődik a városhoz. Számukra hosszú éveken át a kétévente megrendezésre került Zala Megyei Tárlat, majd immár harmadik éve a Zalaegerszegi Szalon adott és ad lehetőséget újabb műveik bemutatására a Városi Hangverseny- és Kiállítóteremben. 2010-ben – bár évek óta kerestük a lehetőséget más településeken való bemutatkozásra – első ízben adódott lehetőség az alsóőri (Unterwart) Magyar Média és Információs Központban (UMIZ) a Szalon anyagából kiállítást rendezni. A művek osztatlan sikert arattak, a megnyitóra grazi, klagenfurti, bécsi vendégek is érkeztek, az eseményről a tartományi rádió és a bécsi televízió is tudósított. Ekkor állapotunk meg

Kelemen Lászlóval, az UMIZ igazgatójával, hogy a későbbiekben is szívesen fogadják a zalaegerszegi művészek alkotásait.

Hasonló művészeti kapcsolat alakult ki a székesfehérvári A Szabadművelődés Házával, ennek eredményeként az idei Zalaegerszegi Szalon a „bontás után”, márciusban a fehérvári Öreghegyi Közösségi Házban „vendégszerepelt”. Remélhetőleg találunk lehetőséget a székesfehérvári képzőművészek zalaegerszegi bemutatkozására is.

Április 27-én második alkalommal állítottuk ki az alsóőri az Öreg Iskolában az immár „utazó tárlatot”. Idén 15 művész alkotásaiban gyönyörködhet a burgenlandi közönség. Az előző alkalomhoz hasonlóan most is élénk érdeklődés kísérte a megnyitót, a helyi kórus műsora után a kiállítókat és vendégeket Kelemen László igazgató köszöntötte, a tárlatot Horváth Gábor, Zalaegerszegi Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala művelődési szakreferense nyitotta meg.

Enteriőr a kiállításról

A Vigilia Kiadó gondozásában megjelent A hit nyelvtana, Esszék ég és föld között című gyűjtemény, Bartusz-Dobosi László, Halmi Tamás és Iancu Laura szerkesztésében. A kötethez Rónay László írt előszót, amelyből egy részlet: „A kötet szerzői...letelepszene az olvasóik mellé, és ki így, ki úgy elmondja: hisz az Úrban. A mai világban ennél többet és hitelesebbet aligha lehet mondani. Hittevés és vallomás esszéik lényege.” A kötetben Péntek Imre A titokról című esszéje is szerepel.

Április 11-én, a Költészet Napja alkalmából szervezett Versmaraton című rádióműsorban – melynek felvétele a budapesti Mikroszkóp Színpadon zajlott – Péntek Imrének, lapunk főszerkesztőjének versei is elhangzottak –, valamint ekkor került bemutatásra A versek éve című költészeti antológia is. A Zalaegerszegi Televízióban Tóth Imre, Karáth Anita, Kaj Ádám és Szakony Dorina mutatkoztak be verseikkel, a moderátor Szemes Péter volt.

Április 27-én a Magyar Írószövetségben köszöntötték a Kilencek költői csoportjának 70 éves tagjait. Győri László költészetéről Tarján Tamás beszélt Átfaragás címmel, Konczek József formaművészetéről Vasy Géza értekezett, Péntek Imre versvilágába Szakolczay Lajos tett érzékeny „utazást”. Kovács István pedig Oláh János prózaíró művészetét elemezte, betekintést engedve a kevéssé feltárt történelmi események, témák krónikásának műhelyébe, különleges, költői prózájának alakváltozásaiába.

Pipafüst...

Pék Pál emlékszoba a kanizsai Halis István Városi Könyvtárban

Pék Pali pipázott. Először csak úgy, talán divatnak mondanánk, később már hivatásos pipázóként, ki gyűjti pipaereklyéit. Sokat pipázott, mindenütt, ahol lehetett. „A nyár füstje” Most a pipák egy könyvtári szobában pihennek, mély álomban, kihülten, már nem füstölögve, sohasem eresztve friss, erős életillatot. De még árasztják magukból a húsz-harmincévnyi pipafákba szivárgott, elgomolygott időt.

Az idei költészet napján, április 11-én nyitott meg a nagykanizsai Halis István Városi Könyvtárban a Pék Pál - Takács László emlékkerem Pék Pál költő hagyatékának berendezési tárgyaiból. Könyvtára, íróasztala, két tucat pipája, imádott nagy karimájú fekete kalapja, dedikált könyvei íróársaktól, (mint itt a képen Fodor Andrásétól) és saját maga által ki-kijavított verseskötetei, a 70-80-as években titokban szerzett, féltett jazzbakeletjei, lemezlejtársója, olvasólámpája dohányzóasztallal, versíró és pipázó karosszéke, szobrocskák, grafikák. Ezek közé ülhet be ma a kanizsai, Kanizsára látogató olvasó, ha kedve volna a költő könyvtárának érdekesebb könyveibe belelapozni, vagy behallgatni a jazzrajongó egy-egy lemezébe.

A megnyitó nem akart lenni más, több, mint egy Pék Pál költőnél, Pék tanár úrnál, Pék Palinál tett tisztelő látogatás. Olyan látogatás, mely után van kedve vissza-vissza térni a látogatónak. Ilyen látogatást

tervezünk a költővel és Péntek Imrével közösen utolsó könyvbemutatójához is, 2008 tavaszán is.

Aztán csak egyedül ültem lakásában, forgattam a könyveket, iratokat, leltároztam és csomagoltam segítőimmel és próbáltam nekik elmagyarázni, ki is volt Ő. Kéziratok, újságok verseivel, kedvenc zenéi, tanmenetek, Takács Lászlónak, a költőtársnak tíz kéziratos kötete, számlák, virágtartók, kalapok és cipők, ismeretlen költők és ismert irodalmárok kötetei. Illusztrációként ott volt minden, ami itt maradt, ránk. Akkor gondoltam először arra: rekonstruálni kellene ezt a lakást, de nem csak múzeumként, nem kegyeleti helyként, hanem szellemiségében is, egy élő irodalom-szervező helyként. Olyan szobát kellene kialakítanunk a könyvtárban, vagy másutt, ahová nap, mint nap betérhet valaki és leülhet beszélgetni másokkal és - most már a könyvek, lemezek, tárgyak nyelvén - Pék Pállal.

Pék Zoltán, a költő testvére úgy vélte, helyesen, hogy jobban hasznosul a hagyaték érdemi megmaradt része, elsősorban a Pék Pál könyvtára a város kezében, mint másutt, eldugva, szétosztva. A hivatalok malmi elkezdtek örölni, s végül 2010 őszén érkezett el az idő a kicsomagolásra. Újra szembe kellett néznem, néznünk a maradandóval a mulandóval, a mulandóval a maradandóval. Ahogy kezdtünk kicsomagolni, egyre biztosabbá vált az elképzelés: a könyvtárban rendezzük be Pék Pál szobáját, ahova minden nap beengedhetünk bárkit, s ahova módunk van nekünk, magunknak is, Pék Pali barátainak és tisztelőinek ellátogatni.

Az első látogatás a szoba megnyitó ünnepe volt 2012.

április 11-e délelőttjén. Sokan eljöttek hívásunkra és sokan hagytak üzenetet, emléktöredéket e-mailen is, látogatást tett a város, Nagykanizsa, aki átvette és elhelyezte a hagyatékot közgyűjteményeiben. A könyveket, hanglemezeket és néhány bútort a Halis István Városi Könyvtárban, a lakás használati tárgyait, a költő és édesanyja ruhadarabjait, amolyan viselettörténetként és a kéziratár várostörténeti értékű fotóit, dokumentumait (például a költő szüleinek igazolmányait) a Thúry György Múzeumban. A képzőművészeti alkotások, melyek közül több kiváló kanizsai alkotók (Kotnyek István, Ludvig Zoltán, Hohl Zoltán, Melega István és mások) munkája is megtalálható, a Képzőművészetek Házába (Plakátház) kerül majd.

Pék Pál, bár ismerték országsszerte költőként, szerkesztőként, irodalomszervezőként, és sok külföldi tájat megjárt, mégis ízig-vérig kanizsai volt. Itt született, itt lázadt, itt csapták ki a gimnáziumból 1956-ban, itt készítette el élete első és utolsó lakatostermékét, egy kalapácsot, itt lett tanár, itt jelent meg első kötete (a város kiadásában), itt szerkesztett újságot, rádiót, tévét, itt vett rész a rendszerváltás majd minden helyi megmozdulásában, itt alapította a Pannon Tükört, itt volt szerelmes és itt írta verseit. Nem csupán lakója, jelensége volt a városnak, hihetetlenül energikus, egyszerre a városért dolgozó és lázadó ember. Egyszerre szolgálta a közt öntudatosan, nagy munkabírással és kritizált, veszett össze a város dolgai miatt bárkivel, persze soha nem örökre. A város minden kötetét támogatta, ahogy Cseresnyés Péter polgármester úr beszédében is elhangzott, a pék páli minőséget.

Látogatást tett a kanizsai pedagógustársadalom. A murakeresztúri, majd eszteregnyei tanévet követően kanizsai tanár lett, előbb általános, majd középiskolai fokon. Volt kollégái szép számmal jelentek meg az emlékerem-nyitón, s ha hoztak magukkal néhány olyan könyvet, melyet néhai kollégájuk, a költő dedikált. E dedikációk majd felvándorolnak az internetre is, az emlékszoba virtuális tükörképére. És hozták magukkal emlékeiket, melyeket előbb Bagarus Ágnes, a művelődési és sport osztály vezetője, maga is pedagógus idézett meg Pék tanár úr körösis (valahai Andrejkás), mezős kollégáinak beszámolóiból, majd a megnyitó utáni emlékező beszélgetések során az iskolai tablókhoz fűzött magyarázatokba sűrítettek bele. Látogatást tettek diákok is, akik nem ismerték Pék tanár urat. Nemzedékünknek már történelem a bakelitlemezek, a költő piros fedelű írógépe, maga Pék Pál és kora. A megnyitó óta néhányan közülük bekéredztek az emlékerembe és figyeltem, mihez is nyúlnak először: a jazz lemezekhez és a számukra teljesen ismeretlen, egzotikusnak ható európai költő könyvéhez.

Eljöttek emlékezni és tisztelni a jelenkor írói, költői is, a Takács László Irodalmi Kör tagjai, akik arra

emlékeztettek bennünket, hogy az 1986-ban a valamikori Erkel Művelődési Házban megalakult első íróközösség vezetője és szervezője Pék Pál volt. Meg arra is, hogy fontosnak tartott egy kötetnyit összeválogatni a költő- és tanártárs (és írókörnévadó) Takács László verseiből. Pék Pál szerette, ha versírásba épphogy belekezdett költő elfogadja mentorálását, és nyitottan viszonyul versjavító kritikáihoz, ahogy ő is meghallgatta Fodor András intelmeit, ahogy ő is tanult elődeitől, mestereitől. A csend ritmusa című antológiai jut most eszembe, mint e mentorálás egyik, az emlékszobában is kézzel fogható produktuma.

Hazalátogatott a Pannon Tükör is, képviselőjében pedig az a Szemes Péter, aki egy, a túl-, de soha nem kései recenzióval köszöntötte a költőt és azzal a figyelmeztetéssel: ne feledjük, hogy Pék Pál a Pannon Tükör első és alapító főszerkesztőjeként a kies Zalában egy országos elvárásoknak megfelelő minőségű irodalmi lapot hozott létre.

Verseit ezen első, ünnepi látogatáson az a Bedő Csaba és Horváth István Radnóti-díjas versmondó szavalta, nagyárukú csöndekert teremtve a súlyos szavakkal, akiket Pali szeretett magával cipelni találkozóakra versét mondani - Szombathelytől Pécsig, Lendvától Fehérvárig. Akik sokat küzdöttek a költővel a mind jobb közös értelmezésért. Pék Pál ugyanis nem csak költészetében képviselte a kompromisszumok nélküli minőség elvét (bár sokat kísérletezett formákkal, ritmusokkal, szóképekkel- és kapcsolatokkal), hanem a versmondásban is ezt követelte. S itt érdemes visszatérni egy, a hagyatékban megőrzött dokumentumhoz, egy 1963-as kézirat naplóhoz, melyben Pék Pál megfogalmazta versszerkesztési elveit.

Az első látogatás házigazdája a könyvtárban Pék Pál maga, és testvére, Pék Zoltán volt. Pali egy rádióinterjú-részletben, még az őskanizsás időkben, Lukács Ibolya kérdésére egy egész élettörténettel válaszolt, érzékletesen, pontosan és néha szarkasztikusan fogalmazva sorolta a legfőbb állomásokat és életállapotokat diákkorától, 1956-tól. Pék Zoltán felesége társaságában hallgatta őt, köztünk, elérzékenyülve, s nézte a hagyatékából előkerült, kivetített régi családi képeket a Pék és Gumilár családról, a réges-régi Kanizsáról.

Az első látogatás a tárgyak érintésével, a terem hangulatában való fürdőzéssel, kedélyes emlékidézéssel fejeződött be, vagy inkább maradt abba. Ezóta már kerültek be újabb dedikációk, képek, emlékek és egyre gazdagodik a virtuális tükörterem is, melynek ablakából (első oldalán) egy nyugodt, bölcs, elgondolkodó Pék Pál néz le ránk. És vár.

Kardos Ferenc

Szerzőinkről

- Bucz Hunor** (1942; Budapest) A Tér Színház igazgatója, rendező, színész. Költőként a Magyar Naplóban és lapunkban jelentkezett.
- Csik Veronika** (1986; Vasboldogasszony) Színház-és irodalomkritikus.
- Csontos János** (1962; Budapest) Költő, szerkesztő, publicista. Legutóbbi kötete: Delelő, Magyar Napló Kiadó, 2011.
- Fábián László** (1940; Budapest) Költő, prózaíró, kritikus. Legutóbbi kötete: 1876 vagy az elrejtett ember, Kortárs Kiadó, 2003.
- Farkas Szilárd** (1981; Kaposvár) Tanár, a PTE BTK Filozófia Doktori Iskola hallgatója.
- Farkasi Csilla** (1949; Zalaegerszeg) Kurátor, művészeti író.
- Halász Albert** (1969; Lendva) Költő, néprajzkutató. Legutóbbi kötete: Könnyű versek, MNMI, 2011.
- Kabdebó Tamás** (1934; Newcastle, Írország) Költő, műfordító, prózaíró és esszéista. Legutóbbi kötete: Giorgione nyomában, Irodalmi Jelen Kiadó, 2009.
- Karáth Anita** (1978; Zalaegerszeg) Költő, első kötete: Paneljazz, Parnasszus Kiadó, 2010.
- Kelemen Lajos** (1954; Kaposvár) Költő, kritikus, szerkesztő. Legutóbbi kötete: Föltett igaz, Napkút Kiadó, 2010.)
- Kiss Benedek** (1943; Budapest) Költő, műfordító. Legutóbbi kötete: Utak keresztje, összegyűjtött versek (Holnap Kiadó, 2010).
- Kiss Jenő** (1943; Budapest) Nyelvész, egyetemi tanár, az Akadémia rendes tagja. Pais Dezső-díjas. Legutóbbi kötete: Magyar nyelvjárási kalauz, 2000.
- Kostyál László** (Zalaegerszeg) Művészettörténész, kiállítások kurátora.
- Marafkó László** (1944; Budapest) Prózaíró, publicista. Legutóbbi kötete: Egyszervoltak, novellák. (Anonymus Kiadó, 2010)
- Molnár Krisztina Rita** (1967; Telki) Költő, kritikus, műfordító. Legutóbbi kötete: Különlét, Pont Kiadó, 2008.
- Németh József** (1934; Zalaegerszeg) Irodalomtörténész, számos írása jelent meg szaklapokban, könyvekben.
- Oláh András** (1959; Mátészalka) Költő, prózaíró. Legutóbbi kötete: Anyagfáradtság, Hungarovox Kiadó, 2010.
- P. Szabó Ernő** (1952; Budakalász) Művészettörténész, az Új Művészet főszerkesztője.
- Péntek Imre** (1942; Zalaegerszeg) Költő, kritikus, művészeti író. Legutóbbi kötete: félrebeszéd, Pannon Tükör Könyvek, 2009.
- Radnai István** (1939; Budapest) Költő, prózaíró. Legutóbbi kötete: Bűnkehely, Littera Nova, 2011.
- Serdián Miklós György** (1954; Budapest) Prózaíró, szerkesztő. Legutóbbi kötete: Szivarklub, Serdián Kft, 2011.
- Somogyi György** (1944; Tapolca) Művészeti író, számos publikációja jelent meg szaklapokban.
- Somogyi Zoltán** (1982; Keszthely) Prózaíró, kritikus. Kötete: Második fejek, regény.
- Szatmári Gizella** (Budapest) Művészettörténész, Zala György munkásságának kutatója.
- Szemes Péter** (1979; Zalaegerszeg) Kritikus, esztéta. Kötete: Művek felé, Pannon Tükör Könyvek, 2012.
- Szigeti Lajos** (1940; Budapest) Költő, legutóbbi kötete: Végtelen jel, Hungarovox Kiadó, 2010.
- Tóth Imre** (1966; Zalaegerszeg) Költő, legutóbbi kötete: A lélek nulla foka, Parnasszus Kiadó, 2009.
- Varga Virág** (1974; Budapest) Író, költő, irodalomtörténész. A Nő, tükör, írás c. tanulmánykötet szerkesztője és egyik szerzője. (Ráció Kiadó, 2009)

Következő számaink tartalmából:

Kerék Imre, Bence Lajos, Böröndi Lajos, László Zsolt, Németh J. Attila, Kardos Ferenc versei; Fábián László, Sarusi Mihály, Asperján György, Dávid Csaba, Somogyi Zoltán, Gángoly Attila prózája; Vasy Géza, Hárs György Péter, Szakolczay Lajos, Bokányi Péter, Szemes Péter, Szemes Béla, Lángi Péter tanulmánya, kritikája; Mario Berdic, Benedek Katalin, Legéndy Péter, Kostyál László, Péntek Imre képzőművészeti írásai.